

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет
внутрішніх справ

М. Г. Логачев

**ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ
ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ**

Навчальний посібник

Харків 2018

УДК 340.132:351.746.1(477)

ББК 67.9(4УКР)301.163

Л69

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Рецензенти

Сопільник Л. І. - доктор юридичних наук, доктор технічних наук, професор, професор кафедри Адміністративного права і процесу, фінансового та інформаційного права Львівського університету бізнесу і права;

Євдокімова О. О. - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ;

Зозуля І. В. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ.

Логачев М. Г.

Л69

Правові та психологічні аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї: навчальний посібник. Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 232 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчальних програм з дисциплін «Дії працівників поліції при надзвичайних ситуаціях», «Вогнева підготовка», «Професійно-психологічна підготовка працівників поліції», «Організація підтримання публічної безпеки та порядку» та «Захист та дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції».

У навчальному посібнику висвітлено правові та психологічні питання професійної діяльності поліції. Дан аналіз тактиці дій поліції зарубіжних країн в екстремальних умовах збройного протистояння. Розглянуто питання психічної травматизації особового складу поліції в результаті застосування табельної зброї, заходи профілактики та дебрифінгу, які спрямовані на збереження психічного здоров'я.

Рекомендується для використання в освітянському процесі підготовки поліцейських та професійній діяльності персоналу Національної поліції України.

УДК 340.132:351.746.1(477)

ББК 67.9(4УКР)301.163

© Логачев М. Г., 2018

ЗМІСТ

Передмова	6
Глава I	
Правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї.....	8
1.1. Ручна вогнепальна зброя	8
1.2. Легальна вогнепальна зброя	9
1.3. Кримінальні інциденти із застосуванням легальної вогнепальної зброї.....	11
Глава 2	
Теоретичні та правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї	18
2.1. Історія створення поліції, як органу державної влади.....	18
2.2. Теоретичні та правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї.....	20
Глава 3	
Застосування поліцією вогнепальної зброї	24
3.1. Службова вогнепальна зброя поліції.	24
3.2. Застосування вогнепальної зброї поліцією окремих регіонів Російської імперії у другій половині XIX - початку XX століття.....	33
3.3. Нормативно-правові акти України, що регламентують застосування поліцією вогнепальної зброї.....	39
3.4. Кримінальна відповідальність персоналу поліції за протиправне застосування вогнепальної зброї	43
3.5. Заходи особистої безпеки персоналу поліції при поводженні з табельною зброєю	46
3.6. Законодавство зарубіжних країн, що регламентує застосування вогнепальної зброї поліцією.....	47

Глава 4

Застосування вогнепальної та електрошокової (енергетичної) зброї поліцією зарубіжних країн.....50

- 4.1.Застосування вогнепальної зброї поліцією зарубіжних країн 50
- 4.2. Застосування поліцією електрошокової (енергетичної) зброї..... 55

Глава 5

Застосування поліцією вогнепальної зброї у кризових ситуаціях.....66

- 5.1. Протидія озброєним злочинцям 67
- 5.3. Збройні інциденти з пневматичною зброєю..... 80
- 5.4. Застосування зброї проти осіб із психічними розладами83
- 5.5. Застосування зброї поліцією у ситуації «Suicid bi cop»96

Глава 6

Національні особливості застосування поліцією вогнепальної зброї103

- 6.1. Застосування вогнепальної зброї поліцією США.....103
- 6.2.Застосування вогнепальної зброї поліцією Бразилії.....114
- 6.3. Застосування зброї поліцією Індії.....123
- 6.4. Застосування вогнепальної зброї поліцією країн Скандинавії.....143
- 6.4.1. Застосування зброї поліцією Данії.....144
- 6.4.2. Застосування зброї поліцією Швеції.....149

Глава 7

Охорона правопорядку неозброєною поліцією.....157

- 7.1. Забезпечення правопорядку та громадської безпеки поліцією Великобританії158
- 7.2. Охорона правопорядку та громадської безпеки поліцією Норвегії162
- 7.3. Охорона правопорядку та громадської безпеки поліцією Ісландії166

Глава 8	
Психологія та фізіологія стрільби	168
8.1. Психологічні та фізіологічні аспекти вистрілу.....	168
8.2. Психологічна готовність персоналу поліції до застосування вогнепальної зброї.....	173
8.2. Стрілецькі стойки у ближньому бою.....	180
8.3. Стойка Вивера	183
8.4.Стойка Чепмена.....	184
8.5. Фронтальна стойка «Power isosceles».....	185
8.6. Стойка «Power Point».....	186
8.7. Заміна обойми (магазину) пістолету під час бою	190
8.8. Тактика стрільби із використанням ліхтаря	191
Глава 9	
Техніка стрільби із використанням ліхтаря	194
9.1. Техніка стрільби ФБР	194
9.2. Техніка стрільби SFI/CCI.....	194
9.3. Техніка стрільби Чепмена-Роджерса	195
9.4. Техніка стрільби із зброї з підствольним ліхтарем	195
Глава 10	
Вражаючі властивості набоїв вогнепальної зброї	198
Глава 11	
Локалізація вогнепальних поранень.....	203
Глава 12	
Реакція організму на вогнепальні поранення	211
Глава 13	
Психічна травматизація персоналу поліції, після застосування вогнепальної зброї	214
Глава 14	
Фізична підготовка та стрільба	218
Глава 15	
Важливі професійні якості поліцейського.....	220
Литература	222

Передмова

Історично так склалось, що на протязі багатьох століть використання вогнепальної зброї було прерогативою армії. Але минув час і становище суттєво змінилось, бо сьогодні вогнепальна зброя, разом із кевларовими бронежилетами, стала невід'ємною складовою екіпіровки поліції.

Поліція є ключовою ланкою у системі державно-владного примусу, яка безпосереднє несе тягар підтримки правопорядку та забезпечення громадської безпеки в країні.

У демократичному суспільстві держава наділила правоохоронні органи значним обсягом владних повноважень і засобами для їх реалізації (включаючи різні види озброєння). Найбільше значення мають ті з них, які припускають можливість здійснення силового примусу до виконання правових приписів у вигляді легального застосування сили.

Професійна діяльність поліції здійснюється у специфічних умовах, коли вірогідність застосування штатної зброї є досить високою. Важливу роль при цьому відіграють правові і психологічні аспекти застосування поліцією вогнепальної та не летальної зброї. Правовий статус поліцейського, високий рівень відповідальності та специфіка правоохоронної діяльності вимагають від нього високого рівня стрілецької культури і певних знань, навичок та вмінь, що здійснюються у системи «право-зброя».

У даний час вміння грамотно застосувати та використовувати табельну вогнепальну зброю є факторами, з одного боку, дотримання особистої безпеки співробітником поліції, з іншого - захисту життя, здоров'я і майна громадян від протиправних посягань. Тому одним із актуальніших питань є психологічна готовність персоналу поліції до застосування вогнепальної зброї при виконанні службових обов'язків.

В реальних умовах збройного протистояння, стрільба потребує від поліцейських уміння вражати цілі із будь-яких положень, при різному освітлені та в умовах жорсткого ліміту часу. Результатом такої стрільби повинно бути гарантоване ураження цілі, а не випадкове влучення.

У військовій науці вже давно сформувалось таке поняття, як «культура ведення бою». Воно складається з багатьох компонентів, включаючи сучасні зразки стрілецької зброї та екіпіровки особового складу. Завдяки науково-технічному прогресу, з'явилися якісно нові види вогнепальної стрілецької зброї та засобів індивідуального броньованого захисту особового складу.

Сьогодні ці зміни стали об'єктивною необхідністю внесення конструктивних змін у тактику проведення операцій та розробку нових алгоритмів дій не лише у збройних силах, а й поліції, особовий склад якої під час несення служби постійно вступає у вогневе протистояння з озброєними злочинцями та іншими асоціальними елементами.

Згідно із сучасними концепціями правоохоронної діяльності, сьогодні співробітник поліції розглядається як автономна бойова одиниця, яка спроможна ефективно та адекватно діяти, навіть у критичних умовах реальної життєвої загрози. Звідси витікає необхідність високого рівня професійної підготовки, поглибленого вивчення особовим складом тактико-технічних характеристик табельної зброї, правових основ його застосування, тактики дій в екстремальних умовах ближнього бою. В екстремальних умовах збройного протистояння особливе місце займає психологічна готовність персоналу поліції до застосування штатної вогнепальної зброї для припинення протиправних дій.

Уміле, професійне володіння табельною зброєю - це обов'язок співробітників поліції. Застосування і використання зброї є важливою складовою частиною успішного виконання багатьох службово-бойових завдань, що стоять перед поліцією.

На сучасному етапі реформування Національної поліції України для успішного вирішення даних проблем потрібен комплексний міждисциплінарний підхід, який враховував би основні юридичні та психологічні аспекти застосування штатної вогнепальної зброї.

Глава I

Правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї

1.1. Ручна вогнепальна зброя

Процес еволюції вогнепальної зброї триває вже протягом багатьох століть. Сьогодні сучасна вогнепальна зброя - це результат передової конструкторської думки та новітніх технологій, які були втілені у металі або інших композитних матеріалах.

Офіційною датою виникнення вогнепальної зброї у Європі вважається початок XIV століття, коли розвиток військової техніки дозволив використовувати порох, як металевий засіб. За цей тривалий період було багато спроб дати визначення терміну «вогнепальна зброя».

У Толковому словарі В.І.Даля (1881) зброя визначається як «будь-яка річ або знаряддя для нападу або захисту».

Військова енциклопедія (1983) трактує термін «вогнепальна зброя», як зброя у якій для викидання кулі з каналу ствола використовується сила тиску газів, що утворюються при згорянні металевих вибухових речовини (порох) або спеціальних горючих сумішей.

В.І.Гамов (1996) звертає увагу на те, що термін «зброя» має всі ознаки полісемії (від греч. πολυσημία - багатозначність). У зв'язку з цим є необхідність розподілити зброю на військову, ту, що використовується у юридичній практиці та ін. Під зброєю він розуміє «штучне знаряддя, яке призначено для ураження або заподіяння шкоди».

Д.А.Корецкий у книзі «Кримінальна армалогія» (2010) вказує, що «цільове призначення зброї є ураження живої і неживої цілі, що складає суть зброї як особливого предмета матеріального світу, спочатку закладається в конструкцію і є його об'єктивною властивістю незалежно від того, як вона використовується насправді»

Таким чином ручна стрілецька зброя відноситься до категорії засобів виборчого ураження, та має окремі види класифікації. Перш за все це стосується цільового призначення вогнепальної зброї:

- бойова (гвинтівки, карабіни, автомати, пістолети, револьвери, гладкоствольні рушніці спеціального та бойового призначення тощо);

- мисливська (рушніці, мисливські карабіни та штуцери);

- спортивна (тренувальна та цільова зброя - малокаліберні пістолети та гвинтівки).

За ступенем автоматизації стрілецька зброя поділяється на неавтоматичну, автоматичну та самозарядну.

Вогнепальна зброя за кількістю стволів може бути одно-, дво- або багато ствольною, а за конструктивними особливостями ствола відповідно гладкоствольна, нарізна, гладконарізна (з парадоксом).

Для стрілецької вогнепальної зброї важливе значення мають такі її характеристики:

- калібр - малокаліберна (до 6,5 мм), середнього калібру (6,5-9 мм) та крупнокаліберна (понад 9 мм);

- спосіб виготовлення - заводська або кустарна (виготовлена майстром-зброярем у кустарних умовах);

- особливості конструкції - стандартна, нестандартна та атипова (саморобна або перероблена).

З правових позицій вогнепальну зброю можна поділити на дві категорії - легальну (офіційно зареєстровану) та нелегальну (кримінальну).

1.2. Легальна вогнепальна зброя

Проблема «людина-зброя» сьогодні є глобальною для світової спільноти. За даними ООН, у світі налічується більше 875 млн. одиниць легкої стрілецької зброї, з яких 650 млн. належать приватним особам. Щорічно арсенал такої зброї постійно збільшується. Згідно статистичним даним, опублікованим у щорічному «Огляді стрілецької зброї», який видається Женевським інститутом міжнародних досліджень (Graduate Institute of International and Development Studies), найбільшою кількістю легальної стрілецької зброї (у розрахунку на 100 тисяч населення) володіють громадяни США - 880; Швейцарії - 460; Фінляндії - 430; Норвегії - 370; Канади та Австрії - 310.

Незважаючи на високий рівень зброї у населення, ці країни не є лідерами по кількості злочинів, здійснених із застосуванням

вогнепальної зброї. Наприклад, за даними Управління ООН по наркотикам та злочинності у цих країнах рівень кримінальних вбивств із використанням вогнепальної зброї на 100 тисяч населення складає: США - 11,3; Фінляндія - 5,7; Швейцарія - 3,7; Канада - 3,4; Норвегія - 3,2; Австрія - 3,2. Для порівняння, аналогічний показник в інших країнах світу значно більший: Албанія - 22,1; Бразилія - 21,7; Парагвай - 18,4; Уругвай - 13,9; Аргентина - 11,5.

Експерти постійно констатують стійку тенденцію до зростання кількості одиниць легальної легкої стрілецької зброї серед цивільного населення. Наприклад, тільки у США за період 1994-2009 роки кількість вогнепальної зброї у населення збільшилась у 1,6 рази - з 192 млн. до 310 млн. Колишній міністр юстиції США Р.Кларк пояснює цей феномен тим, що із самих перших днів існування як нації, американці ототожнювали свою небезпеку, а часто навіть свій особистий авторитет та престиж, із володінням вогнепальною зброєю.

За статистикою МВС ФРН кожен п'ятий житель цієї країни легально володіє вогнепальною зброєю. Найбільша щільність зброї зареєстрована у місті Люхов-Данненбенг (Нижня Саксонія) - 186 одиниць на тисячу жителів, Саарлуїсе (Саар) - 173, Доннерсберг (Рейнланд-Пфальц) - 168 та Нойштадт-на-Айше-Бад-Віндсгайм (Баварія) - 162. Самі низькі показники наявності зброї у населення мають міста Берлін (13), Лейпциг (14), Дрезден та Галле (по 16).

Проблемам ефективності контролю над обігом вогнепальної зброї та зниженням збройного насильства приділяється значна увага на міжнародному і регіональному рівнях. Так, ще 28 липня 1978 року була прийнята Європейська «Конвенція про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами».

У 1990-х роках Економічна і соціальна Рада ООН (United Nations Economic and Social Council, ECOSOC) прийняла ряд резолюцій стосовно відповідальності держав-членів ООН за правове регулювання володіння цивільним населенням стрілецькою зброєю.

Тільки за період з 1991 року відбулося вісім регіональних нарад за участю 110 країн, на яких розглядалися юридичні аспекти володіння громадянським населенням вогнепальною зброєю. Наприклад, Бамакська декларація, яка була прийнята 1 грудня 2000 року державами-членами Організації арабської єдності (ОАЄ). Її положення рекомендували розглядати як кримінальні злочини не-

законне володіння стрілецькою зброєю і легкими озброєннями відповідно до національного законодавства.

Тому у багатьох країнах світу на державному рівні приймаються конкретні програми та законодавчі акти, спрямовані на те, щоб виключити нецільове використання легальної вогнепальної зброї, особливо кримінальними та асоціальними елементами.

Так, у Канаді, основні положення Закону «Про вогнепальну зброю» (*Loi sur les armes*) спрямовані на мінімізацію ризиків - щоб виключити кримінальне використання вогнепальної зброї.

У Бельгії легально купити вогнепальну зброю може лише певна категорія населення: зареєстровані спортсмени-стрільці, мисливці або ті, для кого володіння вогнепальною зброєю пов'язано із професійною діяльністю: поліцейські, тілоохоронці (*bodyguard*), охоронці (*security*), інкасатори та ін.

Громадяни Швейцарії, яким виповнилось 18 років мають право на придбання цивільних та армійських зразків зброї. Окремо видається дозвіл на носіння вогнепальної зброї, якщо громадянин країни зможе аргументовано довести необхідність постійного її носіння для самозахисту або захисту інших людей або майна.

1.3. Кримінальні інциденти із застосуванням легальної вогнепальної зброї

Експерти та фахівці з питань безпеки констатують, що насиченість країни вогнепальною зброєю та значна кількість вогнепальної зброї, що знаходиться у цивільного населення суттєво збільшують ризик його протиправного застосування. Статистика свідчить про значну кількість трагічних подій у світі, у тому числі і кримінальних злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї. При цьому мотивація у злочинців априорі може бути різною. Ці факти свідчать про те, що каталізатором процесу трансформації легальної вогнепальної зброї у знаряддя злочину є «людський фактор».

Значна частина злочинів із застосуванням легальної вогнепальної зброї відноситься до категорії незапланованих або спонтанних. Це пов'язане з тим, що злочинець не здійснює окремі дії, які передбачено статтею 14 «Готування до злочину» Кримінального кодексу України.

З суб'єктивної сторони готування до злочину можливе лише за наявності прямого умислу: тобто злочинець повинен усвідом-

лювати, що він створює реальні умови з метою вчинення конкретного злочину і бажає створити такі умови.

Нерідко кримінальні злочини із використанням легальної вогнепальної зброї скоюють особи, які знаходились у стані сильного душевного хвилювання або афекту. На думку вітчизняних фахівців з кримінального права (В.Я. Тацій, М.І. Панов, Н.М. Ярмиш та ін.) цей феномен пов'язаний із зниженням здатності особи усвідомлювати свої діяння або керувати ними.

У юридичній практиці мають місце злочини, у скоєнні яких рокову роль зіграла віктимна поведінка потерпілого, яка спровокувала проти нього фізичну агресію із застосуванням вогнепальної зброї. Віктимна поведінка може бути необережною, ризикованою, провокаційною, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого у результаті чого може сприяти виникненню конфліктної або кризової ситуації, які у більшості випадків завершуються скоєнням злочину.

Так, 22 серпня 2016 року у селі Бабінці (Борщевський район, Тернопільська область, Україна) 45-річний місцевий житель К. після чергового скандалу застрелив із мисливської рушниць свою дружину. Постріли почув його сусід та подзвонив у поліцію. Прибулі на місце злочину правоохоронці, спробували вести переговори із озброєним злочинцем, який на той час вже встиг забарикадуватися у домі. Припинити свої протиправні дії він у категоричній формі відмовився та відкрив вогонь по поліцейським. Наслідки оказались фатальними: у результаті стрільби два співробітника місцевого райвідділу поліції загинули.

На протязі ще кількох годин з вбивцею активно вели переговори, умовляли його скласти зброю та здатися. Однак на мирні пропозиції він не реагував і знову відкрив стрільбу по правоохоронцям, поранивши ще одного поліцейського. За таких обставин поліцейські були змушені відкрити вогонь у відповідь, у результаті чого злочинець був застрелений.

Кримінальна статистика свідчить, що часто злочини із використанням вогнепальної зброї скоюють особи з аномальною психікою. Фахівці Американської психіатричної асоціації (American Psychiatric Association) назвали цей психологічний феномен спеціальним терміном - «амок» (від малайськ. amok - сліпа ярість, що вбиває). Вони розглядають амок як патологічний психічний стан,

якій «пов'язаний з агресивною поведінкою та безпідставним нападом на людей».

Ряд фахівців з Німеччини (H.Scheithauer, R.Bondü) розглядають «амок» (нем. Amoklauf) як «всьяке масове вбивство, скоєне одинаком у громадському місті із застосуванням вогнепальної зброї».

У додатку II Міжнародного класифікатора хвороб МКХ-10 «амок», описується як «не спровокований акт смертоносною або дуже деструктивною поведінки».

Протягом останніх років у країнах Західної Європи та США особливе поширення отримала небезпечна форма збройної агресії, яку фахівці назвали «шутинг» (від англ. Shooting - стрільба). Цей феномен проявляється у вигляді неспровокованої стрільби озброєним злочинцем - «шутером» - по невідомим йому людям, які у даний час не очікують нападу та не відчують потенційну небезпеку, що їм загрожує.

Сучасна статистка свідчить, що такі кримінальні злочини як «шутинг» є дуже небезпечними, бо часто супроводжуються великою кількістю людських жертв серед цивільного населення.

Згідно із звітами Дослідницької служби Конгресу США (Congressional Research Service, CRS) з 1983 року на території країни сталося 78 масових розстрілів, в результаті яких загинули 547 чоловік і 472 отримали поранення.

Фахівці з проблем безпеки та експерти з вогнепальної зброї вважають, що наявність значної кількості легальної вогнепальної зброї у населення суттєво збільшують вірогідність його не цільового (кримінального) використання. Про це свідчать статистичні дані, які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Легальна вогнепальна зброя та «шутинг»

	США	ФРН	Франція	Канада	Нова Зеландія	Фінляндія	Голландія	Австрія	Англія
Кількість зброї на 100 тис. Населення	89	30	31	31	23	45	4	30	6

Смертність від вогнепальної зброї	10,2	1,1	2,8	9,3	1,2	3,6	0,5	3,0	0,2
Кількість масових розстрілів	78	7	6	4	3	2	2	1	3

Окремо наведемо хронологію найбільш резонансних та трагічних подій у різних регіонах світу, які були пов'язані із кримінальним використанням злочинцями легальної вогнепальної зброї.

Так, 13 грудня 2011 року злочин-рецидивіст Нордин Амрани, який достроково був звільнений від відбиття покарання, на площі Сен-Ламбер, що розташована у центрі міста Льеж (Бельгія), закидав ручними гранатами автобусну зупинку та відкрив стрільбу по людях. В результаті сім чоловік загинули та 122 було поранено. Злочинця було застрелено поліцією, яка екстрено прибула на місце злочину та застосувала вогнепальну зброю на ураження.

14 грудня 2012 року 20-річний Адам Лэнза скоїв масове вбивство у школі «Сенді Хук» міста Ньютон (штат Коннектикут, США). Тоді загинули двадцять дітей і вісім дорослих.

Під час візиту президента США Барака Обами у місто Санта-Моніка (штат Каліфорнія) 7 червня 2013 року невідомий одягнений у бронежилет та озброєний автоматом відкрив вогонь по натовпу, у наслідок чого шестеро людей загинули і стільки ж отримали поранення. Злочинця було застрелено нарядом патрульної поліції.

Протягом 2014 року лише у місті Чикаго (США) було зареєстровано дві тисячі вуличних обстрілів з вогнепальної зброї, в наслідок чого постраждали невинні люди. Так, 11-річна Шамьей Адамс загинула від кулі, яка влучила їй у голову, коли вона знаходилась у гостинній кімнаті своєї подруги; 21-річна Шембри Барфіл була застрелена, коли сиділа разом з другом на веранді свого дому.

25 серпня 2015 року в результаті збройного інциденту у циганському поселенні у місці Руа (департамент Сомма, Франція) загинуло чотири цивільні особи. Під час перестрілки загинув один поліцейський, а інший - отримав поранення.

08 липня 2016 року під час мітингу проти вбивства поліцейськими афроамериканців Стерлінга і Кастиля колишній військово-службовець 25-річний М.Джонсон влаштував у Далласі (штат Техас, США) стрільбу по білим поліцейським, використовуючи напі-

автоматичну зброю - карабін «Сайга ІЖ-240» російського виробництва із модифікованим магазином на 30 патронів та пістолет.

У мітингу приймали участь близько 800 протестуючих і 100 поліцейських, які забезпечували громадський порядок. М.Джонсон застрелив п'ятьох та поранив дев'ять поліцейських і двох цивільних.

Після стрільби М.Джонсон сховався у будівлі кампуса (лат. campus - поле, відкритий простір) розташованого на території університетського містечка коледжу «El Centro». Враховуючи особу небезпеку злочинця та реальну загрозу для життя багатьох людей, поліція дистанційно підірвала його за допомогою заряду пластикової вибухівки C4 та спеціального робота по знешкодженню бомб Remotec ANDROS Mark V-A (рис.1).

Рис.1. Робот по знешкодженню бомб Remotec ANDROS Mark V-A

Володіння легальною вогнепальною зброєю може мати і інші негативні наслідки. Так, кримінальна статистика свідчить про те, що купуючи вогнепальну зброю, її володар у 2,6 рази збільшує вірогідність своєї загибелі від неї у своєму домі. Інші данні свідчать про те, що рівень суїциду серед цієї категорії у 4,8 рази вищий, ніж серед беззбройних осіб.

За даними Національного союзу за заборону вогнепальної зброї особи, які володіли вогнепальною зброєю, застрелили у шість

разів більше своїх близьких (родичів, друзів або сусідів), ніж злочинців.

Це підтверджує і статистика ФБР, згідно якої 80% вбивств у США було скоєно людьми, які були друзями, членами родин або знайомими жертви.

Володіння вогнепальною зброєю часто провокує окремих громадян на силовий варіант вирішення побутового конфлікту із її застосуванням. Так, дуже часто побутовий конфлікт між сусідами, суперечки із-за місця для паркування автомобіля або з'ясування стосунків після ДТП закінчуються перестрілкою з тяжкими наслідками.

Наприклад, статистика свідчить про те, що у США кожен рік від вогнепальної зброї гине така кількість людей, яка перевищує сукупні бойові втрати армії у всіх війнах, які велись країною за період з 1968 по 2011 рік.

Згідно даних проєкту «Politifact», за цей час було зареєстровано 1,4 млн. кримінальних (насильницьких) смертей в результаті застосування вогнепальної зброї. Цей показник майже досягає кількість бойових втрат армії США у всіх збройних конфліктах та війнах - від «Війни за Незалежність» (1775-1783) до операції «Буря в пустелі» (1991) та іракської війни (2003-2011), у яких загинуло 1,2 мільйона військовослужбовців.

Як свідчить поліцейська практика досить часто легальна вогнепальна зброя використовується як основний «аргумент» у кризових ситуаціях, які кваліфікують як «домашнє» або «побутове» насильство.

Згідно статистиці американського Центру політики протидії насиллю (Violence Policy Center, VPC) у США щотижня дев'ять жінок із вогнепальної зброї вбивають своїх чоловіків або співмешканців (рис. 2).

Це підтверджують результати досліджень (J.C.Campbell et al., 2003), які свідчать про те, що легкий доступ до вогнепальної зброї підвищує ризик вбивства інтимного партнера у п'ять разів.

Серед неблагополучних жінок вірогідність бути застріленою своїм кривдником у декілька разів вище, якщо він володіє вогнепальною зброєю (C.Jacquelyn et al., 2003).

Рис. 2. Вогнепальна зброя, як основний «аргумент» вирішення конфлікту

Важливе місце у цьому питанні займає реакція державних органів влади на надзвичайні події, що були пов'язані із протиправним застосуванням вогнепальної зброї. Так, у ряді країн після трагічних подій, пов'язаних із розстрілом цивільного населення озброєними злочинцями, у екстреному порядку було внесено зміни у законодавство, що регламентує обіг вогнепальної зброї в країні.

Так, у Швейцарії - країні з ліберальним відношенням стосовно володіння населенням вогнепальною зброєю, були екстрено внесені відповідні корективи, після того як в 2001 році у будівлі регіонального парламенту було вбито 14 громадян і стільки ж отримали поранення.

У ФРН, у якості превентивного заходу, було заборонено продаж автоматичної та напівавтоматичної вогнепальної зброї після збройного інциденту у 2002 році. Тоді в місті Єрфурт 19-річний Роберт Штайнхаузер - колишній учень однієї із шкіл міста застрелив 14 вчителів і двох учнів, а потім смертельно поранив поліцейського. Коли його оточила поліція - він застрелився.

Глава 2

Теоретичні та правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї

2.1. Історія створення поліції, як органу державної влади

Стійка тенденція росту кримінального насилля у більшості країн світу, обумовлює необхідність прийняття державою жорстких та адекватних заходів протидії злочинності. Важливу роль у цьому протистоянні грають правоохоронні органи і, в першу чергу - поліція.

Поліція (фр. Police, від дав.-гр. πολιτεία - держава) є органом державної влади, що займається охороною громадського порядку і боротьбою з правопорушеннями та злочинністю.

Термін «поліція» вперше вжив німецький юрист Мельхіор фон Оссе (1506-1557). Для нього, як і для Ніколя де Ламара (1639-1723) - автора «Трактату про поліцію», цей термін означав «громадський порядок». Спочатку значення слова «поліція» мало на увазі всі сфери відповідальності держави, і лише у XIX столітті воно було зведено до державних функцій, пов'язаних з боротьбою з правопорушеннями.

На протязі багатьох століть велась полеміка стосовно задач та функцій поліції. Лише к середині XVIII століття державно-управлінська думка отримала форму камералістики (від латів. camera - казна, установа) та поліціїстики. Прерогативою камералістики було вивчення проблем державного управління, а поліціїстика розглядала питання безпеки і благополуччя держави. Представник камералістики Л.Штейн (1815-1890) вважав поліцію частиною державної системи управління, яке здійснює примус. На його думку, поліція - це інструмент внутрішньої безпеки, що охороняє суспільство від небезпек, що загрожують йому.

Поліціїсти (Р. фон Міль, Й-С. Пюттер) вважали, що основною сферою поліцейської діяльності є охорона публічного і громадського порядку, а так само і особистих та майнових благ.

Жозеф Фуше (1759-1820) - який займав посаду міністра поліції під час правління Директорії, у роки Консульства, Імперії та реставрованої у Франції легітимної монархії вважав, що прерогативою поліції, як державного інституту, є «попередження злочинів і застосування насильницьких заходів для відновлення правопорядку». На доктрині Ж.Фуше позначилася його прихильність ідеї «*forte puissance*» - «сильній владі», здатній протистояти не лише кримінальній злочинності, але й будь-якій реальній або потенційній загрозі для держави. Враховуючи реалії тієї епохи, він розглядав функцію поліції по забезпеченню безпеки держави як пріоритетну.

Наприкінці XIX століття поліція стала частиною державного управління, яка була спрямована на «охорону державного правового порядку шляхом обмеження волі окремої особи у формі примусу» (П.Шлеймин, 1898).

Держава та влада самим тісним образом зв'язані із насиллям. Ще англійський філософ Т.Гоббс вказував, що головним атрибутом держави є «монополія на примус та насилля».

Згідно сучасної теорії М.Вебера держава має легітимне право на насилля. Насилля або загроза його застосування є потужними факторами, що стримують індивідуумів від протиправних посягань на життя, свободу та власність інших членів суспільства. На його думку «важливими атрибутами держави є армія і поліція, які повинні гарантувати зовнішню та внутрішню безпеку країни та її громадян».

Принципи роботи поліції постійно удосконалюються в обстановці економічного і політичного плюралізму, особливої уваги до забезпечення прав особи і пошуку компромісу при вирішенні соціальних конфліктів. Аналіз зарубіжної літератури показує, що дефініції «поліцейська діяльність» дуже часто містять загально соціальне забарвлення. Багато фахівців визначають основне призначення поліції в підтримці встановленого у суспільстві правопорядку примусовими заходами.

Так, відомий французький юрист і політолог Ж. Ведель (1973), вважає, що «суть усієї виконавчої влади в державі зводиться до здійснення організованого примусу».

Американський юрист Е.Бітнер (1980) підкреслює, що «образ поліції, перш за все, асоціюється із її здатністю застосовувати силу». На його думку «поліцейська діяльність - це механізм розподілу у суспільстві ситуативно обумовленої сили».

Цю точку зору також розділяє видний британський поліцієст Klockars C.B. (1985). Він відмічає, що співробітники поліції у мирний час мають право на застосування табельної зброї і спеціальних засобів для здійснення контрольно-примусових функцій від імені держави. Без такого права, ніяка поліція, де б вона не існувала, не може бути справжньою поліцією, бо вона потрібна, щоб вирішувати усі ті проблеми, де потрібно використання примусової сили.

У цьому контексті доцільно навести висловлювання французького мислителя початку XIX століття Ж. де Местра (1754-1821), який вказував, що «Господь створив владу та одночасно сотворив і покарання».

2.2. Теоретичні та правові аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї

Реаліями сьогодення є те, що одним із дієвих заходів державного примусу у більшості країн світу є застосування поліцією вогнепальної зброї. Результати аналізу практики правоохоронної діяльності поліції у різних регіонах світу свідчать про те, що домінуючою формою реагування на протиправні дії є застосування вогнепальної зброї на ураження (ЗВЗУ).

У зв'язку з цим, відомий фахівець у галузі права О.М.Бандурка (2018) вважає, що «професійна діяльність поліцейського не виключає застосування насильства з метою захисту цивільного населення».

Експерт з питань громадської безпеки G.Mingardi (1999) вважає, що застосування поліцією вогнепальної зброї може бути виправдано лише у двох випадках: при самообороні або «*estado de necessidade*» (ісп. у стані необхідності) - коли це вкрай необхідно для уникнення ще більшого зла.

Проблема застосування вогнепальної зброї органами правопорядку є «одним із самих болючих, важливих та суперечливих питань не тільки у нашій повсякденній практиці, але й теорії» писав ще у 1928 році відомий фахівець у галузі права А.О.Мемнонов. Його слова, не втратили актуальності і сьогодні, в умовах складної криміногенної обстановки, що склалася не тільки на Україні, але й у багатьох країнах світу.

Актуальні питання правового регулювання застосування вогнепальної зброї органами правопорядку постійно знаходяться у

центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (О. М. Бандурка, С.М.Гусаров, М.І. Єропкін, М.Е. Єфімов, А.Т. Комзюк, О.С. Фролов, B.Perrou & B.Farrell, A.J. Pinizzotto at al. та ін.).

Слід зазначити, що одним із перших вітчизняних юристів, хто дослідив правові аспекти застосування табельної зброї працівниками органів правопорядку, був О.М. Бандурка. На його думку «заходи адміністративного припинення спеціального призначення становлять комплекс виняткових, екстраординарних засобів». При цьому цей спосіб захисту громадян має здійснюватися лише працівниками, які характеризуються психологічною стабільністю та діють тільки на благо суспільства, мінімізуючи шкоду для всіх учасників і ґрунтуючись на принципі раціональності.

О.С.Фролов (2000) також розглядає застосування вогнепальної зброї як чинник поліцейської сили, яка «застосовується всередині держави у її внутрішніх справах при підтримці правопорядку, причому проти власних громадян».

Фахівці у галузі адміністративного права (А.П. Коренев, 2008; Ю.М. Кохюв, Л.Л. Попов, 2009) вважають, що застосування поліцією зброї є кримінально-правовою мірою, бо вона спрямована на нейтралізацію злочину, а не адміністративного правопорушення.

На думку інших (Ю.Н.Демидов, Р.А Базаров 1993; В. Флоря, 2010),

застосування зброї поліцією допустимо лише по відношенню особо небезпечних злочинців, тому воно повинно бути віднесено до заходів кримінально-процесуального характеру.

Аналізуючи правову природу застосування табельної вогнепальної зброї, можна констатувати, що даний правовий інститут базується на принципах державного примусу. Основними компонентами державного примусу є психічний та фізичний вплив на правопорушника.

Психічний вплив полягає у тому, щоб під загрозою спричинення правопорушнику реальної фізичної шкоди (поранення, смерть) змусити його припинити скоєння злочину або інших протиправних дій.

Фізичний вплив застосовується у певних випадках, коли лише застосування вогнепальної зброї та отримання зловмисником поранення змушує його припинити протиправні дії.

Для реалізації владних повноважень існують багаторівневі моделі застосування сили поліцією. У кожній країні діють реальні моделі, які інституціоналізовані у законах або у відомчих нормативно-правових документах (наказах, інструкціях та ін.).

Так, однією із найбільш поширених серед поліції різних регіонів світу є базова модель, яка складається із п'яти рівнів - «Постійне використання зброї» (The USA of Force Continuum), яка була розроблена Національним Інститутом правосуддя США. Її головною метою є «демонстрація присутності», тобто наглядна демонстрація присутності поліції у штатній уніформі на вулицях, стадіонах, мітингах та інших багатолюдних містах. При цьому вказані рівні мають відповідну ієрархію:

1. Вимоги пред'явлені в усній формі - обов'язкове виконання законних вимог співробітника поліції.
2. Демонстрація сили - застосування прийомів рукопашного бою або кайданок.
3. Жорсткий силовий примус - застосування гумових кийків (типу «Тонфа») та сльозогінних аерозолів.
4. Застосування не летальної зброї - електрошокерів, гумових куль.
5. Використання «смертельної сили» - застосування штатної зброї як надзвичайного заходу.

Усі моделі застосування сили базуються на оцінці поведінки суб'єкта і визначають критерії, на підставі яких працівник поліції приймає рішення стосовно застосування конкретного ступеня використання сили:

- Пасивна непокора - суб'єкт визнає повноваження працівника поліції і виконує його законні вимоги.
- Пасивний опір - суб'єкт виконує законні вимоги працівника поліції та не чинить опір фізичному примусу.
- Активний опір - суб'єкт ігнорує законні вимоги працівника поліції та чинить фізичний опір, але не намагається нанести йому або оточуючим фізичну шкоду.
- Активна агресія - суб'єкт ігнорує законні вимоги працівника поліції, чинить опір і намагається нанести йому або іншим особам фізичну шкоду.

Законодавство деяких країн розділяє активну фізичну агресію на дві форми:

- неозброєну - суб'єкт нападає на працівників поліції або інших осіб без використання будь-яких предметів;

- агресію з використанням «смертельної сили» - для такої кваліфікації достатньо, щоб правопорушник був озброєний кийком або гострим предметом.

Застосування засобів кожного рівня моделі повинно бути адекватним конкретній ситуації. Форми реалізації моделі, як правило, деталізують застосування конкретних спеціальних засобів та штатної зброї у типових ситуаціях. Стосовно осіб, які демонструють пасивну поведінку або активну форму опору, рекомендується застосовувати 1-3 рівні, а 4 і 5 рівні - при активній агресивній поведінці та злістній непокорі.

Глава 3

Застосування поліцією вогнепальної зброї

3.1. Службова вогнепальна зброя поліції.

Історично так склалось, що на протязі багатьох століть використання вогнепальної зброї було прерогативою армії. Але минув час і становище суттєво змінилось. Сьогодні штатна вогнепальна зброя, разом із засобами активної оборони та індивідуального бронезахисту (гумові кійки, кевларові бронежилети, електрошоке-ри та ін.), стала невід'ємною складовою екіпіровки персоналу органів правопорядку. (рис. 3).

Рис.3. Озброєний наряд патрульної поліції на вулицях Лондона

Реаліями сьогодення стало те, що для припинення протиправних дій з боку злочинців та інших асоціальних елементів, поліцейські все частіше змушені застосовувати вогнепальну зброю на ураження.

Цей феномен обумовлено тим, що у світі триває процес «глобального озброєння», особливо серед кримінальних угруповань. При цьому має місце стійка тенденція зростання кількості злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї.

Так, згідно даних Бюро статистики Австралії (Australian Bureau of Statistics, ABS) у 2014 році 38% всіх злочинів було скоєно із використанням вогнепальної зброї. Правоохоронні органи країни також констатують суттєвий ріст збройної злочинності у більшості штатів. Наприклад, за останні п'ять років у штаті Новій Південний Уельс кількість злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї зросла на 43,5% (з 2005 р. на 83%), у штаті Вікторія - на 52%, Південна Австралія - на 49%. Найменший показник за чотирьохрічний період (2012-2015) було зафіксовано у штаті Тасманія - 26%.

Така динаміка росту кримінальної злочинності характерна для багатьох країн світу. Так, вогнепальна зброя грає важливу роль у насильницьких злочинах, що скоюють на території США. Згідно статистичних даних Міністерства юстиції США майже 70% кримінальних вбивств були скоєні із використанням злочинцями вогнепальної зброї.

За статистикою Бюро алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї та вибухових речовин США (Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives, ATF) майже 90% злочинів в країні скоюють із використанням дешевих револьверів та пістолетів.

Аналіз світової практики показав, що для успішної реалізації владних повноважень персоналу поліції не завжди достатньо мати чисельну перевагу над злочинцями. Для успіху у збройному протистоянні із ними поліцейським треба мати не тільки високий рівень професійної, в першу чергу вогневої, підготовки, а й перевагу у озброєнні.

Так, під час арешту грабіжників банку у місті Майамі (штат Флорида, США) виникла перестрілка між вісьмома агентами ФБР та двома озброєними злочинцями U.Matix та M.Platt. Вогневий бій тривав близько п'яти хвилин і за цей час з обох сторін було зроблено близько 150 вистрілів. Внаслідок вогневого двобою два спеціа-

льних агенти ФБР J.L.Dove і B.P.Grogan загинули, а інші отримали вогнепальні поранення різного ступеня важкості.

Під час перестрілки обидва грабіжника були застрелені. Патологоанатомична експертиза встановила, що їх смерть наступила внаслідок 18 кульових поранень, з яких шість отримав U.Matix та дванадцять M.Platt.

Службове розслідування цих подій, проведене ФБР встановило, що у минулому U.Matix проходив службу у військовій поліції, а M.Platt - у спеціальному підрозділі рейнджерів армії США під час війни у В'єтнамі. Таким чином, відмінне володіння грабіжниками автоматичною вогнепальною зброєю та ефективне застосування тактичних прийомів ближнього бою забезпечило їм тактичну та вогневу перевагу над агентами ФБР, які мали значну чисельну перевагу.

Пруський військовий теоретик Карл фон Клаузевіц (1780-1831) у книзі «Про війну» вказував, що «фізичне насилля є засобом, а цілю буде - нав'язати супротивнику нашу волю; для досягнення цієї мети ми зобов'язані обеззброїти ворога, лишивши його можливості чинити опір».

Одною із найбільш поширених кризових ситуацій у діяльності поліції є перестрілка між силами правопорядку та озброєними злочинцями, яка має всі ознаки вогневого бою (анг. fire fight). Внаслідок таких збройних інцидентів обидві сторони конфлікту несуть значні втрати.

Так, згідно статистичних даних ФБР США у 2012 році злочинці із вогнепальної зброї застрелили 44 офіцера поліції. Більшість із них було вбито із пістолетів - 32 (72,7%), семеро з гвинтівок (15,9%) та троє із рушниць (6,8%).

За ці злочини правоохоронними органами було затримано та ідентифіковано 51 підозрюваного. Більшість з них - 33 (64,7%) мали судимість, а вісім (15,6%), під час кримінального інциденту з поліцією, знаходились під слідством.

Окрім індивідуальних характеристик, важливим фактором, що суттєво впливає на ефективність стрільби поліцейських є штатна зброя.

У даний час, при здійсненні своїх службових повноважень, поліція у всьому світі використовує різні типи вогнепальної зброї: короткоствольну (кобурну), компактну автоматичну для ближнього бою, гладкоствольну (помпову) та ін.

Основними видами штатної вогнепальної зброї поліції країн Західної Європи та інших регіонів світу є:

- Пістолети Glock - 17, Glock - 19, IWI Masada 941RBI;
- Револьвери Smitt&Wesson model 29;
- Пістолети-кулемети MP5A3 та MP7, Steyr TMP;
- Штурмові гвинтівки Steyr AUG;
- Дробовики та помпові рушниці - «Remington 870», «Franchi SPAS-12», НК M512, «Mossberg 590, «Benelli M1014».

Так, найбільш поширеними видами зброї серед поліцейських США є моделі пістолетів, що випускають фірми Glock, Smith & Wesson, SIG Sauer, Beretta та Heckler & Koch.

У історії поліції США був період, коли поліцейські мали на озброєні малопотужні револьвери фірми Smitt&Wesson - Military/Police Model 10 .38 калібру (9,1×39 мм). Але, з такою зброєю вони не могли ефективно протистояти злочинцям, які мали навіть автоматичну вогнепальну зброю - пістолети-кулемети Томпсона M1928. Тому, на початку 50-х років XX століття поліцейські підрозділи були переозброєні пістолетами з високими службово-експлуатаційними якостями - Colt M1911A1 калібру .04 ACP (11,43×23мм). Ця напівавтоматична зброя виявилась настільки ефективною у ближньому бою, що вона і досі стоїть на озброєнні спеціальних підрозділів збройних сил та поліції США: Розвідка Корпусу морської піхоти (Marina Force Recon), Групи по звільненню заручників ФБР (FBI Hostage Rescue Team), штурмових груп поліції SWAT (Special Weapons And Tactics) та ін.

Офіцери і детективи Департаментів поліції штатів та місць, що приймають участь у проведенні спеціальних операцій, можуть бути додатково озброєні карабінами Colt M4A1 або Ruger Mini-14, напівавтоматичними гвинтівками AR-15, снайперськими гвинтівками Remington-700P і Remington-700P Light Tactical Rifle (поліцейські модифікації під стандартний патрон 7,62×51мм) та компактними пістолет-кулеметами HR&Koch MP5. Крім цього, усі патрульні автомобілі поліції оснащені спеціальними помповими рушницями «Mossberg 590A1», яка була розроблена компанією O.F.Mossberg & Sons з дотриманням усіх військових стандартів. Його ергономіка гарантує виключну зручність під час стрільби, а мала вага (3 кг) забезпечує високу мобільність цієї зброї (рис. 4).

Рис. 4. Офіцер поліції озброєний рушницею «Mossberg 590A1»

У поліції більшості країн протягом тривалого часу ведуться дискусії стосовно переваги окремих видів зброї у ближньому бою. Перш за все це стосується наявних достоїнств та недоліків конструкцій пістолетів та револьверів. Пістолети та револьвери - це короткоствольна зброя, яка за своїми тактико-технічними характеристиками може ефективно поразати ціль на відстані до 50 метрів.

Револьвер (від англ. Revolve - обертати) - це багатозарядна зброя для ведення ближнього бою яка обладнана барабаном, що обертається та виконує функцію магазину. Барабан має декілька камор, в яких розташовані патрони, при цьому, під час чергового пострілу, камора служить патронником.

Головною перевагою револьвера є простота його конструкції та надійність при стрільбі. Практика експлуатації револьверів показала, що на кожен тисячу вистрілів приходится не більше однієї задержки. Конструкція револьвера дозволяє після осічки негайно здійснити наступний постріл. Тому постійна готовність револьвера до стрільби є однією із головних його бойових якостей.

Для того, щоб почати стрільбу із револьвера, не треба виконувати ніяких попередніх операцій. Можливість майже миттєво

здійснити постріл з револьвера - відповідає однієї із головних вимог, що пред'являються до бойової зброї.

Позитивною якістю револьверів є їх низька вимогливість до бойових набоїв. Це дає змогу використовувати патрони різної потужності.

Основними недоліками револьверів є мала кількість патронів (5-7) порівняно із пістолетами, менша скорострільність та не компактна форма з барабаном і руків'ям, що виступає. Однак, основним недоліком цього виду зброї є тривалий процес перезарядки, який пов'язаний з витяганням гільз із барабана револьвера, що займає багато часу. Це пов'язано з тим, що у револьверах старих систем екстракція (видалення) стріляних гільз або патронів із камор барабану здійснюється у ручному режимі - по одній гільзі за допомогою екстрактора (шомпола), який зазвичай закріплений на корпусі зброї.

У револьверах нових систем екстракція виконується одночасно за допомогою механічних пристроїв, які різняться за конструкцією. Наприклад, одночасна екстракція гільз виконується при «переломуванні» рами револьвера (Smitt&Wesson, model 3) або при відкиданні барабана вбік.

Не дивлячись на ці недоліки, револьвери широко використовуються у багатьох країнах як штатна зброя не тільки поліцейськими, але й тілоохоронцями, інкасаторами, кур'єрами фельд'єгерської служби для яких немає необхідності в його скритному носінні. Вирішальним фактором для вибору цього виду вогнепальної зброї є мінімальний час готовності до здійснення першого пострілу.

Так, у Франції спеціально для поліції компаніями Manurhin та Ruger було розроблено револьвер «Manurhin special police F1». Він мав високі тактико-технічні характеристики і був на озброєнні поліції та жандармерії тривалий час: з 1983 по 2002 роки. Сьогодні він ще стоїть на озброєнні спеціальних підрозділів поліції та жандармерії Франції (GIPN, CIGN, RAID та ін.).

В Італії компанія Armi Chiahha випускає револьвер Chiahha Rhino 200DS, який конструктивно представляє компактну зброю для скритного носіння. Револьвер Chiahha Rhino 200DS має високий рівень надійності, достатньої для компактного револьвера точністю стрільби і великою вогневою потужністю - стріляє високоефективними патронами калібру .357 Magnum (9,07×40,4 мм) (рис. 5).

Рис.5. Поліцейський револьвер скритого носіння
Chiaha Rhino 200DS.

Бельгійський револьвер «Barracuda» був створений на початку 1970-х років знаменитою компанією Fabrique Nationale для реалізації на ринку поліцейської зброї у Європі та США. Револьвер проектувався як універсальна зброя з широким спектром використовуваних патронів.

Фахівці вважають, що головною причиною заміни револьверів стали самозарядні (автоматичні) пістолети, які стали активно витіснити їх не тільки як штатну зброю поліції, а головне - на цивільному ринку, користуючись підвищеним попитом на них.

Це був час тотального захоплення «дивовижними дев'ятками» (wonder nines), якими були самозарядні пістолети калібру 9,0мм. Навіть у консервативних, відносно револьверів, США пістолети зайняли домінуюче положення у сфері індивідуальної короткоствольної зброї.

Як свідчить світова практика, у даний час на озброєнні поліції більшості країн світу стоять револьвери та пістолети різних моделей. Застосування цих видів вогнепальної зброї під час несення служби має свої особисті характеристики.

Наприклад, головна перевага пістолетів - це їх компактність; плоска, без деталей, що виступають, конфігурація - зручна для постійного носіння, особливо оперативним складом поліції.

Результати аналізу застосування вогнепальної зброї персоналом Департаменту поліції міста Metro-Dade (штат Флорида, США) при протистоянні з озброєними злочинцями виявив певну взаємозалежність між ефективністю стрільби та типом вогнепальної зброї. Так, у 123 збройних інцидентах кількість влучень у ціль при застосуванні поліцейськими револьвера склала 35%, що майже у 1,5 рази більше, ніж результативність при стрільби із напівавтоматичного пістолету - лише 25%. При цьому витрата боєприпасів під час одного вогневого бою склала 2,5 патрона для револьвера та 3,2 для пістолета, що на 28% більше.

У багатьох поліцейських структурах існує давня традиція, згідно якої молодий співробітник самостійно вибирає для себе табельну зброю із врахуванням свого бажання та індивідуальних характеристик (фізична сила, антропометричні показники, тип темпераменту, швидкість реакції та ін.).

Наприклад, прийняті на службу нові співробітники Департаменту поліції Нью-Йорка мають право вибору однієї з трьох моделей службових пістолетів, що стоять на озброєні поліцейських підрозділів цього відомства: «SIG-Sauer P226-DAO», «Smith&Wesson 5906» та Glock-19 «Parabellum» під стандартний патрон 9×19мм (рис. 6).

Рис. 6. Пістолет фірми «Smith&Wesson» калібру 9х19мм

У Федеральній поліції Німеччини та поліції окремих федеральних земель найбільш поширеними пістолетами, що стоять на озброєнні є Walther P99 та SIG-Sauer P225. В інших федеральних землях ФРН поліція озброєна пістолетами Heckler & Koch P2000 та Heckler & Koch P30 (патрон 9×19 мм).

Поліція Швеції офіційно має на озброєнні 9-мм пістолети системи SIG-Sauer: моделі P226, P228 та P239.

З 1965 року усі співробітники поліції Данії під час виконання службових обов'язків були повинні мати при собі табельну вогнепальну зброю. Спочатку на озброєнні поліції був пістолет Walther PPK 7,65мм, який, з часом, був визнаний морально застарілим. Тому у 2000 році його замінив більш сучасний Heckler & Koch під патрон 9×19мм.

У разі виникнення кризової ситуації підрозділи швидкого реагування поліції (Hurtige respons politienheder, HRP) можуть надати вогневу підтримку своїм колегам, застосовуючи компактні пістолети-кулемети Heckler&Koch MP5 та інші типи автоматичної вогнепальної зброї.

З метою забезпечення особистої безпеки та найбільш ефективного використання штатного озброєння, у більшості країн світу відомчі накази та інструкції регламентують розташування кожного елементу спорядження поліцейського під час несення служби.

Так, згідно §43 «Інструкції по правилам носіння мундиру та уніформи» (National Guideline on Uniform and Standards of Dress) Федеральної поліції Австралії на поясному ремні спереду поліцейські носять:

- вогнепальну зброю у сертифікованій кобурі;
 - стандартний кийок у спеціальному чохлі, який розташований безпосередньо за кобурою з вогнепальною зброєю.
- На поясному ремні з боку:
- балончик із аерозолем або перцевим спреєм у спеціальному чохлі;
 - кайданки у чохлі, які розташовані відповідно до брючного шву, слідом за балончиком із спреєм;
 - додатковий комплект набоїв до табельної зброї розташований безпосередньо за наручників. (рис. 7).

Рис.7. Скіпировка офіцерів поліції Австралії під час патрулювання.

3.2. Застосування вогнепальної зброї поліцією окремих регіонів Російської імперії у другій половині XIX - початку XX століття

У історичному аспекті певний інтерес представляє проблема виникнення та подальшого розвитку збройного протистояння між органами правопорядку та злочинним світом. Наприклад, у Російській імперії цей процес почав формуватися ще у 80-90-х роках XIX століття.

В цей час ряд відомих вчених-юристів (Е.Анучин, Г.Н.Брейтман, Е.Н.Тарновский, М.А.Неклюдов та ін.) констатували стійку тенденцію активної протидії чинам поліції та розшукових відділень («сыскных отделений») з боку злочинців із застосуванням вогнепальної та холодної зброї.

Відомий правознавець С.Я.Лебедев з цього приводу писав: «У XIX століття злочинний світ вступив зміцнівшим, згуртованим і монолітним; він має сили і можливості протиставити себе громадському порядку та закону».

Таким чином, вже на той час, служба у поліції представляла певну загрозу для життя і здоров'я та стала розглядатися як «група підвищеного ризику». У зв'язку з цим, гостро встало питання стосовно озброєння особового складу поліції вогнепальною зброєю.

Одним із перших до такого висновку прийшов київський генерал-губернатор М.І.Чертков. У лютому 1879 року він був змушений офіційно звернутися до МВС Російської імперії стосовно озброєння чинів поліції міста Києва вогнепальною зброєю. Своє прохання він аргументував тим, що поліцейські були озброєнні лише штатною холодною зброєю, а злочинці «все частіше під час їх затримання чинять активний збройний опір». Тому для успішного виконання службових обов'язків та збереження життя і здоров'я поліцейських, що несуть «наружну постову службу», вкрай необхідно озброїти револьверами 32 окологородних надзирателів та 300 городових.

Через три місяці, після тривалого листування, Військове міністерство задовольнило прохання та передало необхідну кількість револьверів «Сміт і Вессон» для озброєння нижніх чинів київської міської поліції, а також по 30 патронів на кожен одиницю зброї для проведення регулярних учбових стрільб.

Законодавчі акти Російської імперії строго регламентували застосування вогнепальної зброї чинами жандармерії та поліції при затриманні або арешті злочинців. Так, 10 жовтня 1879 року був затверджений закон «Про правила застосування зброї поліцейськими і жандармськими чинами». Це був перший у історії Російської імперії нормативно-правовий акт, який безпосередньо відносився до такого крайнього заходу державного примусу як застосування зброї і суворо регламентував її застосування.

Свого часу відомий юрист В.М.Гессен у книзі «Виняткове положення» звернув увагу на той факт, що законодавство розрізняє дві форми озброєного примусу з боку держави:

- 1) застосування зброї поліцейськими і жандармськими чинами;
- 2) застосування зброї військами.

При цьому основний акцент він робив на першій формі, яка регламентувалась законом від 10 жовтня 1879 року. Суть цього закону полягала у тому, що «кожному поліцейському або жандармському чину, використання зброї дозволялось у наступних випадках:

- для відбиття всякого озброєного нападу, або, хоч і не озброєного, якщо неможливий ніякий інший засіб захисту;

- для оборони інших осіб від нападу, що загрожує їх життю, здоров'ю або недоторканості;

- для затримання арештанта, що вчинив втечу, або злочинця, що чинить опір затриманню.

21 березня 1879 року був утворений інститут поліцейських урядників. Спеціально для них була розроблена «Інструкція поліцейським урядникам», яка представляла сукупність алгоритмів невідкладних дій у ситуаціях, пов'язаних з їх практичною діяльністю. Особливе місце у інструкції займав розділ, в якому чітко визначався перелік обставин, що надають право урядникам на застосування вогнепальної зброї.

Аналогічні положення містить «Інструкція чинам київської сисної поліції», яка була складена завідувачем сисною частиною київської міської поліції Г.М.Рудим за розпорядженням поліцмейстера Києва В.І.Цихоцького, та схвалена прокурором Окружного суду 3 січня 1905 року.

У главі VI «Порядок дій чинів сисної поліції» вказується, що згідно статті 30, кожен чин сисної поліції має право тримати холодну або вогнепальну зброю для застосування її у випадках, вказаних у статті 31.

У статті 31 вказується, що «По силі тимчасових правил про застосування поліцейськими і жандармськими чинами зброї кожен поліцейський, що діє не у складі команд, чин може при визначенні своїх службових обов'язків застосовувати зброю:

1. Для відбиття всякого озброєного нападу.
2. Для відбиття нападу, хоч би і не озброєного, але зробленого декількома особами, або навіть і однією особою, але при таких обставинах або умовах, коли ніякий інший засіб захисту є неможливим.
3. Для оборони інших осіб від нападу, що загрожує життю, здоров'ю або недоторканості таких осіб.
4. При затриманні злочинця, коли він перешкоджатиме цьому вказаними вище насильницькими діями (п.1 і п.2) чи коли неможливо буде переслідувати або наздогнати злочинця, що втікає.
5. При переслідуванні арештанта, втікача із в'язниці або з підварті, коли неможливо наздогнати його, або коли він опирається затриманню передбаченими вище насильницькими діями.
6. У кожному з вищевикладених випадків поліцейський чин зобов'язаний про усі обставини і наслідки застосування ним зброї

доносити, при першій до того нагоді, найближчому начальству. При застосуванні зброї чини поліції зобов'язані дотримуватися належної обережності, строго керуючись у кожному окремому випадку обставинами, щоб без крайньої необхідності не завдати шкоди, особливо стороннім особам».

Окреме місце у історії поліції Російської імперії займають революційні події 1905-1907 років. Однією із основних причин, що спровокували антиурядові виступи, стали трагічні події 9 січня 1905 року, які викликали гучний політичний резонанс не тільки у Російській імперії, а й за її межами.

Події «Кривавої неділі» та наступні масштабні акції протесту яскраво продемонстрували нездатність органів державної влади, і перш за все поліції, попередити та локалізувати масові заворушення. Як показали наступні події, поліція в силу своєї професійної некомпетентності, реально нічого не змогла протиставити повсталому народу.

Директор Департаменту поліції О.О.Лопухін у Доповідній записці, розглянутою Кабінетом міністрів у січні 1905 року, проаналізувавши діяльність поліції, змушений був констатувати повне банкрутство поліцейського порядку в країні.

У роки революції 1905-1907 років уперше тероризм стає організованим і масовим явищем. В цей період ця форма масової поведінки із Санкт-Петербурга та Москви поступово проникає у провінцію, де набуває поширення серед учнів, студентів, службовців, робітників і селян. Теракти, озброєні напади, експропріації стають супутнім явищем суспільно-політичного процесу.

Так, напередодні та під час революції 1905-1907 років було вбито ряд вищих сановників Російської імперії. Серед них міністр народної освіти М.П.Боголепов (14.02.1901), міністри внутрішніх справ Д.С.Сипягін (2.04.1902) та В.К.Плеве (15.07.1904), генерал-губернатор Москви великий князь Сергій Олександрович (4.02.1905), московський градоначальник граф П.П.Шувалов (28.06.1905), самарський губернатор І.Л. Блок (21.07.1906), одеський генерал-губернатор К.А.Карангозов (23.02.1907) та інші.

Низьким рівнем професійної підготовки особового складу органів правопорядку негайно скористалися «бойовики» різних політичних партій та нелегальних організацій: анархісти, есери-максималісти та інші. Вони почали, по їх висловлюванням, «знімати городових з постів» - тобто вбивати їх під час служби.

У цей період широке повсюдження отримало таке негативне явище, як вбивство поліцейських та городових з метою заволодіння їх зброєю та «залякування уряду». Городовий або «фараон» (презирливе прізвисько серед населення) на початку XX століття був озброєний свистком і табельною зброєю: трилінійним солдатським револьвером зразка 1895 року та драгунською шашкою зразка 1881 року. З такою екіпіровкою вони поодиночки несли службу на своїх постах. Така система організації охорони громадського порядку була досить ефективною для протидії вуличної злочинності та окремим зловмисникам (рис. 8).

Однак, оказати реальний опір агресивному та організованому натовпу у екстремальних умовах революційних подій, що захлеснули країну, поліцейські не змогли.

Офіційна статистика та регулярні публікації у газетах репортажів з міста подій окремих журналістів (Г.Жбанов) та публіцистів (В. І. Штейн, 1905; П. М. Мілюков, 1907) та інших учасників подій, свідчать про те, що лише з листопада 1905 року по квітень 1906 року було вбито 288 та поранено 383 поліцейських, та у 150 випадках замаху на них були невдалими.

Всього протягом 1906-1907 років загинуло чотири тисячі та було поранено близько п'яти тисяч державних чиновників різного рангу, більшість з яких - співробітники правоохоронних органів (табл. 2).

Таблиця 2.

Рис.8. Екіпіровка поліцейського на початку XX століття

Кількість загиблих державних службовців та чинів поліції

Посада	1905 рік	1906 рік	Всього
Генерал-губернатор, губернатор та віце-губернатор	20	14	34
Поліцмейстери	28	10	38
Ісправники, пристави та околодочні	143	61	204
Городові	128	83	211
Урядники та стражники	103	81	184
Офіцери жандармерії, охороних та сискних відділень	10	7	17
Нижні чини жандармерії	31	20	51
Сищики та філери	16	37	53
Всього	479	313	792

Революційні події 1905-1907 років наочно показали, що ослаблення держави та безсилля влади створюють максимально сприятливі умови для кримінальної активності різних верств населення: від асоціальних елементів до революціонерів тощо. При цьому сила кримінальної інерції була такою великою, що придушення революції та входження країни у смугу політичної реакції не змогли зупинити процес ризького зростання злочинності.

Таким чином можна констатувати, що поліція та жандармерія Російської імперії раніше ніколи не стикалися із проблемами локалізації і придушення масових заворушень та революційним терором, у яких брала участь значна кількість озброєного населення. Тому вони не змогли не тільки захистити устої держави, але й життя значної частини своїх чиновників.

У зв'язку з цим було внесено корективи до правил застосування зброї чинами жандармерії і поліції. Так, Міністром внутрішніх справ, Сенату було оголошено розпорядження від 23 квітня 1908 року «Про затвердження інструкції про застосування зброї поліцейськими і жандармськими командами».

Згідно нових доповнень та змін у випадку «неминучої необхідності», було дозволено без попередження стріляти:

- у натовп або арештантів, які нападали на команду;
- у осіб, які здійснювали протиправні дії у присутності поліції;
- у осіб, що перешкоджали або ухилялися від арешту.

9 серпня 1910 року вийшла «Інструкція чинам сискиних відділень», яка строго регламентувала застосування сициками вогнепальної зброї. Вогнепальна зброя поліцейськими чинами могла застосовуватись тільки у чотирьох випадках:

- для відбиття озброєного нападу на службовця поліції;
- для відбиття нападу (навіть не озброєного) скоєного одним або навіть декількома особами, коли інший засіб захисту був не можливий;
- при затриманні злочинця, коли він міг перешкоджати вказаними вище насильницькими діями або коли неможливо було його переслідувати;
- при переслідуванні арештанта, втікача із в'язниці або з-під варті, коли він своїми діями опирався затриманню або його неможливо було наздогнати.

3.3. Нормативно-правові акти України, що регламентують застосування поліцією вогнепальної зброї

Діяльність поліції у кожній державі має власну специфіку, що визначається такими факторами як державний устрій, громадські та суспільні відносини, криміногенна ситуація, політична стабільність, рівень правової культури, соціально-економічними та іншими чинниками.

Реаліями сьогодення є той факт, що криміногенна ситуація в Україні залишається складною і напруженою. Процес реформування Національної поліції знаходиться на завершальній стадії, тому у екстремальних ситуаціях окремі працівники поліції не завжди діють професійно грамотно. Багато із них не здатні протиставити злочинцям належну фізичну підготовку та вогневу виучку. Навіть працівники поліції, які мають певний практичний досвід, іноді недостатньо орієнтуються у критичних ситуаціях, приймають помилкові рішення, а недосконале знання базових положень чинного законодавства викликає у них невпевненість коли виникає необхідність застосувати вогнепальну зброю.

Стаття 1 Закону України «Про національну поліцію» визначає, що Національна поліція - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони

прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліція під час виконання делегованих їй повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

- фізичний вплив (сила);
- застосування спеціальних засобів;
- застосування вогнепальної зброї.

Згідно чинного законодавства України найбільш суворим заходом державного примусу є застосування вогнепальної зброї. Стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію» детально регламентує умови застосування вогнепальної зброї. Зокрема визначено, що поліцейський має право на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

Поліцейський може застосовувати табельну зброю у виняткових випадках:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, реальній загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту громадян від нападу, що загрожує їхньому життю і здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на конвой; об'єкти, що перебувають під охороною; житлові та інші приміщення; при звільненні таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання злочинця, який чинить збройний опір; намагається втекти з-під варти; погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей, та/або поліцейського.

Поліцейський має право застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного статтею 46 Закону України «Про Національну поліцію».

Застосування поліцейським вогнепальної зброї без попередження допускається у наступних випадках:

- при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;
- у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;
- якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;
- якщо особа чинить збройний опір;
- для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю поліцейського.

Поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою у такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу.

Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю у разі збройного нападу, якщо припинення протиправних дій неможливо досягнути іншими засобами.

Категорично забороняється застосовувати вогнепальну зброю у місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнеонебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Поліцейський може витягти із кобури табельну вогнепальну зброю і привести її у бойову готовність, якщо буде вважати, що у обстановці, яка склалася, можуть виникнути законні підстави для її застосування.

Під час затримання осіб, стосовно яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину або під час перевірки документів у цих осіб, поліцейський може привести у готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування.

Спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю у руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань або доторкнутися до зброї, є підставою для застосування вогнепальної зброї.

Поліцейський у разі необхідності може використати табельну вогнепальну зброю для:

- подання сигналу тривоги;
- виклику допомоги;
- знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб.

Таким чином, усі передбачені Законом України «Про Національну поліцію» правові підстави застосування вогнепальної зброї відповідають міжнародним стандартам.

З цих позицій розглянемо алгоритм реалізації працівниками поліції права на застосування вогнепальної зброї для нейтралізації осіб, що посягають на їх життя та здоров'я. Ці дії умовно можна розділити на декілька груп:

Перша група охоплює конкретні дії, які поліцейський, відповідно чинного законодавства, зобов'язаний здійснити перед застосуванням табельної зброї:

- чітко усвідомлювати правомірність своїх дій;
- знаходячись у цивільному одязі, поліцейський повинен обов'язково повідомити про свою належність до поліції;
- при виникненні реальної загрози дістати із кобури табельну зброю та привести її у бойову готовність;
- попередити злочинця (правопорушника), що у разі невиконання ним законних вимог, його протиправна діяльність буде припинена шляхом застосування вогнепальної зброї без попередження;
- надати правопорушнику час, необхідний для виконання законних вимог.

Слід пам'ятати, що у критичних ситуаціях, коли існує реальна загроза життю та здоров'ю поліцейського або цивільному населенню, він зобов'язан застосовувати вогнепальну зброю на ураження без попередження.

Наступна група передбачає алгоритм дій поліцейського безпосередньо перед застосуванням ним вогнепальної зброї з метою:

- упередження активних протиправних дій правопорушника;
- своєчасної локалізації та припинення злочину або реальної загрози;
- нейтралізації злочинців.

При застосуванні табельної зброї поліцейський зобов'язаний діяти адекватно ситуації, що склалася. При застосуванні вогнепаль-

ної зброї він повинен мінімізувати шкоду, яка може бути завдана правопорушнику.

Третя група обов'язково включає алгоритм дій, які поліцейський зобов'язаний виконати після застосування вогнепальної зброї на ураження:

- надати посраждалим медичну допомогу, а у разі необхідності екстрено викликати бригаду «швидкої допомоги»;
- до прибуття слідчо-оперативної групи організувати та забезпечити охорону місця події;
- повідомити керівництво підрозділу про застосування табельної зброї.

Такий алгоритм застосування вогнепальної зброї персоналом Національної поліції України під час охорони правопорядку є оптимальним та відповідає міжнародним стандартам.

3.4. Кримінальна відповідальність персоналу поліції за протиправне застосування вогнепальної зброї

При застосуванні вогнепальної зброї персоналу поліції слід керуватися положеннями пункту 1 статті 18 Кримінального кодексу України, які чітко визначають що суб'єктом злочину «є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність».

Законодавство України передбачає низку обставин, які виключають кримінальну відповідальність поліцейських при застосуванні вогнепальної зброї. В першу чергу до них відносяться необхідна оборона; затримання злочинця; крайня необхідність та ін.

Згідно статті 36 Кримінального кодексу України, категорія «необхідна оборона» поширюється не тільки на звичайних громадян, але з певними особливостями, що стосуються правил застосування вогнепальної зброї - на працівників правоохоронних органів.

Відповідно до статті 38 «Затримання особи, що вчинила злочин» Кримінального кодексу України «не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи».

Разом з тим, за конкретні наслідки, що наступили в результаті неправомірного застосування вогнепальної зброї персоналом поліції, може наступити кримінальна відповідальність.

Кримінальний кодекс України оперує таким поняттям, як «перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця». Відповідно до ч.2 ст.38 КК України такими визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця.

Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» та 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» цього Кодексу.

Застосування поліцією вогнепальної зброї може виникнути у ситуації, яка передбачена ст. 39 КК «Крайня необхідність».

Крайня необхідність є обставиною, за наявності якої особа може заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам третіх осіб (непричетних до ситуації, що склалась) із метою відвернення небезпеки, яка загрожує особі, її правам чи правам інших громадян, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, і не підлягає за це кримінальній відповідальності.

Слід зазначити, що стан крайньої необхідності виникає лише у тих випадках, коли небезпека загрожує благам, правам та інтересам, які охороняються законом. Заподіяння шкоди внаслідок дій, вчинених у стані крайньої необхідності, вважатиметься правомірним, якщо:

- небезпека за даних обставин не може бути відвернена чи усунута іншим шляхом, окрім заподіяння шкоди;
- завдана шкода є менш значною, ніж відвернена шкода, або хоча б рівнозначною їй.

При цьому для правомірності заподіяння шкоди особою, яка діє у стані крайньої необхідності, достатньо, щоб відвернена шкода була рівнозначною заподіяній шкоді.

Перевищенням меж крайньої необхідності можуть вважатись дії, якщо:

- у ситуації, в якій було заподіяно шкоду, наявні ознаки стану крайньої необхідності;

- заподіяна шкода є більш значною, аніж шкода, яку особі, що діяла у стані крайньої необхідності, вдалось відвернути;

- шкода заподіяна внаслідок умисних дій особи.

Особа, яка допустила перевищення меж крайньої необхідності, за відсутності обставин, передбачених частиною 3 статті 39, підлягає кримінальній відповідальності за вчинені дії.

Застосування вогнепальної зброї персоналом поліції може здійснюватись також на підставі наказу. Відповідно статті 41 КК України «Виконання наказу або розпорядження» дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою у належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження.

Особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження або за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу та розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки посадова особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження

Світова практика застосування поліцейськими вогнепальної зброї свідчить, що ніхто не може бути застрахованим від певних факторів ризику, які позначають терміном «випадково». Такі факти мають місце, коли поліцейський, замість того, щоб влучити у небезпечного суб'єкта, випадково влучає у іншу людину (випадковий або несанкціонований постріл, рикошет кулі, жертва випадково опинилась на лінії вогню та ін.).

Таким чином, виникає ситуація, при якій правоохоронці правомірно застосували зброю, але куля не влучила у ціль, в наслідок

чого наступила смерть сторонньої людини або інші тяжкі наслідки. У даному випадку існує лише два варіанти кваліфікації таких наслідків - мало місце вбивство через необережність (ст.119 КК України) або юридичний казус, що виключає кримінальну відповідальність.

3.5. Заходи особистої безпеки персоналу поліції при поводженні з табельною зброєю

У даний час вміння грамотно застосувати та використовувати табельну вогнепальну зброю є особливими факторами, що тісно пов'язані із іншим, не менш важливим - дотримання співробітником поліції правил особистої безпеки при поводженні з табельною зброєю.

З метою запобігання загибелі, поранення або травмування особового складу поліції під час поводження з штатною вогнепальною зброєю, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 року №657 була затверджена «Інструкція із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю».

До заходів особистої безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю під час несення служби відносяться:

- працівник поліції зобов'язаний обачливо поводитися з вогнепальною зброєю та суворо дотримуватися заходів безпеки;
- під час служби поліцейському у форменому одязі пістолет необхідно носити у кобурі на надійно застебнутому шкіряному ремені, при цьому кобура повинна знаходитись спереду, з лівого або правого боку.
- у цивільному одязі пістолет необхідно носити на спеціальному спорядженні (оперативна кобура) з дотриманням заходів запобігання його випаданню або витягуванню з кобури іншими особами.
- під час несення служби слід постійно контролювати наявність пістолета в кобурі.
- перед застосуванням працівником заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або подоланням перешкод, якщо табельний пістолет був оголений, необхідно поставити його на запобіжник та покласти в кобуру.

Під час несення служби поліцейським **категорично забороняється**:

- розбирати табельну вогнепальну зброю;

- вимикати запобіжник та досилати патрон до патронника, якщо у застосуванні зброї немає необхідності.

Слід пам'ятати, що недбале або необережне поводження з вогнепальною зброєю, особливо коли патрон знаходиться у патроннику, може призвести до випадкового (несанкціонованого) пострілу та тяжких наслідків.

3.6. Законодавство зарубіжних країн, що регламентує застосування вогнепальної зброї поліцією

Міжнародними документами, що регламентують широкий спектр діяльності правоохоронних органів є «Кодекс поведінки ООН для посадових осіб з підтримання правопорядку» та його європейський аналог - «Декларація про поліцію», прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи у 1979 році.

За останні роки Організацією з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) була прийнята низка документів, спрямована на здійснення ефективного контролю за обігом вогнепальної зброї: План дій ОБСЄ стосовно легкої та стрілецької зброї (FSC.DEC/2/10, 26.05.2010), «Про легку і стрілецьку зброю» (FSC.DOC/1/00/Rev.1, 20.06.2012) та ін.

У контексті цих важливих нормативно-правових актів особливе місце займають питання застосування поліцією штатної вогнепальної зброї. Основні положення цих документів зобов'язують поліцію застосовувати силу тільки у разі крайньої необхідності та при наявності законних підстав у такій послідовності:

***переконання → фізична сила → спеціальні засоби →
вогнепальна зброя***

Вказані міжнародні нормативно-правові акти стали базовими для розробки національного законодавства, яке регулює застосування поліцією та іншими силовими структурами вогнепальної зброї.

Так, у ФРН застосування поліцією вогнепальної зброї здійснюється згідно Федерального закону «Про поліцію» (Bundespolizeigesetz, BPolG) та аналогічних законів, прийнятих у кожній із 16 федеральних земель (Landespolizeigesetze). Наприклад, §§60-62 Закону «Про громадську безпеку і порядок» федеральної

землі Гессен (Hessisches Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung, HSOG) передбачають, що поліцейський має право стріляти на ураження, якщо інші заходи примусу не діють певного результату та існує реальна загроза для його життя або інших людей.

Аналогічну норму містить стаття 17 Закону Польщі «Про поліцію» (Ustawy o Policji), яка санкціонує застосування вогнепальної зброї лише у випадку, коли усі інші заходи примусу не дали позитивного результату. Верховний суд Польщі у своєму рішенні від 17 січня 2013 року (V KK 99/12) звернув особливу увагу на те, що «поліція має право застосовувати зброю лише у крайніх випадках, при цьому обов'язковою умовою є попередження про її застосування».

Згідно статей 123-128 Закону Сербії «О поліції» (О полиција) поліцейські при охороні громадського порядку можуть застосовувати вогнепальну зброю лише у разі, коли існує реальна загроза людському життю.

У Нідерландах, відповідно із статтею 8 Закону «Про поліцію» (Politiewet) та статті 4 «Службової інструкції для поліції» (Police Ambtsinstructie), поліцейські мають право застосовувати вогнепальну зброю лише тоді, коли мета - припинення протиправних дій, не може бути досягнута іншими засобами.

Законодавство Іспанії передбачає три основні принципи, що регулюють застосування поліцією вогнепальної зброї: пропорційність, своєчасність та послідовність. Ці три умови, яких поліцейській обов'язково повинен дотримуватись при застосуванні зброї, викладено у Законі «Про сили та органи громадської безпеки» (Organica de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad) від 13 березня 1986 року №2/86, Інструкції по застосуванню вогнепальної зброї працівниками сил та органів громадської безпеки (Instrucciones para el uso de armas de fuego armas de fuego por las fuerzas de seguridad y autoridades públicas) та ін.

Генеральна дирекція (директорат) Національної жандармерії Франції у відомчій Інструкції (№233000 /GEND/DOE/SDSPSR/BSP від 1 березня 2017 року) «Про застосування зброї персоналом жандармерії» (Relative a l'usage des armes par les militaires de la gendarmerie) вказала на екстремальні (критичні) ситуації, для локалізації яких може бути застосована вогнепальна зброя.

У другому розділі «Правил використання зброї у Національній жандармерії», якій регламентує застосування табельної зброї,

вказується, що «використання зброї у складний оперативній обстановці є виключної мірою, тому при любых обставинах потребує високого професіоналізму».

Порядок застосування вогнепальної зброї Національною поліцією Колумбії (Policía Nacional) визначають численні нормативно-правові акти. Наприклад, «Правила, що регламентують службу поліції» (Reglamento del servicio de policía).

Постановою Генеральної дирекції Національної поліції (Dirección general Policía Nacional) №03516 від 5 листопада 2009 року з метою підвищення професійного рівня особового складу було почато випуск спеціальних навчальних посібників. Наприклад, «Національна поліція на шляху ефективності, ефективності і належного застосування сили» («La Policía Nacional por el camino de la eficiencia, eficacia y buen uso de la fuerza»), «Керівництво по організації служби поліції при масових безладах» (Manual para el servicio de policía en la atención, manejo y control de multitudes) та інші. У них вказується, що співробітники поліції зобов'язані проявляти стриманість, а застосування вогнепальної зброї має бути пропорційне серйозності злочину. При цьому акцентується увага на те, що застосовуючи зброю, поліцейські повинні прагнути мінімізувати ризик отримання поранення або настання смерті правопорушника.

Стаття 8.3 Декрету Президента Перу від 13.09.2007 року №1186 передбачає застосування вогнепальної зброї Національною поліцією лише у виключних випадках, коли життю поліцейського або іншим особам загрожує смертельна небезпека.

Слід зазначити, що у більшості країн світу діють Кодекси честі або етики, які регламентують правила поведінки персоналу поліції. Наприклад, стаття 434-18 «Застосування сили» Кодексу етики Національної поліції Франції (Code de deontologie de la Police nationale) гластить, що «застосування зброї поліцейським допускається тільки відповідно законів і тільки у разі крайньої необхідності».

Глава 4

Застосування вогнепальної та електрошокової (енергетичної) зброї поліцією зарубіжних країн

4.1.Застосування вогнепальної зброї поліцією зарубіжних країн

На протязі багатьох століть вогнепальна зброя була прерогативою армії, але згодом вона стала одним із ефективних засобів поліції для активної протидії злочинності. Її застосування дозволяє у значній мірі забезпечити надійний захист інтересів держави і суспільства та прав громадян.

В середині XIX - початку XX століть у країнах Західній Європі та Північній Америці склався своєрідний образ поліцейського або шерифа, які філігранно володіли вогнепальною зброєю - ганфайтер (анг. *gunfighter* - стрілець) і ганмен (анг. *gunman* - озброєна людина), та у разі необхідності могли зробити швидкий і влучний постріл (англ. *Fast draw*). Для них вогнепальна зброя була останнім, але дуже вагомим аргументом за допомогою якого вони підтримували правопорядок та законність. Вогнепальна зброя зрівнює шанси у ситуації коли ти один проти декількох правопорушників - казали вони - бо «Смит і Вессон» та я, і нас вже трое».*

Традиції влучної та швидкої стрільби не втратили своєї актуальності у наступні роки та існують і сьогодні. Наприклад, з початку 1980-х років у США особливо популярними є змагання з «ковбойської стрільби» (*Cowboy shooting*).

Ще раніше, з початку 50-х років минулого століття, регулярно проводяться змагання із швидкісної стрільби з короткоствольної зброї - «Fast draw». Ця популярна спортивна дисципліна є даниною романтизованим традиціям Дикого Заходу. Змагання з цього виду спорту мають статус міжнародних та проходять під егідою

* «Смит & Вессон» - поширена у той час модель револьверу.

Всесвітньої федерації швидкої стрільби (World Fast Draw Association, WFDA).

Сьогодні у багатьох країнах світу культивується та користується популярністю новий прикладний від спорту - практична стрільба із короткоствольної зброї.

Особливою популярністю ці види спорту користуються серед поліцейських та представників інших силових відомств. Цей феномен обумовлено тим, що у екстремальних умовах результат поєдинку між поліцейським та злочинцем вирішують личині доли секунди. Тому навички екстреного застосування або використання вогнепальної зброї виходять на перший план, як фактор забезпечення особистої безпеки персоналу поліції.

Зростання кримінального насилля змушує на державному рівні приймати жорсткі правові заходи для активної протидії злочинності. Одним із таких найбільш ефективних заходів є застосування вогнепальної зброї персоналом органів правопорядку, який повинен здійснюватись у правовий площині «закон - людина - зброя» (B.Barclay et al., 2003; J.Naeye & R.Bleijendaal, 2008; J.Timmer & G.Pronk, 2011).

У зв'язку з цим, буде доцільно навести цитату Карла фон Клаузевіца, який вказував, що «ми зобов'язані обеззброїти ворога, лишивши його можливості чинити опір».

Результати аналітичної обробки статистичних даних застосування вогнепальної зброї працівниками поліції вказують на існування певної регіональної різниці між кримінальною активністю та гибеллю поліцейських, застосуванням поліцією вогнепальної зброї та смертю злочинців (табл.3).

Таблиця 3.

Середня і загальна (в скобках) кількість злочинців, поранених або вбитих поліцією країн Скандинавії та Західної Європи у 1996-2006 роках.

	Поранені за рік	Поранені (на 100 тис. населення)	Вбито за рік	Вбито (на 100 тис. населення)	Співвідношення вбито/поранено
Данія	3,45 (38)	6,47	1,00 (11)	1,87	1:3,5
Швеція	5,00 (55)	5,64	1,18 (13)	1,33	1;4,2

Норвегія	1,00 (11)	2,23	0,27 (3)	0,60	1:3,7
Фінляндія	1,45 (16)	2,80	0,18 (2)	0,34	1:8,2
ФРН	30,00 (330)	3,65	7,36 (81)	0,89	1:4,1
Нідерланди	11,63 (128)	7,33	2,18 (24)	1,37	1:5,3
Англія/Уельс	2,56 (28)	0,48	2,27 (25)	0,42	1:5,4

З таблиці видно, що найменша кількість поранених та вбитих злочинців у результаті застосування поліцією табельної зброї була у Англії/Уельсу і Норвегії, де персонал поліції несе службу без вогнепальної зброї. Серед скандинавських країн найбільша кількість поранених та вбитих злочинців у результаті застосування поліцією вогнепальної зброї припадає на Данію та Швецію.

Світова статистика свідчить про те, що злочинність є одним із головних факторів, які безпосередньо впливають на гибель і травматизацію поліцейських та правопорушників.

Ще у 1970 році австралійські вчені G.Hawkins і P.Ward, висунули припущення стосовно того, що існує пряма залежність між озброєною поліцією та кількістю жертв застосування нею вогнепальної зброї. При цьому вони звернули увагу на той факт, що для цивільного населення ризик бути застреленими поліцейськими є значно вищим, ніж вірогідність бути вбитими озброєним злочинцем.

Це підтвердили результати проведеного нами кореляційного аналізу між рівнем злочинності та гибеллю поліцейських під час служби. Інтерпретація отриманих даних дозволяє зробити висновок про те, що діапазон коефіцієнту кореляції у європейських країнах є достатньо широким: від дуже високого (Фінляндія $r=0,998$, Франція $r=0,917$) до дуже низького (Ісландія $r=0,174$). Аналогічна тенденція характерна і для інших регіонів світу. Так, злочинність і гибель поліцейських позитивно корелюється у Аргентині ($r=0,983$), США ($r=0,747$) та інших країнах.

Результати іншого дослідження (М.Г.Логачев, 2016) дозволили встановити наявність широкого спектру кореляційної залежності між рівнем злочинності та кількістю правопорушників, вбитих поліцією. Так, у деяких країнах Європи цей показник має дуже

високий кореляційний зв'язок (Англія/Уельс $r=0,928$; Франція $r=0,926$); високий (Шотландія $r=0,881$; Польща $r=0,857$); середній (Північна Ірландія $r=0,759$, ФРГ $r=0,719$). Серед скандинавських країн цей показник низький: Данія ($r=0,475$), Фінляндія ($r=0,350$) або є дуже низьким (Ліхтенштейн $r=0,177$). У інших країнах світу рівень кореляції має від'ємний показник (Туреччина $r= -0,889$, Канада $r= -0,772$, Бельгія $r= -0,600$, Італія $r= -0,514$, Румунія $r= -0,032$).

Цей феномен можна пояснити двома основними факторами:

- чим більше злочинців застрелено поліцією, тим нижче буде рівень злочинності у країні;
- чим нижче рівень злочинності у державі, тим ріже поліція застосовує вогнепальну зброю на ураження.

Суттєво відрізняється і такий важливий показник, як кількість злочинців, застрелених поліцією у розрахунку на 100 тисяч населення. Так, серед європейських країн за цим показником домінуючими є Румунія (2,24), Фінляндія (2,16), Бельгія (1,98) та Польща (1,36); найменший рівень мають Норвегія (0,81), Швеція (0,92) та Іспанія (1,01).

На думку окремих фахівців у галузі правових основ застосування табельної зброї органами правопорядку (А.Сантаревський, В.І.Динека, Е.Stevan & R.Blak) складається парадоксальна ситуація, коли поліція, на законних підставах, вбиває злочинців, яких судом ще не було визнано такими.

Цей висновок підтверджують статистичні дані (А.І.Каплунов, 2001), згідно яких міліція РФ тільки за період 1993-1996 років застрелила майже у сім разів більше злочинців, ніж їх було страчено за вироком суду (табл. 4).

Таблиця 4.

Кількість злочинців застрелених міліцією та страчених за вироком суду

	1993	1994	1995	1996	Всього
Застрелено робітниками міліції	355	314	238	174	1081
Страчено за вироком суду	4	19	86	53	162

Д.А.Корецький та С.Ф.Мілюков (2004) дали визначення цьому феномену - «позасудові репресії, як законний спосіб боротьби із злочинністю».

Група американських дослідників (G.D.Robin, 1963; R.Knoohuizen et al., 1972) у аналогічному ракурсі розглядає право поліції на застосування вогнепальної зброї як «легітимізацію державного насилля».

Це явище найбільше поширено серед країн Південної Америки (Бразилія, Чилі, Парагвай) та Південно-Східної Азії (Індія, Бангладеш, Філіппіни та ін.), де отримало назву «encounter killings» або «позасудові страти».

Так, за офіційними даними Національною поліцією Перу за 2012-2015 роки під час проведення спеціальних операцій проти кримінальних угруповань було застрелено 27 злочинців.

На Філіппінах у 2001-2010 роках поліцією було вбито 1296 злочинців, які правозахисниками кваліфікуються як «позасудові вбивства» (extrajudicial killings) та 451 випадок «насильницького зникнення» людей (enforced disappearances).

Такі епізоди вказують на те, що існують різні правові підходи до застосування вогнепальної зброї між поліцією окремих держав англосаксонського права (США, Австралія, Нова Зеландія) та інших країн світу.

Наглядно це демонструють результати проведеного нами порівняного аналізу застосування вогнепальної зброї персоналом Департаменту поліції штату Південна Кароліна (США) та Департаменту поліції Фінляндії. Вибір цих об'єктів дослідження було обумовлено такими факторами, як чисельність населення: Фінляндії - 5,491 млн. (2015), штат Південна Кароліна - 4,832 млн. (2014); кількість персоналу поліції, рівень злочинності та ін. (табл. 5).

Таблиця 5.

Кількість загиблих поліцейських та злочинців у Фінляндії та штаті Південна Кароліна за 2010-2014 роки

	Штат поліції	Кількість жителів на одного полі- цейського	Загинуло поліцейських	На 100 тис.	Вбито злочинців	На 100 тис.
Департамент поліції штату Південна Кароліна	11674	386	79	135,3	209	0,86
Департамент поліції Фін- ляндії	7700	681	2	5,2	3	0,11

З таблиці видно, що за 2010-2014 роки поліція штату Південна Кароліна застрелила 209 чоловік або 0,86 у розрахунку на 100 тисяч населення.

За даними Департаменту поліції Фінляндії за цей п'ятирічний період поліцейські застрелили всього трьох правопорушників або 0,11 на 100 тисяч населення.

Таким чином можна констатувати, що за п'ять років поліція штату Південна Кароліна застрелила майже у 70 разів більше цивільних, ніж поліція Фінляндії.

Таку диспропорцію підтверджує порівняльний аналіз застосування вогнепальної зброї поліцейськими Європи у 2014 році, який свідчить про те, що поліція США була у вісімнадцять разів більш «смертоносною», ніж поліція Данії та у сто разів більше, ніж їх фінські колеги.

4.2. Застосування поліцією електрошокової (енергетичної) зброї

У середини XIX століття поліцейські Нью-Йорка і Бостона були озброєні «не смертельною зброєю» - лише дерев'яними кийками. Однак, в кінці 1800-х років криміногенна ситуація суттєво змінилась, у зв'язку з чим поліцейські підрозділи стали озброювати вогнепальною зброєю. Це була реакція у відповідь на збройні інциденти, коли злочинці були краще озброєні ніж служителі закону.

Сьогодні органи правопорядку знову ефективно застосовують під час патрулювання не летальну електрошокову зброю, яка є більш технологічною, ніж у їх колег в XIX столітті.

Ще на початку XX-го століття у США почалось активне вивчення можливостей застосування електричного струму, як технічного засобу самооборони та охорони периметрів - «електрична загорожа». Перший патент на «електророзрядний апарат», призначений для самозахисту, був зареєстрований у 1912 році.

Сьогодні до екіпіровки поліцейських, що несуть службу, разом із вогнепальною зброєю входять пластикові або гумові кийки типу «Тонфа», перцеві аерозолі (сльозогінний газ) та нелетальна зброя - електричні шокери типу «TASER».

Електрошокові пристрої (ЕШУ) або електрошокова зброя (англ. Stun gun - приголомшуюча зброя) - це сучасний вид не летальної зброї, яка, згідно з даними організації Міжнародна амністія

(Amnistía Internacional), стоїть на озброєні сил правопорядку 87 країн світу.

ЕШУ призначені для вирішення кризової ситуації шляхом нейтралізації правопорушника. Принцип їх дії ґрунтується на безпосередньому впливі електричного розряду на живу ціль. Вказані види є травматичною зброєю, яка відноситься до класу «зброя не летальної дії». Багато поліцейських відомств стверджують, що енергетична або електрошокова зброя може врятувати життя або запобігти нанесенню серйозних травм у тих випадках, коли співробітники поліції могли використати штатну вогнепальну зброю або інші види «смертельної сили».

Так, 9 липня 2018 року у французькому місті Вик-сюр-Ен, розташованому на півночі країни, невідомий озброєний ножем напав на перехожих. При цьому він вигукував лозунг мусульманських екстремістів «Аллах акбар!». Для усунення реальної небезпеки для громадян поліція застосувала електрошокер «ТАЙЗЕР» і таким чином нейтралізувала зловмисника.

Як свідчить статистика ФБР США, у відмінності від вогнепальної зброї, ефективність ЕШУ є дуже високою і складає 94%. Кількість тілесних ушкоджень, отриманих підозрюваними під час їх затримання або арешту, знизилось на 67%. При цьому, тільки у США за 2003 рік, завдяки застосуванню поліцією електрошокерів, було врятоване життя дев'яти тисячам людей. Число випадків застосування вогнепальної зброї поліцією США скоротилось на 78%, а кількість тілесних ушкоджень, отриманих співробітниками поліції, знизилася на 80%.

Про високу ефективність електрошокерів свідчать статистичні дані опубліковані Департаментом поліції міста Чикаго. У 2015 році поліцейські патрулі під час інцидентів та кризових ситуацій у п'ять разів частіше застосовували електрошокери, ніж вогнепальну зброю. Гендерний склад правопорушників, проти яких застосовувався електрошокер, мав наступну структуру: чоловіки - 90,4%; жінки - 9,6%. Серед етнічних груп домінують афроамериканці - 78,9%; іспаномовні - 14,0%; білі американці - 5,2%.

Частіше за все поліція застосовувала електрошокери в районах із високим рівнем злочинності (Уест-Сайд, Грешем та Південний).

Найбільше поширення у поліції багатьох країн отримали електрошочкові пістолети «TASER» (Thomas A Swift Electric Rifle). Аббревіатура розшифровується як «Електрична гвинтівка Тома

Свифта» (Том Свифт - головний герой американських науково-фантастичних та пригодницьких романів початку XX століття. *Прим. авт.*).

Електрошокери «TASER» використовуються поліцейськими силами по всьому світу, і визнані надійною не летальною зброєю, хоча на практиці мали місце випадки настання смерті після їх застосування. ЕШУ призначений для того, щоб за допомогою електричного імпульсу нейтралізувати правопорушника на відстані до восьми метрів.

Процес озброєння сил правопорядку електрошоком «TASER» йшов поступово. Так, на озброєні поліції Греції «TASER» стоїть з березня 2003 року, поліції Швейцарії - з липня 2003 року, у Національній поліції та жандармерії Франції з вересня 2008 року, у поліції Ізраїлю - з 16 лютого 2009 року.

Поліція Бразилії застосовує «TASER» відповідно діючого законодавства. Але застосовувати його мають право лише ті поліцейські, які пройшли спеціальну підготовку.

Згідно з Королівським указом 137/1993 від 29 січня 1993 року в Іспанії пістолети типу «TASER» належать до категорії електричних засобів захисту, які використовуються силами громадської безпеки для забезпечення правопорядку. У 2004 році перші зразки електрошокерів поступили на озброєння спеціального підрозділу поліції UEI (Unidad Especial de Intervención), а в 2007 році - спеціальної групи поліції GEO (Grupo Especial de Operaciones). Нині на озброєнні органів правопорядку знаходиться більше 300 електрошокерів «TASER» різних модифікацій.

З 1 квітня 2008 року придбання, зберігання або носіння «TASER» та інших видів електрошокерів для цивільного населення Німеччини заборонено. ЕШУ «TASER» та інші успішно використовуються спеціальними підрозділами поліції (Grenzschutzgruppe 9, GSG-9; Spezialeinsatzkommando, SEK), та групами швидкого реагування (Mobile Einsatzkommandos, MEK) у 13 федеральних землях.

У Ірландії на законодавчому рівні цивільному населенню країни заборонено мати ЕШУ. Лише Група спеціального призначення поліції (Grupa poilíní sainchuspóireacha) та регіональні групи збройної підтримки (Grupa ireigiunacha tacaíochta armtha) мають право під час служби застосовувати модель «TASER» X26.

Згідно закону Великобританії «Про вогнепальну зброю» електрошокери «TASER» та інші моделі вважаються забороненою

зброєю, а володіння ними є кримінальним злочином. У даний час «TASER» використовується лише в окремих поліцейських підрозділах, як не летальна зброя, що є альтернативою вогнепальної зброї (A. Bleetman et al., 2004).

При цьому офіцери поліції Великобританії констатують, що вихідці із Африки та Південно-Східної Азії у три рази більше, ніж інші громадяни, стають учасниками критичних інцидентів із застосуванням ЕШУ «TASERa» через свою протиправну або неадекватну поведінку (рис.9).

Рис.9. Поліцейський з електрошокером «TASER»

У Австралії електрошокери та енергетична або шокова зброя (Conducted energy weapons, CEWS) вважаються забороненою зброєю, до якої широка публіка не має доступу.

Перші зразки електрошокерів стали поступати для озброєння тактичних та спеціальних груп швидкого реагування поліції ще на початку XXI-го століття. Починаючи з 2007 року електрошокер «TASER» став основним видом не летальної зброї і сьогодні використовується більшістю правоохоронних органів залежно від юрисдикції (L.Hancock & F. Grant, 2008; NSW0, 2008).

Останнім зразком електрошокерів серії «TASER» є розроблений компанією «Taser International» - «TASER»-XREP. Конструктивно ця модель істотно відрізняється від попередніх. Унікальність нового електрошокера «TASER»-XREP обумовлюється тим, що це

- шотган (shotgun) або гладкоствольна рушниця 12-го калібру, яка стріляє спеціальними електричними патронами XREP на відстань до 30 метрів (рис.10).

Рис. 10. Поліцейський озброєний електрошокером «TASER»-XREP

Цей спеціальний багатозарядний «дробовик» помпового типу Mossberg/TASER X12 був розроблений компанією Mossberg і призначений для ведення автоматичної стрільби електрошокерними набоями, як по поодиноким цілям, так і для ураження групових цілей.

Зупиняюча дія патрона базується на нейром'язовому паралічі правопорушника за допомогою електричних розрядів.

Відповідно законодавству США шокер «TASER» не вважається зброєю, тому у 43 штатах дозволено відкрите або скрите його носіння без спеціального дозволу. ЕШП типу «TASER» заборонені для цивільного населення в Окрузі Колумбія, на Гаваях, в Массачусетсе, Нью-Йорке і Род-Айленде, а також в деяких інших містах. Використання ЕШУ «TASER» в штатах Коннектикут, Іллінойс та Висконсін дозволено із окремими обмеженнями.

Поліція США була озброєна ними ще на початку 90-х років минулого століття. За даними Міністерства юстиції США на цей час понад 260 тисяч електрошокерів «TASER» стоїть на озброєні 12 тисяч підрозділів поліції.

Під час служби поліція Канади також використовує енергетичну або шоківу зброю (Conducted energy weapons, CEW). За даними Групи громадської безпеки Канади (Public Safety Canada, PSC) у 2013 році правоохоронні органи мали на озброєні 9174 одиниць CEWS, у тому числі пістолет-шокер TASER X26. За період с 1998 по 2007 роки у Канаді було зареєстровано 1404 інцидентів, коли поліція була змушена застосувати TASER. У 2010 році CEWS були використані персоналом правоохоронних органів (поліція, Канадська королівська кінна поліція), як стримуючий фактор у 70% силового варіанту вирішення кризової ситуації. У 2011 році енергетична зброя (електрошокери) застосовувались поліцією 223 рази. При цьому 41,9% цивільних суб'єктів цих інцидентів були особи з емоційними порушеннями або психічними розладами та ті, що знаходились у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Як свідчить практика, ЕШУ допомагають персоналу поліції у кризовій ситуації уникати використання так званої «смертельної сили» - вогнепальної зброї, при одночасному зниженні ризику гибелі або травматизації особового складу. Дослідження проведене у 2009 році показало, що серед поліцейських, озброєних електрошокерами «TASER», кількість травмованих під час служби зменшилась на 76%.

Разом з тим, незважаючи на заяви виробника про безпеку застосування ЕШУ «TASER» і звіти поліції, деякі громадські організації і приватні особи оспорюють цю точку зору в американській і зарубіжній пресі. При цьому більшість випадків із смертельним результатом, фахівці відносять до категорії таких, де фатальною причиною смерті підозрюваного або затриманого став не технічний, а людський фактор. Іншими словами, поліцейські нерідко по-

рушують інструкцію стосовно використання цього пристрою, не піклуючись про можливі наслідки.

Експерти вважають, що вогнепальна зброя ефективна у 62-67 % випадків, за умов влучання першим пострілом у виключно життєво важливі зони на тілі правопорушника. Практика застосування ЕШУ «TASER» показала, що електрошокер гарантовано нейтралізує правопорушника у 80 % випадків, при цьому поліцейському достатньо влучити двома електродами у любую частину його тіла. Ці фактори роблять «TASER» найбільш ефективною не летальною зброєю поліції у порівнянні з іншими видами зброї.

Аналіз застосування ЕШУ поліцією Англії та Уельсу, яка несе службу без вогнепальної зброї, показав їх високу ефективність. Цей факт обумовлює стабільну динаміку зростання кількості електрошошерів у правоохоронних органах Великобританії.

Про ефективність «TASER» свідчать статистичні данні, згідно яких за період 2009-2015 роки кількість випадків його застосування зросла майже у 3,5 рази - з 3128 до 10329.

За даними Міністерства внутрішніх справ Великобританії протягом 2010-2014 років поліція Англії та Уельсу застосувала ЕШУ проти осіб, більшість з яких були психічно хворими (66,7%).

Озброєння поліції Англії та Уельсу пістолетом-шокером «TASER» має певну динаміку та територіальну градацію. У розрахунку на 100 поліцейських найбільше цього виду зброї має поліція графства Уілтшир - 21 штук, Норфолк - 12, Девон - 10, Суссекс - 9 та місто-графство Блайнай-Гвент (Уельс) - 8.

Застосування поліцейськими ЕШУ «TASER» не завжди є виправданим та відповідає реальній ситуації. Про це свідчать матеріали внутрішніх розслідувань, проведених декількома Департаментами поліції США та судова практика.

Так, за останній час у США усе частіше суди стали розглядати справи стосовно законності застосування поліцейськими електрошокерів.

Наприклад, Апеляційний суд дев'ятого округу США визнав використання поліцейським Брайном Макферсоном ЕШУ «TASER» надмірним проявом сили, що порушує Четверту поправку Конституції США. Такий же вердикт було винесено поліцейському Маттосу Агарано, який двічі застосував «TASER» проти підозрюваного - контактно та дистанційно.

Застосування поліцією ЕШУ та інших видів енергетичної зброї типу CEW викликає низку питань стосовно тактико-технічних характеристик та негативних наслідків для організму людини.

Це обумовлено тим, що не дивлячись на численні заяви керівництва фірми-виробника «Taser International Inc.», стосовно безпеки застосування «TASER», багато організацій та фахівців оспорують цю точку зору. Так, правозахисна організація Міжнародна амністія (Amnesty International) тільки за період з 2001 по 2008 роки зареєструвала 334 летальні випадки, що сталися внаслідок застосування поліцією ЕШУ «TASER».

На думку групи дослідників (M.R.Smith et al., 2010; E.A.Paoline et al., 2012) застосування працівниками поліції електрошокерів пов'язано із певним ризиком завдання шкоди здоров'ю людини. Особливо ризик трагічних наслідків зростає, коли поліцейський влучає у голову або грудну клітину правопорушника (E.T.Bui et al., 2009; J.P.Reilly&A.M.Diamant, 2011).

Наприклад, 16 листопада 2007 року в аеропорту міста Ванкувер (Канада) загинув 40-річний польський іммігрант Роберт Джеканьські, проти якого поліція чотири рази застосовувала електрошокер, внаслідок чого у нього зупинилося серце.

Ряд авторів (K.R.Arya, 1996; S.Jain & V.Bandi, 1999; D.G.Barnes, et al., 2006; J.D.Но, 2007) вказують на те, що негативні наслідки застосування ЕШУ «TASER» та інших видів електрошокерів можуть бути небезпечними для здоров'я людини.

У 2013 році були опубліковані висновки групи експертів канадської Академії охорони здоров'я (Canadian Academy of Health Sciences, CAHS) стосовно медичних та фізіологічних наслідків застосування спеціальної зброї типу CEWS. У доповіді (The Expert Panel on the Medical and Physiological Impacts of Conducted Energy Weapon) вказується, що при застосуванні поліцейськими електрошокерів вірогідність виникнення фатальних ускладнень у респіраторної або серцево-судинної системах людини є дуже малою.

Раптова смерть потерпілого може бути пов'язана з багатьма факторами. Наприклад, із патогенним впливом електричних імпульсів на нейроендокринну або серцево-судинну системи, органи дихання та ін. При застосуванні ЕШУ може наступити важка прострація і неможливість підозрюваного деякий час рухатися після відключення струму, з втратою свідомості або без неї.

При цьому, особливе місце займає реакція людини на стрес та активні фізіологічні зміни у організмі: екскреція, тобто різке збільшення у крові рівня катехоламінів (адреналін, норадреналін, дофамін); порушення серцевого та дихального ритмів; суттєві зміни хімічного складу крові в наслідок ацидозу (лат. *acidus* - кислий); зміна кислотно-лужного балансу організму у бік збільшення кислотності (pH) та ін.

Найчастіше негативні наслідки після застосування поліцією електрошокаера, констатують у осіб, які мають наркотичну або алкогольну залежність. Результати досліджень, проведених групою канадських вчених (O.Temitope et al., 2012) показали, що 61,5% загиблих в наслідок застосування поліцією ЕШУ «TASER» були хронічними наркоманами. Це обумовлено тим, що на осіб, які знаходяться у стані алкогольного і наркотичного сп'яніння, або мають проблеми із психічним здоров'ям, первинні розряди електрошоке-рів можуть не дати необхідного результату. Тому поліцейські змушені повторно застосовувати електрошоке-р або суттєво збільшити потужність електричного розряду.

Так, 12 січня 2005 року патрульні Департаменту поліції міста Акрону (штат Огайо, США) намагалися затримати за пограбування будинку 30-річного D.Hyde, який чинив активний опір. Вартові правопорядку вимушені були кілька разів застосувати електрошоке-р «TASER», після чого наділи на нього наручники. Через певний час затриманий D.Hyde перестав подавати ознаки життя і був доставлений у міську лікарню, де незабаром помер. Результати патологоанатомічного розтину трупа показали, що причиною смерті стали інкапаситивні* електричні імпульси електрошокаера «TASER» у поєднанні з високою концентрацією у крові сильнодіючого наркотичного препарату метамфетаміну.

Тактико-технічні характеристики ЕШУ TASER-X26 свідчать про те, що електричні імпульси у 50 тисяч вольт (50Кв) впливають на центральну нервову систему людини, миттєво іммобілізують її, змушуючи знаходитися у горизонтальному положенні у позі «ембріона».

Після влучення у тіло людини, триггер розряду електродів може тривати до 5 секунд. Якщо поліцейській залишає палець на

* Інкапаситивні - такі, що позбавляють людину здібності рухатися.

спусковому гачку, разряд повторюється через кожні 1,5 секунди, що може стати однією із причин раптової смерті потерпілого (рис.11).

Рис. 11. Застосування поліцією електрошокера «TASER»

Ці обставини зафіксовані у результатах декількох досліджень (M.R. Munetz et al., 2006; A.J. O'Brien et al., 2011; B.A. Bailey et al., 2012)

Так, 17 вересня 2011 року між Jason Moore та патрульними поліції міста Фергюсон (штат Міссурі, США) виник конфлікт, під час якого поліція тричі застосувала проти нього електрощокер «TASER». В результаті отриманих електротравм він помер. Під час розслідування, родина загиблого повідомила журналістів, що J.Мооре страждав психічним захворюванням, тому не міг адекватно реагувати на вимоги офіцерів поліції.

Аналізуючи світову практику застосування ЕШУ персоналом поліції можна констатувати, що ніколи не слід використовувати їх за певних обставин та проти окремих груп населення. До такої категорії відносяться діти, вагітні жінки, люди похилого віку, психічно хворі та особи, що знаходяться у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотиків.

З метою зниження рівня насилля при зіткненнях між поліцією і особами із психічними розладами та забезпечення екстреного

доступу персоналу Служби охорони психічного здоров'я (Mental health services) у Канаді була розроблена програма для спеціальної служби кризового втручання при виникненні інцидентів за участю людей з психічними захворюваннями (Crisis Intervention Teams and People With Mental Illness).

Навчання за аналогічною програмою пройшли більше 1,5 тисяч офіцерів в усіх 25 поліцейських округах Департаменту поліції міста Чикаго (M.T.Compton et al., 2011).

Застосування ЕШУ персоналом органів правопорядку показало їх високу ефективність. Тому у деяких країнах світу (Великобританія, Китай, Норвегія та ін.) поліція заступає на службу будучи озброєною лише електрошокерами. Разом з тим, непрофесійне застосування ЕШУ може привести до тяжких травм або летального результату. Після застосування ЕШУ може виникнути необхідність надання першої медичної допомоги до приїзду бригади «швидкої допомоги».

Враховуючі реальні та потенційні втрати серед цивільного населення, використання терміну «не летальна зброя» стосовно електрощокера «TASER» та інших ЕШУ - це нонсенс.

Статистика свідчить, що на практиці поліція фактично застосовує «TASER» як «смертельну зброю». Тому, електрошокери не можуть бути віднесені до категорії «не летальна зброя», тому її слід віднести до іншої - «менш смертоносна зброя».

Разом з тим, міжнародний досвід використання поліцією електрошокерів під час несення служби з охорони громадського порядку та затримання правопорушників показав їх високу ефективність. При цьому слід пам'ятати про необхідність суворого дотримання нормативно-правових актів, що регламентують застосування ЕШУ.

У зв'язку з актуальністю цього питання, буде доцільним включити до програми первинної підготовки особового складу Національної поліції України спеціальний курс «Тактика дій поліції із застосуванням енергетичної зброї та електрошокерів».

Глава 5

Застосування поліцією вогнепальної зброї у кризових ситуаціях

Кримінологічний аналіз структури сучасної злочинності у всьому світі дозволяє поставити на одне із перших місць злочини, які скоюють із використанням вогнепальної зброї. Враховуючи стійку тенденцію до зростання, можна констатувати, що сьогодні озброєна злочинність за своїми масштабами, стала планетарною проблемою. Про це свідчить доклад ООН «Глобальний тягар збройного насилля» який констатує, що у результаті насильницьких вбивств у світі щорічно гине понад 500 тис. людей та близько 2 млн. отримують вогнепальні поранення різного ступеня тяжкості.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) 48% кримінальних вбивств скоюються із застосуванням вогнепальної зброї. Озброєна злочинність є домінуючою у системі кримінального насилля яка характеризується особливою жорстокістю і найбільш тяжкими наслідками.

Фахівці констатують, що злочини, які пов'язані із загрозою застосування вогнепальної або холодної зброї, злочинці скоюють у півтора рази частіше (В.О. Казакова, 2003).

Злочинам із застосуванням зброї, властиві насильницькій характер дій, високій ступень громадської небезпеки, умисна форма вини, попередня підготовка та пошук зброї. Г.М.Байзаков (2007) вважає, що «наявність та використання зброї є кваліфікуючою ознакою насильницьких злочинів».

За даними М.Ш.Шайдуліна (2014) збройні злочини, як правило, скоюють кримінальні групи у складі двох учасників - 54%; від 3 до 5 - 41%. При цьому основним мотивом таких злочинів є користь (85%).

Аналіз світової практики дозволяє виділити ряд основних блоків критичних ситуацій, коли поліція змушена відкривати вогонь на ураження. Найчастіше поліція застосовує вогнепальну зброю проти:

- озброєних злочинців;

- осіб з імітаційною або іграшковою зброєю;
- осіб, озброєних пневматичною зброєю;
- хворих із психічними розладами;
- суїцидентів у ситуації «suicid bi cor».

5.1. Протидія озброєним злочинцям

Однією із самих небезпечних та розповсюджених форм насилля у сучасному світі є скоєння злочинів із застосування вогнепальної зброї.

Висока ефективність кримінальних посягань, значна кількість жертв, активний опір працівникам поліції - відокремлюють збройну злочинність із загальної маси інших насильницьких деліктів.

У 1993 році у Запоріжжі була затримана банда Громова, що діяла на території України та сусідніх країн. На її рахунку три подвійних та вісім навмисних вбивств, 28 розбоїв та багато крадіжок. При арешті у членів банди був вилучений цілий арсенал вогнепальної зброї: два автомати АК-47, два пістолети-кулемети «Скорпіон», снайперський карабін «Тигр», пістолет із інфрачервоним покажчиком цілі, вибухові пристрої із дистанційним управлінням, вісім пістолетів, два гранатомети «Муха» та «Оса», десять гранат Ф-1 та значна кількість боєприпасів

Реаліями сьогодення стало жорстке протистояння між поліцією та озброєними злочинцями. Для припинення протиправних дій, арешту або затримання асоціальних елементів, поліція все частіше змушена застосовувати штатну зброю.

Так, 8 квітня 2018 року у фінському муніципалітеті Лемпяля невстановлений чоловік відкрив стрільбу по поліцейських. В результаті перестрілки співробітники поліції отримали поранення, а зловмисник був убитий вогнем у відповідь.

За офіційними даними, інцидент стався після того, як поліція зупинила для перевірки підозрілу машину. Але водій спробував втекти від співробітників поліції, а коли вони почали його переслідувати він відкрив по них вогонь, що і привело до перестрілки.

Найбільш поширеними видами злочинів, що здійснюються із застосуванням вогнепальної зброї, є умисне вбивство і вбивства на замовлення, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, розбій та особливо злісне хуліганство. Менш поширеними, але надзвичайно небез-

печними злочинами, які завжди здійснюються із застосуванням вогнепальної зброї є рейдерство, здирство, бандитизм, тероризм та ін.

При скоєнні злочинів даної категорії, злочинці найчастіше використовують мисливську (46,1%) або бойову зброю (31,9%). Аналіз статистичних даних показав, що при розбійних нападах, здирстві та бандитизмі переважає застосування бойової зброї. При завданні тяжкої шкоди здоров'ю і злісному хуліганстві - мисливська зброя застосовується майже у три рази частіше, ніж бойова.

При здійсненні вбивств, розбійних нападів і хуліганстві службова зброя використовується значно рідше - 2,8%. Ще менший показник має кількість злочинів, скоєних із застосуванням спортивною зброї - лише 1,7%, при цьому домінуючими є розбій та хуліганство.

Особливе місце в структурі збройної злочинності у багатьох країнах світу займає вбивство, скоєне найманим убивцею. Виділення цього виду злочинів в особливу групу обумовлено світовою тенденцією до збільшення кількості вбивств на «замовлення» та професіоналізацією безпосереднього виконавця - кілера (англ. killer - вбивця).

Замовлення кілера іноді відбувається для усунення конкурентів у фінансовій та діловій сфері. Як правило жертвами замовлених вбивств у таких випадках виступають керівники комерційних або фінансових структур.

На побутовому рівні, іноді замовниками вбивств виступають чоловіки або дружини, які бажають таким чином припинити стосунки і позбутися партнера у шлюбі, а також помститись за подружню невірність.

Мотивом замовлення вбивства також можуть бути великі страхові виплати за смерть людини. Кілерів також іноді замовляють для вбивств багатих родичів у намірі отримати велику спадщину, або щоб усунути інших претендентів.

Також, кілери часто виконують завдання по фізичному усуненню конкурентів із числа лідерів організованих злочинних угруповань та кримінальних «авторитетів» і «злочинців в законі».

При цьому, досить часто, після скоєння замаху, під час відходу кілера з вогневої позиції, між його групою прикриття та поліцією, тілоохоронцями або бодигардами (від англ. body - тіло+gard - охорона, стража) жертви виникають інтенсивні вогневі контакти.

Фахівці виділяють три основні категорії кілерів: побутові, випадкові і професіонали. Побутові кілери, як правило виконують «родинні» замовлення на вбивства членів подружніх пар чи інших родичів. В ролі випадкових кілерів дуже часто виступають члени кримінальних угруповань, які звичайно не займаються замовленими вбивствами, але іноді виконують їх за окрему платню. До останньої категорії професіональних кілерів належить невеликий відсоток вбивць, які спеціалізуються тільки на цьому виді злочину і вважають його своєю професією. До цієї категорії належать професіонали високого рівня та досконалі фахівці, колишні бійці спеціальних підрозділів, ветерани бойових дій або стрілки-спортсмени вищої кваліфікації.

У більшості індустріально розвинених країн Європи та Північної Америки кількість замовлених убивств становить невеликий відсоток від загальної кількості вбивств. Наприклад, в Австралії з початку 2000-х років цей показник був 2%, у Шотландії - 5%.

Значно вищий цей показник у країнах колишнього СРСР. Якщо в західних країнах на першому місці серед мотивів такого злочину стоять подружня невірність або сімейні негаразди, то в країнах СНД - це вбивство підприємців і лідерів кримінальних угруповань (50% та 30% відповідно).

Найбільш відомими кіллерами у злочинному світі є Ричард Киклински (США), А.Пустовалов та О.Солоник (Росія), Чарльз Харрельса і Джон Чайлдс (Великобританія), на рахунку яких десятки, а у деяких сотні скоєних кримінальних вбивств.

Використання вогнепальної зброї при скоєні кримінальних злочинів має свою регіональну специфіку. Так, за даними незалежних ЗМІ та офіційних аналітиків США, в країні вчиняється майже у двадцять разів більше озброєних пограбувань, ніж у Канаді, ФРН, Великобританії, Австралії, Швейцарії, Швеції, Австрії, Японії та Нової Зеландії разом взятих. Лише у 1999-2000 роках у США злочинці 10 828 раз використовували вогнепальну зброю при пограбуваннях, а у всіх перелічених країнах лише 553. В інших країнах світу рівень злочинів, що були скоєні із застосуванням вогнепальної зброї, набагато нижче. Наприклад, у Японії за ці роки було зареєстровано всього 27 таких пограбувань.

Згідно даних МВС ФРН на початку 90-х років минулого століття у країні із застосуванням вогнепальної зброї було скоєно 15% навмисних вбивств при обтяжуючих обставинах, 10,4% розпо-

їв, 7,5% вбивств без обтяжуючих обставин, 2,4% - тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, 1,9 % згвалтувань та ін.

За даними Д.А.Корецького та Л.М.Землянухиної (2003) найчастіше злочини із використанням вогнепальної зброї скоюють особи у віці 18-29 років, із яких лише 35% мають середню освіту, а 45% - середню спеціальну. При цьому значна більшість (70%) на момент скоєння злочину не працювала, а 39% знаходились у стані алкогольного сп'яніння.

Результати аналізу статистичних даних вказують на те, що збройна злочинність у структурі всієї злочинності не перевищує 1,6%. По даним Д.А.Корецького (2010) коефіцієнт кореляції між динамічними рядами загальної злочинності і озброєною складає 0,43, що відповідає середньому кореляційному зв'язку.

Незважаючи на відносно малу питому вагу озброєної злочинності в структурі загальної злочинності, найбільш тяжкі злочини скоюють із застосуванням вогнепальної зброї.

Саме вони викликають великий резонанс серед населення і формують громадську думку стосовно рівня злочинності в країні та ефективності боротьби з нею правоохоронних органів.

Так, у Дніпрі 25 вересня 2016 року екіпаж патрульної поліції зупинив автомобіль «Citroen» за проїзд на червоне світло світлофора. Патрульний Артем Кутушев став оформляти постанову про порушення правил дорожнього руху та почав вводити у планшет дані на порушника Правил дорожнього руху О.Пугачова, щоб отримати інформацію у базі даних. О.Пугачов побачив дії патрульного, а оскільки він перебував у розшуку за статтею 146 КК України (Незаконне позбавлення волі або викрадення людини), тому підійшов до поліцейського, направив на нього пістолет і наказав віддати документи та табельну зброю. Після відмови патрульного, злочинець вистрілював у нього, а потім в його напарницю - О. Макаренко і заволодів їх табельною зброєю. У результаті злочинних дій патрульний А.Кутушев загинув на місці, а О.Макаренко померла у лікарні.

Найбільш складні проблеми збройної злочинності у більшості країн світу пов'язані з великими містами - мегаполісами, де розташовані багато привабливих для злочинців об'єктів - банки, офіси, ювелірні крамниці та ін.

Після скоєння злочину, із урахуванням специфічних умов міської забудови та інфраструктури, злочинці мають змогу зникнути з міста злочину ще до прибуття поліції. Якщо не вдалось відір-

ватися від переслідування та виїхати за межі міста, то злочинці на деякий час можуть сховатись та відсидітися на найманих квартирах або злочинських притонах - «малинах», поки не завершаться оперативно-розшукові заходи, які проводяться по «гарячих слідах».

Проблема насильницької злочинності безперервно загострюється в результаті негативних процесів у сфері економіки та фінансів, в наслідок чого великі міста часто стають банкрутами. В результаті зменшення бюджету скорчуються штати державних службовців, і перш за все - персоналу поліції. Яскравим прикладом цього є «місце-привід» Детройт - колишній всесвітньо відомий центр автомобільної промисловості США. Банкрутство міста у 2013 році стало самим масштабним муніципальним банкрутством у американській історії. В наслідок цього, за даними Бюро трудової статистики Міністерства труда США, Детройт має найвищий у країні рівень безробіття - 23,1%.

Наслідком цього негативного соціального явища та інших фінансово-економічних факторів є бідність населення. Чисельність людей, що мешкають за межею бідності досягає 36,4%, а кількість сімей - 31,3%.

Сьогодні у містах США спостерігається один із височайших рівнів злочинності. Так, на 100 тисяч населення країни приходить 6218 злочинів проти власності та 1673 насильницьких злочинів. Для порівняння, у 2008 році ці показники склали 320 злочинів проти власності та 50 насильницьких злочинів.

У 2012 році рівень вбивств у місті Детройт був 53,1 на 100 тисяч населення, що у десять разів більше ніж у Нью-Йорку. Близько 2/3 усіх кримінальних вбивств у штаті Мічиган було скоєно саме у Детройті. При цьому рівень не розкритих вбивств досягає майже 70%.

Крім цього, на рівень злочинності впливає багато факторів, серед яких домінуючими є урбанізація міст, внутрішня міграція населення, соціальні, економічні, політичні, етнічні та багато інших.

У багатьох країнах світу в містах існують «кримінальні гетто» або «вразливі райони», куди не ризикують з'являтися навіть добре озброєна поліція. Наприклад, такими кримінальними центрами є Гарлем у Нью-Йорке, Західний Гарфілд-парк в Чикаго, у Стокгольмі район Ринкебю, в місті Мальме (Швеція) - район Русенгорд,

фавелла Россинья в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), район Типіто у Мехіко, район Кибера у столиці Кенії - Найробі та інші.

Офіційна статистика та кримінальна хроніка свідчать про те, що офіцери поліції під час патрулювання все частіше змушені застосовувати вогнепальну зброю для попередження злочину або затримання злочинців.

Так, 23 грудня 2014 року в 23:16 в місті Берклі (штат Міссурі, США) офіцером поліції був застрелений 18-річний афроамериканець Антоніо Мартин. Офіцер поліції виїхав на місце злочину після отримання повідомлення про збройне пограбування у магазині. Прибувши на місце, поліцейський побачив неподалік від магазину двох підозрілих осіб, які за прикметами були дуже схожі на розшукуваних злочинців. Коли поліцейський спробував наблизитися до них, то один із підозрюваних - А.Мартин - витягнув свій напівавтоматичний пістолет Hi-Point CF380. У кризовій ситуації, що виникла, офіцер поліції був змушений відкрити вогонь на ураження. Під час огляду поліцією місця злочину поряд з трупом вбитого злочинця було виявлено та вилучено пістолет з п'ятьма набоями у магазині та одним патроном у патроннику.

При візуальному огляді зброї поліцейськими було встановлено, що серійний номер на пістолеті був спиланий - що послужило доказом того, що пістолет мав багате кримінальне минуле.

Протягом останніх років у багатьох країнах світу виникла проблема, яка пов'язана із різким зростанням вуличної злочинності. Вулична злочинність є одним із найбільш небезпечних та латентних видів злочинності, бо вона швидше за інших реагує на різні фінансово-економічні катаклізми у державі.

Кримінологи справедливо відмічають, що найбільший страх населення перед злочинністю виникає від кримінальних посягань на вулиці. Так, ряд авторів (Кудрявцев В.М., Наумов О.В., 1997) вважають, що «страх виходити на вулицю, особливо у вечірній та нічний час - є основною специфічною ознакою, яка характерна для кримінальних країн, міст та населених пунктів».

Фахівці з юридичної психології констатують, що основними фігурантами вуличної злочинності є молодь із стійкою анті суспільною установкою, яка сформувалась у них на фоні зловживання алкоголем або наркотиками.

Журналісти-волонтери північноамериканського офісу Стрингерського бюро міжнародних розслідувань констатують, що аме-

риканські міста давно захлеснула хвиля вуличної злочинності. Про це свідчать щодобові звіти поліції США про кримінальні злочини, які мають гриф «gang-related», тобто «пов'язаний із бандами». Так політкоректні американські «копи» стали кваліфікувати кримінальні та бандитські «розборки», що стали за останні роки головним бичем крупних міст США.

Трагедія мегаполісів у багатьох країнах полягає ще в тому, що серед членів кримінальних угруповань є багато неповнолітніх злочинців, які часто стають жертвами так званого «фактору вулиці» та своїх надто високих амбіцій. Тому вони демонстративно не бажають вести діалог під час спілкування з представниками закону та адекватно реагувати на їх зауваження або виконувати законні вимоги.

За останні роки світова статистика одмічає зростання злочинності неповнолітніх з психічними аномаліями. Фахівці розглядають цей феномен як результат криміногенної взаємодії зовнішніх явищ і індивідуальних особливостей. При цьому серед психічно неповноцінних неповнолітніх злочинців домінують психопати і олігофрени. Вказані психічні аномалії істотним чином розрізняються не лише їх клінікою, але й характером злочинного посягання їх неповнолітніх носіїв.

Хроніка кримінальних подій, свідчить про те, що їх протиправна та неадекватна поведінка, разом із навмисним небажанням виконувати законні вимоги, провокує поліцейських на застосування до них жорстких заходів примусу, включаючи використання вогнепальної зброї.

Так, 20 жовтня 2014 року у місті Чикаго був застрелений 17-річний афроамериканець Лакуан Макдональд. На момент смерті Л. Макдональд був учнем середньої школи та знаходився під опікою держави, бо був народжений неповнолітньою матір'ю-наркоманкою і з трьох років жив у різних сім'ях.

У віці дванадцять років він став агресивним підлітком, якій не тільки сам вживав наркотики але й торгував ними на вулицях міста. За численні правопорушення він вже мав декілька арештів і був активним членом однієї із вуличних банд. Будучи умовно засудженим, декілька разів порушував встановлений режим та зрізав з циклолотки електронний браслет стеження.

20 жовтня 2014 року близько 22:00 до поліції надійшло повідомлення, що Л.Макдональд зламав та грабує автомобілі, які бу-

ло припарковано на території транспортного майданчика, розташованого на 41-й авеню.

Коли офіцери поліції зупинили Л.Макдональда той повів себе дуже агресивно та неадекватно - ножем порізав шину і розбив лобове скло на автомобілі патрульної поліції, після чого спробував втекти. Численні накази офіцерів поліції зупинитись та кинути ніж, він навмисно ігнорував. Тоді поліцейській Джейсон Ван Дайк відкрив вогонь на ураження, зробивши за 15 секунд 16 пострілів.

Посмертна патологоанатомічна експертиза встановила наявність у організмі Л.Макдональда сильнодіючого фармакологічного препарату фенциклідину (SERNYL), який використовується у медицині для внутрішньовенного наркозу.

Аналітики ФБР ще у 2005 році визнали, що головними загрозами для національної безпеки США є вуличні банди та міжнародний тероризм. За офіційними даними, на території країни діє більше 33 тисяч банд і кримінальних угруповань, загальна чисельність яких оцінюється фахівцям у 1-1,4 млн. осіб. Тобто по чисельності вуличні банди не поступаються армії США, як налічує 1,381 млн. військовослужбовців.

За офіційною статистикою, на долю банд припадає 48% скоєних в країні насильницьких злочинів, а в деяких регіонах цей показник досягає навіть 90%. При цьому кількість квартирних крадіжок і інших видів злочинів, пов'язаних з проникненням у житло, відносно невелика. Цей феномен фахівці пояснюють тим, що члени банд побоюються озброєної відсічі з боку мешканців, оскільки вірогідність наявності вогнепальної зброї у домовласників досить велика.

Майкл Снайдер, автор книги «Початок кінця» вважає, що «різке зростання вуличної злочинності є результатом суттєвих проблем у економіці країни».

Наявність у злочинців та інших асоціальних категорій вогнепальної зброї є одним із основних факторів, що безпосередньо впливають на високий рівень летальності та травматизації поліцейських. Цей феномен має свою специфіку на регіональному та національному рівні.

Статистика свідчить, що найбільші бойові втрати у збройному протистоянні із злочинцями несе найбільша у світі за чисельністю поліція США. Щорічно правоохоронні органи США фіксують

57 тисяч нападів на офіцерів поліції під час служби, із них близько 25% отримують тілесні ушкодження різного ступеня важкості.

Відповідно статистичних даних персонал поліції США щорічно взаємодіє із цивільним населенням близько 63 млн. раз. У процентному співвідношенні, поліцейські підвергались нападу приблизно у 0,09% всіх взаємодій; отримали поранення під час 12600 або 0,02% взаємодій та були злочинно вбиті у 50 випадках, що складає - 0,00008% .

Протягом 2013 року при виконанні службових обов'язків загинуло 105 поліцейських, з яких 32 (30,5%) в результаті вогнепальних поранень, у 2014 році - 114 і 46 (40,4%) відповідно. У 2015 році під час служби загинуло майже 120 поліцейських.

Для порівняння наведемо статистику по іншим країнам. Так, за офіційними даними Австралійського інституту кримінології (Australian Institute of Criminology) за післявоєнний період (1945-2014) під час служби загинуло 11 офіцерів Федеральної поліції Австралії (Australian Federal Police). За цей час в результаті застосування поліцією вогнепальної зброї на ураження було застрелено 51 злочинця. (табл.6)

Таблиця 6.

Застосування проліцією Австралії вогнепальної зброї

	20 01	20 02	20 03	20 04	20 05	20 06	20 07	20 08	20 09	20 10	20 11	20 12	20 13
За- стре- лено злочинців	3	2	5	7	6	3	3	3	5	3	6	4	1

Аналізуючи наведені у таблиці данні можна зробити висновок, що протягом кожних десяти років у Австралії гине один поліцейський та семеро злочинців.

Починаючи з 1888 року, у Новій Зеландії при виконанні службових обов'язків загинуло 49 поліцейських, у тому числі 29 (59,2%) - при затриманні озброєних злочинців.

Аналіз смертності поліцейських у Фінляндії за період 1950-1997 роки показав, що домінуючою причиною гибелі було затримання озброєних злочинців (66,7%).

5.2. Застосування зброї проти осіб з імітаційною або іграшковою зброєю

На тлі складної криміногенної обстановки у світі, однією з численних та неблагополучних тенденцій є збільшення злочинів, що здійснюються із застосуванням нетрадиційних видів «зброї» - імітаційної та іграшкової.

У зв'язку з цим, слід погодитися із позицією ряду вчених (В.І.Гамов, 1996; В.О.Казакова, 2003; Д.А.Корецький, 2010 та ін.), які вважають, що термін «зброя» не можна застосовувати до цієї категорії промислових виробів.

Така позиція обумовлена тим, що чинне законодавство багатьох країн трактує поняття «зброя» як спеціальний механізм «для ураження живих та інших цілей». Тому іграшкова зброя - це іграшки, які лише імітують реальну вогнепальну зброю, але основним їх призначенням є розвага дітей. Наприклад, у США та інших країнах дуже популярними є ігри, де основними персонажами є озброєні поліцейські, детективи, ковбої, шерифи та ін.

Разом з цим, світова статистика свідчить про те, що кількість злочинів скоєних із застосуванням імітаційної або іграшкової зброї має стійку тенденцію до зростання.

Імітаційна або іграшкова зброя дуже часто має вигляд реальних видів вогнепальної зброї. Тому законодавство більшості країн світу з метою запобігання використанню цих виробів зловмисниками при скоєнні злочинів, забороняє їх виготовлення, продаж та розповсюдження.

Так, законодавство Бразилії забороняє виробництво, розповсюдження та продаж іграшок у виді моделей вогнепальної зброї.

У Японії Законом «Про володіння вогнепальною зброєю і мечами», прийнятим ще у 1958 році, заборонено мати навіть імітаційну зброю, яка тільки зовні схоже на сучасну. Також заборонені торгівля та володіння модельними пістолетами і револьверами, оскільки вони легко можуть бути перероблені у вогнепальну зброю для стрільби бойовими патронами.

Основними факторами використання іграшкової зброї злочинцями є доступність, масштаби виготовлення та продажу, відсутність кримінальної відповідальності за носіння та зберігання.

Цей феномен має декілька пояснень. Перш за все, це стосується юридичної відповідальності, бо існує суттєва різниця між санкціями статей кримінального законодавства за злочини, скоєні із використанням вогнепальної зброї та імітаційною або пневматичною.

Необхідно відмітити, що усі злочини, в яких фігурує вогнепальна зброя, обов'язково пов'язані з насильством. Застосування зброї є особо небезпечним видом насильства, небезпечного для життя або здоров'я. Статистичні дані свідчать про те, що використання зброї при скоєнні злочину призводить до тяжких наслідків, дозволяючи довести злочин до кінця, незважаючи на активний опір жертви. За допомогою зброї або його копій, злочинець підтверджує свою рішучість і можливість привести загрозу у виконання.

Цифри, що були опубліковані у Статистичних бюлетенях Міністерства внутрішніх справ Великобританії (Home Office Statistical Bulletin) свідчать про те, що в країні відбувається зростання кількості злочинів, скоєних з використанням імітаційної зброї.

Департамент поліції міста Хьюстон (штат Техас, США) щомісячно реєструє два грабежі, котрі були скоєні із використанням іграшкової зброї.

Статистичні данні поліції округу Кінг (штат Вашингтон, США) свідчать про те, що за рік злочинці, озброєні копіями вогнепальної зброї, скоюють до 200 грабежів, або 10% -15% від їх загальної кількості.

За даними Бюро судової статистики США (United States Bureau of Justice Statistics) лише за період 1987-1990 років, поліцією було зареєстровано майже 1400 злочинів, скоєних із використанням іграшкової та імітаційної зброї.

У повідомленні Департаменту поліції Нью-Йорка (NYPD) вказується, що за п'ять років (1998-2003) мали місце дванадцять інцидентів, під час котрих поліцейські застосували вогнепальну зброю, помилково прийняв іграшкову зброю за бойову.

За офіційною статистикою лише у США за п'ять років (1985-1989) сталося 1128 випадків конфронтації між поліцейськими та особами, що мали при собі копії вогнепальної зброї.

Наявність копій вогнепальної зброї у цивільного населення, особливо у вечірній та нічний час, представляє для нього смертельну небезпеку. Не випадково у 2015 році тільки поліцейські США застрелили 28 громадян, що мали при собі імітаційну зброю.

США не є виключенням серед багатьох країн світу, у яких значну кількість злочинів скоюють з використанням псевдо зброї.

Так, за даними МВС Мексики кожен третій із насильницьких злочинів у країні скоюють із застосуванням іграшкової зброї. Така кримінальна статистика характерна для більшості країн Латинської та Південної Америки.

Наприклад, у липні 2014 року на ділянці Панамериканського шосе, що з'єднує міста Кохутепеке та Сан-Сальвадор, патрульними Національної поліції Сальвадору були застрелені двоє злочинців, яки постійно скоювали пограбування пасажирів рейсових автобусів. Огляд речей вбитих злочинців показав, що при скоєні пограбувань вони використовували не бойову, а іграшкову зброю.

Шостого липня 2016 року двоє злочинців здійснили аналогічну спробу пограбувати пасажирів пригородного автобуса на цій трасі. Після того як з'ясувалось, що грабіжники озброєні лише імітаційною зброєю, пасажирів влаштували над ними самосуд, більш відомий як «суд Лінча». При цьому одному із злочинців вдалось втекти від розлюченого натовпу, що і врятувало йому життя. Іншого, не дивлячись на втручання поліції, натовп забив насмерть.

Найбільш популярними серед цивільного населення та асоціальних елементів у багатьох регіонах світу є водні пістолети, стилізовані під конкретні види бойової зброї. Особою популярністю користуються ізраїльській пістолет-кулемет «Uzi», американські пістолет «Magnum», револьвер «Colt 45s» та ін.

Те, що така «зброя» є лише якісною копією бойової, часто з'ясовується надто пізно - коли володар був вбитий або отримав поранення. У зв'язку з цим Бюро судової статистики США (Bureau of Justice Statistics, USA), ще в 1990 році спеціально для співробітників поліції видало ілюстрований посібник «Дитячі пістолети: участь у злочині. Зіткнення з поліцією» (Toy Guns: involvement in crime. Encounters with Police).

Активне використання злочинцями імітаційної або іграшкової зброї пов'язане із багатьма факторами. По-перше, ці види «зброї» легко доступні для населення - її можна купити у більшості магазинів, або у вуличних торговців. По-друге, іграшкові моделі вогнепальної зброї коштують недорого: вартість самої дешевої із них складає лише 1\$, а самої дорогої - 12\$.

Крім цього, у більшості країн законодавство, на відміну від вогнепальної зброї, не передбачає кримінальну відповідальність за її носіння та зберігання. Так, за незаконне володіння вогнепальною зброєю санкції відповідних статей

Кримінального кодексу Колумбії передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 9 до 12 років; у Еквадорі - від трьох до п'яти.

При ухваленні вироків суди частіше за все не акцентують увагу на той факт, що злочин був довершений з використанням іграшкової зброї. Одним з головних аргументів служителів Феміди є ті обставини, що потерпілий в силу своєї некомпетенції, не міг візуально визначити який вид зброї знаходиться в руках у нападаючого - іграшковий або бойовий.

Так, кримінальний суд Буенос-Айреса (Аргентина), розглянувши матеріали справи, відмовив іммігрантові з Перу Мігелю Мера, що відбуває чотирирічний термін ув'язнення за збройний грабіж, у пом'якшенні покарання. Своє рішення суд мотивував тим, що копія бойової зброї здатна так само паралізувати опір потерпілого, як і справжня.

З метою запобігання використання іграшкової зброї у злочинних цілях урядами багатьох країн світу, було рекомендовано виробникам фарбувати її у яскраві кольори або вставляти у ствол оранжеву насадку (рис.12).

Рис.12. Іграшкова зброя пофарбована у яскраві кольори

У 1992 році Міністерство торгівлі США навіть заборонило виробництво та продаж іграшкових моделей вогнепальної зброї, якщо вони не мають оранжевої вставки у стволі або повністю не окрашені у яркі кольори.

У штаті Каліфорнія було прийнято аналогічний закон, який забороняє продаж іграшкової зброї, якщо «уся зовнішня поверхність не є прозочною або не пофарбована у яскраві кольори».

Супротивники такого вирішення проблеми вказують на те, що справжню зброю теж можна пофарбувати у яскраві кольори, аналогічні тим, в які була забарвлена псевдо «зброя». У такій позиції є певна логіка. Проте, фарбування псевдо «зброї» або виготовлення іграшок з прозорих матеріалів, на думку законодавців, повинно виконати свою профілактичну місію і уникнути небезпечних збройних інцидентів між населенням та поліцією.

Поки ж ментальність поліції відносно цієї проблеми залишається такою ж, як і у попередні роки - спочатку стріляти, а потім розбиратися та ставити питання.

Так, 10 січня 2015 року офіцер поліції Лос-Анджелеса M.Gutierrez застрелив 15-річного J.Nicholsona вважаючи, що іграшковий пістолет, з котрим грали підліток та його друзі був бойовим. Керівництво Департаменту поліції (LAPD) виправдало дії свого підлеглого, аргументуючи це тим, що іграшковий пістолет загигло-го був «дуже реальним».

5.3. Збройні інциденти з пневматичною зброєю

Особливе місце у криміналістичному зброеведенні займає пневматична зброя. Пневматична зброя має давню історію. У XVIII столітті пневматичні гвинтівки і рушниці були досить широко поширені у Європі. Наприклад, в підручнику з артилерії, виданому ще у 1607 році у Парижі було дано опис однієї з перших пневматичних рушниць - «Мадин ле Буржо».

Добре відома і пневматична гвинтівка тірольського винахідника Бартоломео Жирардони (Bartholomäus Girardoni) зразка 1780 року. Вона мала вагу 4,5 кг (9,9 фунтів), довжину 120 см (3,9 фути) та калібр 13 мм (.46). Магазин вміщував від 22 до 30 куль, а дальність стрільби досягала 100 метрів. Рушниця застосовувалася не лише для спортивної стрільби та полювання. Як бойова зброя вона

тривалий час перебувала на озброєнні деяких європейських армій. Наприклад, у австрійській армії у період з 1780 по 1815 роки (Anton Dolleczeck, 1896; S.K. Wier, 2005).

Тому згадка знаменитого персонажа Артура Конан-Дойля - Шерлока Холмса про «духову рушницю» у розповіді «Остання справа Холмса» не є фантазією автора, а достовірним історичним фактом.

Нинішніми реаліями є те, що завдяки науково-технічному прогресу, сучасна пневматична зброя має початкові швидкості пострілу від 100 до 380 м/с, а окремі моделі - до 900 м/с. Такі швидкості снарядів можуть бути порівнянні зі швидкостями куль (снарядів) вогнепальної зброї, а при попаданні зблизька в людину можуть заподіяти серйозні поранення або травми.

Відповідно до законодавства України пневматична зброя - це зброя, призначена для ураження цілі на відстані металевим снарядом (кулею), що приводиться в рух енергією стиснутих газів або повітря.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення о дозвільну систему» від 12 жовтня 1992 року №576 до предметів, на які поширюється її юрисдикція, належить пневматична зброя калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 м/с.

У Канаді, як і у інших країнах світу, пневматична зброя вважається вогнепальною зброєю відповідно із Законом про вогнепальну зброю (*Loi sur les armes à feu*) та Кримінальним кодексом (*Code criminel*). Так, стаття 85 Кримінального кодексу Канади передбачає однакову міру покарання, незалежно від того яка зброя використовувалась при скоєні злочину - вогнепальна чи пневматична.

За даними МВС Великобританії інтенсивність застосування пневматичної зброї при скоєні злочинів щорічно зростає. Якщо у 1969 році було скоєно лише 591 злочин, то у 2002 році цей показник зростає майже у три рази та досягає свого максимуму - 13822 зареєстровані злочини. Після прийняття низки законів, які регулюють обіг зброї в країні, останнє десятиліття характеризується трьохкратним зниженням кількості злочинів, скоєних із застосуванням пневматичної зброї. Так, у 2011 році офіційно було зареєстровано лише 4203 злочини.

Останнім часом у світі набирають популярності такі військово-спортивні ігри як страйкбол, ейрсофт, хардбол та інші.

У розвинутих країнах світу (США, Японія та ін.) страйкбол офіційно вважається видом спорту, у зв'язку з чим, були створені численні асоціації та клуби. Наприклад, тільки у Бразилії існує 600 команд, які об'єднують більше 30 тисяч прихильників цієї гри.

Важливими компонентами цих командних ігор являється спеціальна екіпіровка та зброя. Так, у страйкболі (від англ. strike - удар, ball - куля) основним видом зброї є «м'яка пневматика» (дульна енергія не більше 3Дж), яка стріляє пластиковими кульками калібру 6-8 мм.

У грі хардбол (англ. hard - жорсткий, ball - куля) гравці використовують пневматичну зброю, але з більшою потужністю (до 7,5 Дж).

Для цих ігор важливо, щоб зброя була не тільки технічно якісною, але і зовнішнє була схожа на справжню. Тому багато виготовлених моделей є гарними копіями бойових аналогів. Наприклад, металеві копії пістолету Gletcher TT-A Soft Air, пневматичний пістолет Стечкина (АПС) - Gletcher APS-A Soft Air blowback, револьвери ASG Dan Wesson 2.5 Black CO2 та ASG Dan Wesson 4, SIG Sauer P226 та ін.

Інші види зброї виготовляють із металу та спеціального ABS-пластика. Наприклад, напівавтоматичний 6-мм пістолет ASG BERSA BP9CC (17307) CO2 (Аргентина).

Сьогодні основним поставщиком зброї для військово-спортивних ігор є датська компанія Action Sport Games (ASG), яка виготовляє для країн Східної Європи та США високоякісну пневматику.

Фірми Швеції, Китаю та інших країн також поставляють на світовий ринок пневматичної зброї копії, аналогічні бойовим зразкам. Наприклад, металева модель ТиРэкс ППА-К-01 є точною копією пістолета-кулемета «Кедр», а пістолет Gletcher NGT - знаменитого револьвера «Наган».

Зовнішня схожість пневматичної та вогнепальної зброї ускладнює її візуальну ідентифікацію, особливо у вечірній та нічний час. Це часто приводить до трагічних наслідків.

Так, в Клівленді (штат Огайо, США) поліцейський застрелив 12-річного T.Rice, помилково прийнявши його іграшковий пневматичний пістолет Airsoft - за бойовий.

У зв'язку з широким розповсюдженням пневматичної зброї, все частіше мають місце випадки її нецільового використання. Про це свідчить поліцейська статистика та кримінальна хроніка.

Так, 15 листопада 2013 року поліцією міста Торонто (провінція Онтаріо, Канада) було застрелено невідомого зловмисника після того, як він розпочав стрільбу по поліцейським із пневматичного пістолету для стрільби металевими кульками.

31 жовтня 2014 року у Калгарі (провінція Альберта, Канада) невідомий відкрив вогонь з пневматичної гвинтівки по екіпажу патрульної поліції, який був змушений відкрити вогонь у відповідь. У результаті перестрілки правопорушника було застрелено.

В літку 2015 року Фрунзенським районним відділом Слідчого комітету Білорусії у місті Мінськ було порушено кримінальну справу відносно неповнолітнього мінчанина К., 1999 року народження. Знаходячись в стані алкогольного сп'яніння (рівень склав 1,5 проміле), він погрожував розправою перехожому, приставивши до його голови пневматичний пістолет «Smerhs H50». Зловмисника було затримано нарядом поліції під час скоєння правопорушення. Свої дії, що відрізняються особливим цинізмом та грубим порушенням громадського порядку, затриманий мотивував втратою контролю над собою після вживання спиртних напоїв. Його дії були кваліфіковані як злочин, передбачений частиною 3 статті 339 Кримінального кодексу Республіки Білорусь (особливо злісне хуліганство).

5.4. Застосування зброї проти осіб із психічними розладами

Психічна патологія, як одна із причин девіантної поведінки психічно хворих, привертала увагу дослідників починаючи з XVIII століття. У цей період найбільш поширеними були теорії з кримінальної антропології основи якої були закладені Йоганном Лафатером (фізіогноміка) і Францем Галлем (френологія). У XIX столітті найбільш видатним представником кримінальної антропології був італійський лікар-психіатр Чезаре Ламброзо і його послідовники (Е.Феррі, Р.Горафало та ін.).

Різні аспекти проблеми особистості злочинця з психічними розладами вивчали класики європейської кримінології, кримінального права та соціології XVIII-XIX віків (Ч.Беккариа, Е.Дюркгейм,

Э.Кречмер, Э.Сатерленд, Ж-Г.Тард), а також видатні психіатри (Е.Брейлер, Р.Крафт-Эбінг, Э. Крепелин, В.Ф.Чиж та ін.).

Ідеї кримінальної антропології про взаємозв'язок психічної патології і злочинності активно підтримували Д.А.Дриль та П.Н.Тарновская. Цікаві думки відносно психічних розладів і класифікації злочинців свого часу висловлювали М.Н.Гернет, А.А.Жижилєнко, Е.К.Краснушкин та інші.

Цікаві думки стосовно психічних розладів та їх вплив на злочину поведінку висказував відомий юрист та психолог С.В.Познишев. Ще у 1926 році в книзі «Кримінальна психологія. Злочинні типи» він звернув увагу на те, що «найглибші корені злочинності приховані у самій конституції злочинця».

Значний вклад у вивчення проблеми злочинності серед осіб з психічними розладами внесли відомі учені Н.П.Бруханський, В.Х.Кандинський, С.С.Корсаків, В.П.Сербський, Н.С.Таганцев та ін.

Характерною рисою розвитку психології ХХ століття став критичний перегляд колишніх теорій. З часом домінуючими стали концепції конституціональної психології. Так, у відомій монографії «Будова тіла і характер» Є.Кречмер виділяв психологічні типи циклоїдів, шизоїдів, епілептоїдів, але конкретно проблемами кримінології не займався. Безпосереднім наступником його концепцій став В.Шелдон, який встановив зв'язок між фізичною конституцією тіла, психологічними властивостями особи (темпераментом) та її злочинною поведінкою. На його думку з трьох встановлених ним психологічних типів, найбільш схильними до скоєння злочину є соматотоники (від латин. Soma - тіло), у яких домінують наступні риси характеру: любов до ризику, безжалісність, самовпевненість та агресивність під впливом алкоголю.

Сьогодні багато вітчизняних і зарубіжних учених одностайні в тому, що на злочинну поведінку суттєво впливають психічні аномалії та психічні розлади.

Під психічними аномаліями вони розуміють усі розлади психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня і не виключають осудності. Такі аномалії мають криміногенне значення, бо знижують здатність індивідуума контролювати свої дії та керувати ними.

Психічні аномалії сприяють формуванню криміногенних поглядів, прагнень, орієнтації, потреб та звичок. Вони сприяють виникненню і розвитку у особи таких негативних рис характеру, як

дратівливість, агресивність, жорстокість. Психічні аномалії впливають на вольові процеси, підвищують навіюваність, суттєво послаблюють стримуючі контрольні механізми.

Сучасні фахівці під терміном «психічний розлад» розуміють відхилення психіки від норми, порушення не лише соматичного, але й «душевного» стану людини. Така форма психічної патології проявляється у розладі поведінки, емоцій, когнітивної сфери, адаптації і особових особливостей індивіда які з'єднані із розладами мислення та діяльності (Л.М.Балабанова, 1998; Ф.І.Белялов, 2013; Г.-У. Виттхен, 2006; О.В.Землянська, 2012; А.С.Тиганов і А.В.Снежневский, 1999; Б.А.Спасенников та С.Б.Спасенников, 2011 та ін.). В залежності від рівня важкості та характеру порушень, психічні розлади можуть варіюватися від «легких розладів» до таких, що представляють загрозу для життя.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я сьогодні у світі налічується понад 400 млн. людей з психічними розладами. На думку дослідників, кількість таких хворих у популяції має стійку тенденцію до росту (J.L.Murray and A.D.Lopez, 1996; L.Eisenberg, 1997; L.Kelly, 2002).

Тому, ще у 1992 р. Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію про «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги», якою поглибила процеси поступового зниження стигматизації психічно хворих у суспільстві, уможливила їх більш активну інтеграцію у соціум.

Водночас фахівці констатують позитивну динаміку зростання злочинності у більшості країн світу. Особливо це стосується таких небезпечних злочинів, як гоміцид, розбій та інші (Ю.М. Антонян та ін., 2000; J.Warren et al., 1995; M.Kastrup, 1996; G.Abel, 2002).

Також реаліями сьогодення є істотне зростання числа осіб з психічними розладами, які притягаються до кримінальної відповідальності. Фахівці вказують, що психічна патологія негативно впливає на інтелектуальну і вольову сферу психічної діяльності цього контингенту і грає суттєву роль у етиопатогенезе злочинної поведінки.

Експерти вважають, що значну кількість злочинів скоюють особи, які мають психічні розлади. На їх думку, існує певний зв'язок між психічними розладами та девіантною поведінкою

(E.Andersen et al, 1996; E.Walsh et al., 2002; S.Fazel & M.Danesh, 2002; N.B. Johansen, 2013).

Ряд авторів (Ю.М.Антонян та М.В.Власова, 2005) зазначають, що криміногенне значення психічних захворювань полягає в тому, що вони «є одним із важливих факторів, які сприяють вчиненню злочину».

Окреме місце у структурі злочинності серед осіб з психічними відхиленнями займає рецидивна злочинність. Особливу схильність до багатократного скоєння злочинів, проявляють особи з порушеннями психічної діяльності, що не виключає осудності. За даними ряду авторів (Ю.М. Антонян, С.В.Бородин) питому вагу рецидивістів, які страждають різними психічними розладами у рамках осудності, складає 57,6%. При цьому спостерігається стійка тенденція зниження числа психічно здорових осіб із зростанням кількості судимостей.

Результати інших досліджень (В.І. Белослудцев, 1994; О.В.Зайцева, 2002) свідчать про те, що рецидив серед злочинців з аномальною психікою, після їх звільнення від покарання, удвічі вище, ніж серед інших звільнених.

Згідно даних Американської психологічної асоціації (American Psychological Association, USA) із загальної кількості злочинів, скоєних людьми із психічними розладами, тільки 7,5% злочинців безпосередньо мають симптоматику психічних захворювань. Серед них - 10% мають симптоми біполярного розладу, 4% - шизофренії та 3% - депресії.

Ряд авторів (J.Monohan, 1992; H.J.Steadman et al., 1998) вказують, що до злочинних діянь особливо схильні люди, які хворі на шизофренію, біполярні розлади, або ті, хто зловживає психоактивними речовинами (A.Harris & A.J.Lurigio, 2007). Окремі дослідження свідчать про те, що лише 10% людей із психічними розладами скоюють кримінальні акти насилля (S.Hodgins et al., 1996), а особи із психічною патологією лише 3-5% насильницьких злочинів (E.Walsh et al., 2001; J.Junginger & L.McGuire, 2001).

За останні роки світова статистика відмічає зростання злочинності серед неповнолітніх з психічними аномаліями. Фахівці розглядають цей феномен як результат криміногенної взаємодії зовнішніх явищ та індивідуальних особливостей. При цьому серед психічно неповноцінних неповнолітніх злочинців домінують психопати і олігофрени. Вказані психічні аномалії істотним чином ро-

зрізняються не лише їх клінікою, але й характером злочинного посягання їх неповнолітніх носіїв.

У зв'язку з цим слід зазначити, що боротьба із злочинністю та її попередження не можуть бути реалізовані без досконалого і всебічного вивчення психологічного механізму злочинної поведінки, включаючи різного роду психічні дефекти та індивідуальні психофізіологічні особливості.

В етіології психічних захворювань тісно взаємозв'язані екзогенні та ендогенні чинники. Екзогенні (зовнішні) чинники діють на організм зовні, це інфекції та черепно-мозкові травми, інтоксикації, психічні переживання і травми. До ендогенних (внутрішні) відносяться несприятлива спадковість, конституціональні особливості, вікові кризи, імунологічні та реактивні особливості, стать, вік, перенесені захворювання.

Крім цих основних причин, у генезі психічної патології велику роль відіграють соціальні чинники, які негативно впливають на людину разом із біологічними факторами.

За даними Міністерства охорони здоров'я Данії (Sundhedsministeriet) до 20% населення країни страждає психічними хворобами. Серед них найбільше поширеними є тяжка форма депресії (1,2%), шизофренія (0,6%) та біполярний афективний розлад (маніакально-депресивний розлад) - 0,5%. Тільки за період з 1995 по 2004 роки кількість психічно хворих, направлених на лікування до спеціалізованих медичних установ зросла на 68%.

Водночас Міністерство юстиції Данії (Justitsministeriet) констатує стійку тенденцію зростання злочинів, скоєних психічно хворими. За той же період кількість злочинів, скоєних психічно хворими зросло на 61%. Серед злочинів, скоєних цією категорією, домінують тілесні ушкодження (18,2%), підпали (10,8%), крадіжки зі зломом (7,2%) та навмисні вбивства (3,7%).

У Норвегії більшість правопорушників страждають психопатією (Malt et al., 2003), яка розглядається рядом авторів (Rasmussen et al., 1999; A.M.Nivoli et al., 2010; Gullhaugen & Nottestad, 2012) як підкатегорія антигромадського розладу особи. Ряд авторів відмічає певний взаємозв'язок між психічними захворюваннями і злочинністю (Walsh et al., 2002; Munkner et al., 2005). Інші констатують тісний взаємозв'язок між фізичною агресією та агресивною поведінкою у осіб психіатричного профілю з їх суспі-

льно небезпечними діями (П.Б.Ганнушкин, 1998; В.Д.Менделевич, 2011; J.T.Tedeschi, 1983; M.D.Pagelow, 1984).

Результати багатьох досліджень (Andersen et al., 1996; Fazel & Danesh, 2002; Abram et al., 2003; Gosden et al., 2005) вказують на високий рівень серед кримінальних злочинців таких психічних розладів, як психопатія і шизофренія.

Інші (Е.Фромм, 1994; Ю.Б.Можгинський, 2006; R.Beron & D.Richardson, 2000) визначають такі дії як патологічну агресію або насильницькі дії, що мають безпосереднім джерелом психічний розлад.

Патологічна агресія супроводжується непередбачуваними змінами настрою, характеризується високою імпульсивністю та втратою самоконтролю. Фахівці підкреслюють різний ступінь соціальної небезпеки психопатологічних станів (Т.Б.Дмитрієва, 2002; Б.В.Шостакович, 2002; А.П. Петрюк, 2004).

Наприклад, 8 січня 2011 року в місті Тусон (штат Арізона, США) 22-х річний Д.Лофнер скоїв замах на члена Конгресу США від цього штату Габриель Гиффордс. В результаті збройного нападу вона отримала важке поранення у голову, шість чоловік було вбито (у тому числі федеральний суддя Джон Ролл) та ще чотирнадцять поранені. В ході слідства було встановлено, що Д.Лофнер, якій отримав прізвисько «стрілець з Арізони», давно страждав психічним розладом.

Кримінальна статистика свідчить, що більшість осіб з різними психічними розладами схильні до дезадаптації та асоціальних форм поведінки. У осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини, домінують такі психічні аномалії, як розлади особистості (33%), органічні ураження центральної нервової системи (19%), наслідки черепно-мозкових травм (18%) та хронічний алкоголізм - 17% (Л.М.Семенюк, 1996; Л.Берковиц, 2001; В.П.Зінченко, 2008; А.С.Індин 2009; А.А.Самедов, 2011).

На думку фахівців, неадекватна поведінка осіб, що страждають психічними захворюваннями, представляє серйозну проблему для персоналу правоохоронних органів (R.Borum et al., 1998; M.Reuland and G. Margolis, 2003; H.Lamb et al., 2004; A.Waldman, 2004). Так, за даними Австралійського інституту кримінології 42% жертв фатальних поліцейських розстрілів мали психічні захворювання.

Особи із психічними захворюваннями є специфічною частиною суспільства, яка значно частіше, ніж інші люди, провокує конфлікти та збройні інциденти із поліцією (T.G.Coleman & D.Cotton, 2010). Це обумовлено тим, що ця категорія із своєю неадекватною та спонтанною поведінкою представляє потенційну загрозу для суспільства та постійно створює серйозні проблеми для поліції. Так, офіційна статистика свідчить про те, що серед заарештованих поліцією США правопорушників, кількість психічнохворих у два три рази більше, ніж серед населення країни (A.Lamb et al., 2004).

Департамент поліції Нью-Йорка щорічно фіксує приблизно 150 тис. екстрених телефонних дзвінків, які надходять від осіб «з емоційними порушеннями». Виїзді на такі виклики розглядаються як екстремальні та особо небезпечні, бо у таких ситуаціях більше 30% поліцейських гине, отримують поранення або фізичні травми.

Американський союз із захисту громадянських свобод (ACLU) наводить статистику згідно якої щороку сотні психічно хворих громадян гинуть або отримують поранення в результаті протистояння з поліцією. За його даними поліція США кожен місяць вбиває до 20 психічнохворих осіб. Лише за перше півріччя 2015 року поліцейські США застрелили 124 психічнохворих, більшість із яких не була озброєна.

Так, 12 грудня 2011 року у місті Лас-Вегас (штат Невада, США) офіцером поліції J.Arevalo був застрелений у власному автомобілі мешканець цього міста афроамериканець S.Gibson. Розслідування, проведене окружною прокуратурою встановило, що він стояв на обліку у лікарні з діагнозом Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та онкологічне захворюванням головного мозку. У зв'язку з такою психосоматичною патологією він не завжди міг адекватно оцінювати свої дії та ситуацію. Проведена судово-медична експертиза встановила, що причиною його смерті стали сім вогнепальних поранень.

Такі ексцеси є характерними і для інших країн світу. Так, у Канаді за період 1992-2002 роки офіційно було зареєстровано одинадцять випадків, коли хворі люди з психічними розладами загинули в результаті застосування поліцією вогнепальної зброї (Coleman & Cotton, 2005).

У Великобританії більшість психічно хворих людей, озброєних холодною зброєю сприймають офіцерів поліції, як загрозу особистої безпеки. В наслідок чого мають місце випадки неадекватних

дій з їхнього боку, що призводять до гибелі або отримання тяжких поранень офіцерами поліції.

Слід зазначити, що персонал поліції Великобританії, має відмінні навички вербальної деескалації кризових ситуацій, що виникають з цією категорією. Але, у разі агресивної поведінки, що ставить під загрозу життя або безпеку громадян, поліцейські мають право застосовувати електрошокер «TAZER».

Опитування поліцейських Великобританії показало, що більшість із них не бажають заступати на службу з вогнепальною зброєю, бо покладаються на своє професійне вміння розв'язувати конфліктні ситуації шляхом діалогу.

Аналіз інцидентів з летальним результатом показав, що значна частина має загальний алгоритм. Частіше за все, це відбувається у ситуації, коли родичі або сусіди повідомляють поліцію про людину, яка веде себе неадекватно і дуже агресивно. Далі події розвиваються за стандартним сценарієм. Правопорушник не реагує на законні вимоги поліції, бо він не в змозі не тільки виконувати їх, а навіть зрозуміти їх - оскільки у цей момент може страждати від больового синдрому, приступу психічного захворювання та ін. Якщо він і далі продовжує ігнорувати і не виконувати вимоги поліцейських, то це є законною підставою для застосування табельної зброї на ураження.

Наприклад, 8 липня 2015 року близько 23.00 години наряд поліції міста Порт-Харді (провінція Британська Колумбія, Канада) прибув по виклику за адресою, де мешкав 24-річний D.R.Batters. Останній вів себе дуже агресивно, погрожував сусідам та працівникам поліції мисливським ножом. Неодноразові вимоги поліцейських кинути зброю D.R.Batters ігнорував. Після тривалих переговорів поліція була змушена відкрити вогонь на ураження, наслідок чого правопорушника було застрелено. Під час розслідування члени родини загиблого засвідчили, що D.R.Batters мав проблеми із психічним здоров'ям і тому він не міг адекватно реагувати на вимоги поліцейських.

Іноді поліція під час інциденту використовує тактичний прийом, цілю якого є нейтралізація правопорушника шляхом застосування проти нього сльозогінного газу або перцевого спрею. Частіше, в наслідок таких дій поліції, правопорушник впадає у паніку та, з метою захисту від мнимої загрози, використовує будь-який пред-

мет, що опинився у нього під рукою. В результаті такі його неадекватні дії часто призводять до трагічної розв'язки.

Статистика свідчить, що інциденти з поліцією, є потенційно небезпечними для людей, які страждають психічними захворюваннями. Так, згідно з даними національної некомерційної організації США «Центр адвокації лікування» для людей з тяжкими психічними захворюваннями ймовірність бути застреленими поліцією у чотири рази більше, ніж у решти населення. Так, за даними J.Fyfe (2000) тільки за п'ятирічний період (1971-1975) в результаті застосування зброї поліцією Нью-Йорка загинуло 45 «емоційно неврівноважених» громадян.

Протягом 1994-1999 років персонал Департаменту поліції Лос-Анджелеса 37 разів застосовував вогнепальну зброю під час інцидентів із людьми з психічними захворюваннями. У результаті цього протистояння для 25 з них (67,6%) конфлікт із поліцією закінчився смертю (J.Meyer & S. Berry, 1999).

Так, 11 серпня 2014 року офіцери Департаменту поліції Лос-Анджелеса S.Wampler і A.Villegas застрелили 25-річного афроамериканця Ezella Forda. По факту смерті E.Forda службою коронера була проведена аутопсія (посмертний патологоанатомічний або судово-медичний розтин), яка показала, що він був застрелений трьома вистрілами з близької відстані. При цьому два кульових поранення оказались для нього фатальними. Батьки потерпілого, Edsell і Tritobia Ford звинуватили поліцію Лос-Анджелеса у расовому профілюванні стосовно їхнього сина.

Рада з прав людини Генеральної Асамблеї ООН та ряд експертів (Ramirez, McDcivitt & Farrell, 2000) визначають расове профілювання як «розшукові дії, що проводяться поліцією, спираючись на расові, етнічні або національні ознаки».

Ще одним проявом расового та етнічного профілювання є збільшення випадків застосування сили з боку співробітників поліції США відносно етнічних меншин (R.Chanin, 2011).

Тому, адвокат родини E.Forda оцінюючи дії поліції звернув увагу на той факт, що вони були неадекватними і непрофесійними, бо загиблий не мав при собі ніякої зброї та страждав від шизофренії, біполярного розладу та депресії, про що поліцейським було відомо.

Таким чином E.Ford став одним із 18 вбитих людей і ще дев'яти поранених в результаті застосування вогнепальної зброї поліцією Лос-Анджелеса у 2014 році. У 2015 році частота таких

вбивств склала 26 випадків за півріччя, що більш ніж удвічі перевищує офіційні дані ФБР за останнє десятиліття - 11 випадків за той же період.

Огляд практики застосування зброї поліцією Великобританії з 1998 по 2001 роки показав, що 45,8% загиблих мали психічні розлади (J.Dowd, 2004).

За період 1989-2011 роки поліцією Австралії було застрелено 105 правопорушників, з яких 42% мали психічні захворювання (D. Kesic et al., 2010). Серед них були високі рівні психозу та шизофренії (11,3 та 17,3 на 100 тис.), що значно вище, ніж у популяції.

Важливе місце серед психічних захворювань займає шизофренія (від др.-грец. *σχίζω* - розколюю і *φρήν* - розум; лат. *dementia praecox* - передчасне слабоумство) - поліморфний психічний розлад або група психічних розладів, яка пов'язана з розладом процесів мислення і емоційних реакцій (E.Bleuler, 1911; J.A.Hayes, 1994; T.H.Jobe, 2005; T.Becker & R.Kilian, 2006; П.Т.Петрюк, 2009).

У хворих на шизофренію із великою ймовірністю діагностуються коморбідні розлади (супутні хвороби) - у їх числі депресії та тривожні розлади (K.Sim, 2006).

Більшість сучасних авторів (H.J. Steadman et al, 1998; E. Walsh et al, 2002; H.Stuart, 2003) вказують на те, що процент хворих на шизофренію, які застосовують кримінальне насильство, значно вище ніж серед населення.

Між наявністю шизофренічного синдрому та більш частими проявами асоціальної поведінки у цілому і насилля, окремо існує певна кореляція (Hodgins, 1992; Hodgins et al., 1996; Wallace et al, 1998; Angermeyer, 2000; Arsenault et al., 2000; Walsh et al., 2001).

Дослідження показують, що у багатьох західних країнах до 10% звинувачень у скоєні вбивства інкримінуються людям, що страждають розладами шизофренічного спектру (C.E. Kubrin, 2003; A.I. Simpson et al., 2004; S.Fazel & M.Grann, 2004). Так, у Австрії цей показник складає 5,4 %; Фінляндії - 6,1%; Австралії - 7,2%; Німеччині - 10% (H.Schanda et al, 2004; M.Eronen & J.Tiihonen, 1996; C.Wallace et al., 1998; M. Erb et al., 2001).

У своєму дослідженні група авторів (P.J.Taylor & J.Gunn, 1984) прийшла до висновку, що 11% вбивць і 9% злочинців, визначених винними у застосуванні фізичного насильства без летальних наслідків, страждали на шизофренію.

Результати катamnестичних досліджень з використанням великих вибірок осіб, які страждають на шизофренію, підтверджують високі показники вчинення ними насильницьких злочинів (M.Soyka et al., 2004; C.Wallace et al., 2004; J.Vevera et al., 2005; J.Swanson et al., 2006).

На існування тісного зв'язку між захворюванням шизофренією та скоєнням злочинів вказує ряд авторів (E.W.Abrams et al., 2003; R.Munkner et al., 2005; Gosden et al., 2005).

16 лютого 2008 у місті Торонто (провінція Онтаріо, Канада) 28-річний B.Debassige, хворий шизофренією, напав з ножом на патрульних офіцерів поліції. Після декількох попереджень, зроблених офіцерами поліції про застосування вогнепальної зброї, які він проігнорував, його було застрелено.

Слід зазначити, що статистичні дані свідчать про те, що люди з діагнозом «шизофренія» частіше стають жертвами злочинів із застосуванням насильства у 14 разів частіше, ніж виконавцями (J.S. Brekke, 2002; P.B. Fitzgerald et al., 2005).

У 2006 році P.E. Mullen було висунуто припущення про те, що більш схильними до кримінального насильства є хворі певного типу, для яких характерні низький коефіцієнт інтелекту (IQ), розлади поведінки, ранні алкоголізм і наркоманія та ін.

Так, Мартин Брайант 28 квітня 1996 року у місті Порт-Артур (штат Тасманія, Австралія) скоїв масове вбивство, застреливши 35 чоловік та поранивши 22. Експертиза встановила, що коефіцієнт інтелекту (англ. intelligence quotient, IQ) у нього був лише 66 балів, що вказує на легку форму розумової відсталості.

27 січня 2015 року у місті Нью-Хоп (штат Міннесота, США) під час урочистої церемонії психічно хворий R.Kmetz вистрілами з мисливської рушниці поранив двох поліцейських. Вогнем поліцейських у відповідь його було застрелено.

Ряд авторів (E.Kjelsberg & P.Hartvig, 2005; S.Clausen, 2013) вважають, що психічні розлади часто пов'язані із інтоксикацією. Інтоксикація - це порушення нормальної життєдіяльності організму, яке викликане дією отруйних речовин - токсинів. Наприклад, алкогольна інтоксикація - це отруєння організму продуктами розпаду етилового спирту.

Результати досліджень (R.Sheils&T.J.Rolfe, 2000; K.T.Mueser et al., 2003; E. Walsh et al., 2004) свідчать про те, що у

значної частини хворих, які здійснюють кримінальні дії, відзначається зловживання психотропними препаратами та алкоголем.

Результати моніторингу, проведеного Австралійським інститутом кримінології (Australian Institute of Criminology's, AIC) показали, що із 44 правопорушників з психічними розладами, які були застрелені поліцією, 57% регулярно вживали наркотики або алкогольні напої.

Інші дослідження (Odegard, 2008) свідчать про те, що 69% засуджених у Норвегії до арешту вживали наркотики або психотропні речовини. Аналогічне положення має місце у США, де 85% засуджених мають симптомокомплекс токсикоманії. Ці висновки підтверджуються також іншими дослідженнями (M-L.Amundsen, 2011; E.Dyb & K. Johannessen, 2013).

Світовий досвід свідчить про те, що поліцейським досить складно кваліфіковано діагностувати наявність психічного захворювання у підозрюваного або правопорушника. Тому, персоналу поліції під час спілкування з підозрюваним, особливу увагу слід звертати на елементи невербальної поведінки, серед яких особливо важливими є хода, пози, міміка та жестикуляція. Вони мають свої характерні особливості при різних видах психопатології. Також слід акцентувати увагу на важливі атрибути зовнішнього виду затриманого: одяг, зачіска, пірсінг, шрами та ін. У зв'язку з цим, слід пам'ятати, що більше 90% наркоманів - це споживачі ін'єкційних наркотиків.

Суттєву допомогу персоналу поліції у ідентифікації психічно хворих, які також є наркоманами, можуть надати татуювання на тілі. Результати комплексних досліджень (Т.А.Widiger, 1991; J.Gunderson, 2001; Т.Kazuko, 2009; R.A.Sansone, 2010) свідчать про те, що найбільш поширеними серед наркоманів є татуювання із різними специфічними сюжетами. Так, серед них домінуючою тематикою є малюнки із видами павуків, шприців, людських черепів або скелетів, листям коноплі або маку та ін.

Татуювання може бути у вигляді цифр, які означають статті Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за виготовлення, розповсюдження або збут наркотиків.

Іноді наркомани наносять стилістичні татуювання у вигляді конкретної цифри, яка означає від наркотика, якому відається перевага. Для цього береться перша буква у назві наркотику і її порядковий номер у англійському алфавіті. Наприклад, цифра «п'ять» означає екстазі, «вісім» - героїн, «тринадцять» - марихуану і т.д.

Конкретні види наркотиків теж мають свої відповідні татування. Так, для групи опіатів (морфін, героїн, метадон) типовим є тату із обов'язковим зображенням квітки маку.

Прихильники марихуани або каннабісу віддають перевагу східним сюжетам: півмісяць із зірками; поле у вигляді прямокутників з точковою наколкою та ін.

Особи, які вживають гашиш, нерідко роблять наколки із зображенням півмісяця у поєднанні з трьома зірочками. Це зображення є «фірмовим знаком», який гарантує високу якість та вказує на те, що гашиш було виготовлено із використанням сучасних промислових технологій на території Пакистану. Також можуть бути нанесені багатофігурні композиції на східні теми (чоловік, який палить кальян, в оточенні танцівниць; джин, що вилітає з глека та ін.).

Зображення павуків та павутини на пальцях рук означає спритність і вивертність, уміння «викрутитися» з важких ситуацій.

Нанесення татуїровки нерідко відображає душевний стан її носія. Майже дві третини татуювань, як правило, було розташовано на ліктьовому суглобі та мали функціональну спрямованість, бо їх метою є приховування слідів від минулих ін'єкцій наркотиків.

За даними ряду авторів (О.Д.Борохов та Д.З.Борохов, 2010) у гомогенних групах осіб, з розладами шизофренічного спектру мали місце алогічні або психопатологічні татуювання, які були практично не зрозумілі оточуючим. Більшість з них мали містичну спрямованість та були індивідуальним відображенням маревних проявів. Поєднання таких ознак, як містико-магічний контекст татуїровки, диськордатність між вибором сюжету і локалізацією, а також крупний розмір зображення, красномовно свідчать про розлад мислення.

Візуальне спостереження та знання тематики татуювань серед психічно хворих та наркоманів можуть використовуватися працівниками поліції, як додаткова діагностична ознака.

У разі виникнення ситуації, де є підозра, що правопорушник має психічні розлади або може бути наркозалежним - працівникам поліції слід негайно викликати для консультації фахівців-психіатрів або наркологів. Це дасть змогу уникнути трагічних наслідків та зберегти людське життя.

5.5. Застосування зброї поліцією у ситуації «Suicid bi cop»

Суїцид (від лат. *sui* - себе + *caedere* - вбивати) або аутоагресивна поведінка стає однією з найбільш актуальних проблем сучасної цивілізації. На це явище ще в XVIII - XIX віках звернули увагу ведучі вчені Західної Європи (J.Dumas, 1773; А - M. Guerry, 1833; T.G. Masaryk, 1881; J.Brand, 1896 та ін.). Французький психіатр L.Bertrand (1857) писав: «В усіх країнах світу, де освіта найбільш поширена, самогубства стали звичайним явищем».

Новий імпульс для глибокого та всебічного вивчення феномену суїциду дала фундаментальна праця відомого французького соціолога Е.Дюркгейма «Самогубство» (*Le Suicide*, 1897).

У подальші роки ця проблема стала об'єктом численних досліджень (В.П.Сербский, 1912; С.С.Корсаков, 1913; Е.Kraepelin, 1915 та ін.).

Сьогодні проблема суїциду, як і у попередні часи, не втратила своєї актуальності. За даними ряду дослідників (K.Hawton et al., 2009; P.Värnik, 2012), щороку від 800 тисяч до одного мільйона осіб вмирають через самогубство, що складає десяту за чисельністю причину смерті в усьому світі. Це означає, що сьогодні у світі кожні двадцять секунд здійснюється один завершений суїцид та кожні дві секунди - одна спроба або парасуїцид.

Згідно прогнозу Всесвітньої організації охорони здоров'я на 2020 рік, близько 1,5 мільйона людей на планеті накладуть на себе руки і ще більша кількість (у 10-20 разів більше) - будуть намагатися скоїти суїцид.

Про актуальність та масштаби цієї проблеми свідчить виникнення нової міждисциплінарної науки - суїцидології (*suicidologia*), яка вивчає теоретичні та практичні аспекти суїцидальної активності людини. На думку фахівців, основною причиною такої аутоагресивної поведінки у більшості випадків є деструктивний внутрішній конфлікт, який призводить до фатальних наслідків - суїциду, як крайньої форми його вирішення.

На початку 2000-х років серед цивільного населення поширеним стало таке соціальне явище, як суїцид, скоєний з використанням вогнепальної зброї поліції. Самогубство, скоєне за допомогою поліцейських (англ.- *Suicide by cop*, фр. *Le suicide par*

police interposee) є однією із сучасних форм аутоагресивної або деструктивної поведінки.

«Suicide by cop» - це свідомі агресивні дії суїцидента, який знаходиться в стані суїцидальної кризи, мета яких - спровокувати поліцейського на застосування табельної зброї.

Перші публікації, присвячені цьому соціальному явищу, з'явилися у США ще на початку 80-х років XX століття. Цей феномен є американським явищем, бо правові аспекти застосування поліцією США вогнепальної зброї та методи нейтралізації озброєних та агресивних осіб зовсім інші, ніж у Європі та більшості країн світу. Тому термін «suicide by cop» увійшов у науковий лексикон в 1983 році, завдяки публікаціям американського поліцейського психолога Карла Харриса. На його думку мета суїцидента у ситуації «Suicide by cop» полягає у тому, щоб навмисно спровокувати поліцейського на застосування проти нього табельної зброї.

Термін «Suicide by cop» спочатку був частиною професійного сленгу або жаргонним вираженням серед американських «копів», бо вони розглядали такі інциденти, як одну з форм швидкої локалізації кризової ситуації. На їх думку, застосування вогнепальної зброї поліцією - це найефективніший метод її розв'язання, кінцевою метою якого є нейтралізація злочинця, що представляє «потенційну загрозу».

На думку юристів та психологів феномен SBC - це кризовий стан, в якій людина свідомо підвергає себе смертельному ризику у манері, яка не може трактуватися інакше, як реальна загроза для життя поліцейських або інших людей. Ці обставини вимагають від поліції екстреного реагування та застосування табельної зброї на ураження.

Такі форми провокаційної поведінки потенційного самовбивці є предметом вивчення таких наук, як кримінологічна віктимологія (лат. *victim* - жертва), юридична психологія та судова психіатрія. У позитивістській віктимології прийнята теоретична установка, згідно якої жертви злочинів мають деякі особливості поведінки, що сприяють спричиненню їм шкоди (В.І.Полубинский, 2008; М.А.Одинцова, 2013; S.Campbell & Raja, 1999; J.Dignan, 2005; W.Doerner, 2012).

SBC найчастіше настає в результаті психологічної кризи або деструктивного внутрішнього конфлікту, єдиним виходом з якого, на думку суїцидента, є смерть.

Статистика Американської асоціації суїцидологів свідчить про те, що серед фігурантів інцидентів «Suicide by cop» домінуючу більшість складали чоловіки - 95% і лише 5% - жінки. Середній вік суїцидентів-чоловіків складає 35 років та 40 - для жінок.

Мотивація при здійсненні «Suicide by cop» має багато спільного з добровільною евтаназією (від греч. εὖ - добре + θάνατος - смерть). Термін «евтаназія» був введений XVI столітті англійським філософом Ф.Беконом (1561-1626) для визначення «легкої смерті». На його думку «обов'язок лікаря полягає в тому, що коли вже немає ніякої надії на порятунок, можна лише зробити смерть легшою і спокійнішою». Ряд авторів розглядає активну форму добровільної евтаназії як самогубство, здійснене за допомогою лікарів (В.П.Сальників, 2002; О.С.Капинус, 2006; В.А.Ворона, 2010; E.Sgreccia&B.Tambon, 2002; T D.Pratchet, 2011).

Головне, що об'єднує SBC і добровільну евтаназію - це досягнення людиною своєї кінцевої мети за допомогою інших осіб (поліцейські, медичний персонал), професійні дії яких спричиняють швидку та безболісну смерть. Одночасно існують і деякі відмінності. При активній добровільній евтаназії хворий позбавлений можливості самостійно вибрати спосіб свого умертвіння тому, що це є прерогативою медичного персоналу. Суїцидент, навпаки маючи альтернативу при виборі способу смерті, може зіткнутися з дихотомією (греч. Διχотоμία-δίχῃ - надвоє + τομή - ділення). У даному контексті суть цього явища полягає в тому, що самовбивця стикається з психологічною проблемою вибору способу реалізації своїх суїцидальних думок.

Деякі індивідууми, із-за приступів ірраціонального страху не можуть подолати психологічний бар'єр і самостійно вчинити суїцид. Тому вони намагаються використати іншу людину у якості «летального агента» (K.Mohandie & J.R.Meloy, 2000; S.Bresler, 2003; J.Falk et al., 2004; L.Miller, 2006; J.R.Gill, 2009). Іншим різновидом такого способу суїциду є «смерть за дорученням» (Keram & Farrell, 1999).

До аналогічних «Suicide by cop» видів самогубства, що отримали поширення протягом останніх років, відноситься суїцид, який був здійснений на залізничному транспорті або у метро. У такій ситуації суїцидент, делегує своє право на здійснення акту самогубства іншій людині - машиністові електропоїзда (A-Z. Ricardo, 2003; J.Hilkevitch, 2009).

На думку ряду авторів (K.Harris, 1998; R.A. Stincelli, 2004). вживання в науковій літературі слів «смерть» і «суїцид» стосовно цієї ситуації є некоректними і тому підлягають накладенню табу - тобто забороні.

Для більше коректного позначення феномену «Suicide by cop» нерідко використовують різні словосполучення з широким спектром. Прикладами таких евфемізмів можуть служити терміни типа «вбивство, що спровоковане жертвою», «виклик жертвою воєнню на ураження» та ін.

V.Gerberth (1993) запропонував використовувати нейтральний термін «самогубство, що скоєне за допомогою офіцера поліції» (officer-assisted suicide).

Во Франції цей феномен розглядається як «самоубивство, здійснене за допомогою втручання поліції» (police d'intervention sur le suicide assiste).

У Великобританії разом із терміном «Suicide by cop» використовують синонім - «blue suicide» тобто «суїцид, скоєний за допомогою людини у синьому». Це пов'язане з тим, що уніформа англійської поліції - синього кольору .

В Європі самогубства типу «Suicide by cop» достатньо поширене явище у країнах Скандинавії. Так, згідно з офіційною статистикою Національної поліції Данії за період 2002-2011 роки, було зареєстровано чотирнадцять випадків «самогубства за допомогою поліцейських».

У Швеції щорічно здійснюється декілька суїцидальних спроб «Suicide by cop». Так за період 2005-2009 роки у країні було 13 спроб самогубства, в яких суїциденти за допомогою провокаційної форми поведінки, змусили поліцейських застосувати проти них вогнепальну зброю.

Характерним для поведінки суїцидентів було те, що вони поводити себе дуже агресивно, були озброєні вогнепальною або холодною зброєю і демонстративно показували своє бажання загинути. Під час цих інцидентів двох суїцидентів було застрелено, а один здався поліції після попереджувальних пострілів. Проведені посмертні експертизи встановили, що загиблі вже мали суїцидальні спроби (A. Liedholm, 2010).

Аналіз суїцидальних спроб типу «Suicide by cop» показав, що сім спроб були імпульсивними, а п'ять - спланованими. Усі суї-

циденти були чоловічої статі, віковий діапазон яких був досить широким: від 19 до 57 років.

Фахівці у галузі суїцидології відокремлюють два типи суїцидальних спроб: сплановані та імпульсивні. Як свідчить статистика імпульсивні самогубства скоюють гораздо частіше.

Загальною рисою для більшості суїцидентів у ситуації «Suicide by cop» було зловживання алкоголем або наркотиками, наявність в епікризі психічних захворювань та попередніх спроб скоїти самогубство.

За даними Центру по контролю та профілактики захворювань (Centers for Disease Control, CDC) у США в 2015 році поліцією були вбиті 100 чоловік, як особи із суїцидальною поведінкою. Етнічний склад загиблих у ситуації «suicid bi cop» характеризується домінуючою більшістю білих американців -69%, латиноамериканці склали 12% і афроамериканці лише 9%.

У Монреалі (Канада) починаючи з 1987 року 28 чоловік були вбиті поліцією у кризових ситуаціях, які кваліфікували як «Suicide by cop».

Дослідження, яке було проведене вченими Університету Каліфорнії (Californie et l'Universite) спільно з колегами із Університету Торонто (l'Universite de de Toronto) у 90 поліцейських підрозділах Канади і США, показало, що 36% цивільних осіб бажали бути вбитими під час протистояння з поліцією.

Статистика свідчить, що «Suicide by cop», як форма скоєння суїциду, найбільше поширена серед англomовних країн світу. Так у США цей показник складає 35%, Австралії - 31% та в Канаді -25%.

Так, 4 січня 2015 року 32-річний мешканець Сан-Франциско Метью Хоффман спровокував збройне протистояння з поліцією, коли став погрожувати пістолетом офіцерам патрульної поліції. Двоє офіцерів поліції змушені були застосувати табельну зброю на ураження, внаслідок чого М.Хоффман загинув. Протиречивим став той факт, що загиблий у своєму мобільному телефоні залишив для офіцерів поліції повідомлення з наступним текстом: «Ти не зробив нічого плохого, бо покінчив із життям людини, яка є трусом і тому не зміг зробити це сам. Я навмисно спровокував тебе, погрожуючи твоєму життю та життю оточуючих».

У ситуації «Suicide by cop» поліцейські вимушені діяти і приймати рішення в складних умовах жорсткого ліміту часу. Такі інциденти носять короткостроковий характер і тривають від двох

до десяти хвилин, залишаючи офіцерові поліції мало часу для того, щоб зрозуміти - перед ним людина «з суїцидальним імпульсом» та прийняти правильне рішення.

Згідно даним Національного центру досліджень суїциду та профілактиці психічних захворювань Швеції (Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa) використання вогнепальної зброї є третім серед найбільш поширених засобів самогубства серед населення країни. Так, за період з 1995 по 2004 роки цим методом було скоєно 10% від загальної кількості суїциду (отруїлось - 32,%; повісилось - 28,1%).

Ряд авторів (Foote, 1995; Humant&Kennedy, 2000) вважають, що на суїцидальну поведінку індивіду впливають параноїдальність, імпульсивність та депресія. На суїцидальну активність можуть також суттєво впливати синдром посттравматичного розладу (PTSD) або гострий стресовий розлад (ASD). Серед суїцидентів, що вибрали радикальний засіб самогубства - SBC, 26% у минулому вже мали спроби скоєння самогубства (Lord, 2000).

За соціально-демографічними даними, більшість суїцидентів складають одинокі чоловіки, віком близько 30 років (Hutson et al., 1998; Wilson et al., 1998; Nomant 2000; Mohandie et al., 2009).

По даним іншого дослідження (D.B.Kennedy et al., 1998) основний контингент суїцидентів складають чоловіки (97%), у віці від 16 до 35 років (68%), які мають низький соціальний статус - безхатченки (5%).

Згідно статистичних даних Американської асоціації суїцидологів (American Association of Suicidology) у ситуації «Suicide by sor» 60% потенційних жертв були озброєні вогнепальною зброєю, і лише 26% мали холодну зброю. (рис. 13).

Під час інциденту з поліцією 50% жінок-суїциденток мали при собі вогнепальну зброю, а решта - холодну. При цьому 36% жертв «Suicide by sor» знаходились у стані алкогольного сп'яніння.

Серед мотивів суїцидальної поведінки у ситуації «Suicide by sor» домінуючими є:

- розчарування у соціальних цінностях;
- почуття позору або вини;
- амбівалентність;
- фінансові проблеми;
- алкогольне або наркотичне сп'яніння.

Рис.13. Збройне протистояння у ситуації «Suicide by cop»

Існують три основні критерії, які дозволяють розпізнати, чи дійсно ситуація «Suicide by cop» є реальною та потенційна жертва бажає смерті:

- суб'єкт повинен добровільно вступити у конфронтацію із поліцією;
- словами або жестами продемонструвати реальність своїх суїцидальних намірів;
- проявити вербальну або фізичну агресію по відношенню працівників поліції.

На думку фахівців з екстремальної психології застосування поліцією вогнепальної зброї у ситуації «Suicide by cop» не є їхньою провинною, бо вони виконували свої професійні обов'язки і у них не було іншого вибору. Тому, фахівці розглядають ситуації «Suicide by cop» як психотравмуючу подію для персоналу поліції.

У поліцейських, які гостро реагують на трагічні наслідки силового варіанту розв'язання ситуації «Suicide by cop», можуть проявлятися симптоми різних психічних розладів. Цей феномен пов'язаний з тим, що поліцейський теж є людиною із своїми емоціями.

Глава 6

Національні особливості застосування поліцією вогнепальної зброї

6.1. Застосування вогнепальної зброї поліцією США

Протягом останніх років інциденти із застосуванням поліцією США вогнепальної зброї (на професійному сленгу «смертоносна сила») проти беззбройних затриманих або підозрюваних, перестали бути для населення країни екстраординарною подією.

ЗМІ майже щодня у розділах «кримінальна хроніка» друкують репортажі з міста події. Такі протиправні дії поліції спровокували масові протести, центрами яких стали Фергюсон, Нью-Йорк, Вашингтон та інші міста.

Експерти Федерального бюро розслідувань США (FBI USA) констатують збільшення воєнізованих методів у діяльності поліції та надмірне застосування вогнепальної зброї як «смертельної сили» (deadly force). В наслідок цього, у жителів США у вісім разів більше шансів бути вбитими поліцейськими, ніж злочинцями.

Цю тенденцію підтверджує Державний департамент США. На думку його фахівців у громадян країни вірогідність бути застреленими поліцією у 58 разів більше, ніж загинути у результаті терористичного акту.

Цей постулат повністю підтверджується статистичними даними. Так, починаючи з 2011 року більше п'яти тисяч жителів США були вбиті у результаті застосування поліцією, так званої «надмірної сили».

За даними американського порталу Think Progress.org тільки за березень 2015 року поліція США вбила людей більше, ніж британські «бобби» протягом XX століття. Поліція Британії за цей період застрелила всього 52 людини, а поліція США лише за один місяць - 111.

T.Church, колишній начальник Департаменту поліції міста Майден (штат Північна Кароліна, США) вважає, що офіцери поліції спеціально стріляють на ураження, пояснюючи свої дії необхідністю нейтралізувати підозрюваного, який своєю поведінкою створює потенційну загрозу для них особисто або інших осіб.

Наприклад, відеозапис застосування зброї патрульними Департаменту поліції міста Фресно (штат Каліфорнія, США) у червні 2016 року проти 19-річного Dylan Noble. На запису подій видно, що поліцейський вистрілив у нього після того, як підозрюваний не виконав його вказівки лягти на землю та сховав праву руку за спиною. Коли поранений D.Noble, вже лежачи на дорозі, сховав руку під футболкою, поліцейський вистрілив ще двічі. Від отриманих поранень підліток загинув, а поліцейські при обшуку тіла та речей вбитого, не знайшли зброї або інших заборонених предметів.

Цей інцидент свідчить про те, що зловживання «смертельною силою» є домінуючою формою поведінки поліцейських США. Цьому також сприяє Верховний суд США, який здійснює регуляторну політику правоохоронних органів на території усієї країни стосовно застосування вогнепальної зброї. Так, Верховний суд США у 1985 році своїми рішенням по справі «Теннесі проти Гарнера» та у 1989 році «Грэм проти Коннора» видав «карт-бланш» поліцейським, вказавши, що вони «можуть застосовувати зброю, якщо відчувають реальну загрозу».

На агресивну поведінку офіцерів поліції при застосуванні вогнепальної зброї, суттєво впливає етнічний фактор. Особливо це стосується афроамериканців. W.G.Bailey у своїй книзі «Енциклопедія науки о поліції» вказує, що афроамериканці мають більше шансів стати жертвами застосування поліцією «смертельної сили».

Ці висновки підтверджує і статистика, яка була наведена P.Takagi (1974) у журналі «Злочинність та соціальна справедливість» (Crime and Social Justice). Згідно його даних поліція застрелила афроамериканців у десять разів більше, ніж білих американців: 2,37 та 0,23 на 100 тис. населення відповідно.

Професор S.Walker з Університету штату Небраска вказує на існування проблеми «расово мотивованої категоризації» у діях поліції, що обумовлює домінування серед загиблих афро- та латиноамериканців.

Результати досліджень, проведених вченими Університету штату Флорида, свідчать про те, що тенденція «расового профілю-

вання» у США тривала протягом багатьох десятиліть. Тому, поліцейські рідко несуть кримінальну або дисциплінарну відповідальність за свої протиправні дії.

Про расову спрямованість дій поліції США при застосуванні вогнепальної зброї свідчить ряд інших досліджень (A.Sicora & M.Mulvihill, 2002; A.E.Krosby & B.Lyons, 2016; S.DeGue & K.A.Fauler, 2016).

Найчастіше поліцейські США застосовують вогнепальну зброю у критичних ситуаціях «kill or be killed» - тобто «вбити самому або бути вбитим» та «правило втікача» (fleeing felon rule). За таких обставин поліцейські, згідно з американською моделлю, повинні самостійно оцінювати ситуацію (феномен так званого «аутентичного трактування») та приймати рішення про застосування зброї без попередження.

Інший принцип - це «правило втікача», яке дає поліцейському право застосовувати вогнепальну зброю проти потенційного підозрюваного, який на його думку «намагається втекти з місця інциденту».

Патрульні поліцейські у США нерідко застосовують вогнепальну зброю у ситуаціях «Contempt of cop» або «презрение копа». Цей термін за даними групи дослідників (Baruch et al., 2007) з'явився у лексиконі цивільного населення країни ще на початку 60-х років минулого століття.

Офіцери поліції нерідко кваліфікують таку поведінку громадян по відношенню до себе як неповажну або недостатньо поважну. На поліцейському сленгу ця фраза є аналогом терміну «неповага до суду». Але на відміну від неповаги до поліцейського, неповага до суду у США є серйозним правопорушенням.

Заважання поліцейському у виконанні ним службових обов'язків або спроба втечі від поліції іноді розглядаються як активна форма прояву неповаги до поліцейського (E.Nalder et al., 2008; T.J. Wilham, 2008)

Часто патрульні поліцейські застосовують вогнепальну зброю у ситуаціях, які отримали назву «зупини та обшукай» (stop and search). За таких обставин, якщо особа спробує втекти або чинити опір, поліція на законних підставах може застосувати «розумне використання сили» (reasonable force) або вогнепальну зброю на ураження. (рис.14).

Рис.14. Обшук поліцейським підозрюваного

У професійному лексиконі американських «копів» досить популярною є фраза, що яскраво ілюструє принципи застосування поліцією вогнепальної зброї: «Нехай судять дванадцять, ніж несуть шестеро» (Better to be judged by twelve than carried by six). Її зміст пояснюється дуже просто, бо згідно американської системи правосуддя, до складу суду входять 12 присяжних засідателів, а гроб з тілом загиблого поліцейського несуть шестеро його колег.

В США прийняття законів стосовно захисту життя і здоров'я поліцейського, якій знаходиться при виконанні службових обов'язків є прерогативою законодавчих органів штатів.

Міжнародна організація «Amnesty International» оприлюднила результати дослідження законів 50 штатів США, які регламентують застосування поліцією вогнепальної зброї як «смертельної сили».

Виявилося, що у дев'яти штатах взагалі нема законів з цього приводу – як і вимоги, щоб поліція, перш ніж стріляти, вживала до порушників більш гуманні заходи. У законодавстві усіх штатів були відсутні вимоги, які зобов'язують поліцію застосовувати табельну зброю лише у випадку прямої загрози життю та здоров'ю самих «копів» або сторонніх осіб. Лише у восьми штатах поліцейський, перш ніж стріляти, повинен попередити про це правопоруш-

ника, а ще у трьох штатах - він повинен зважати, чи не загрожують його вистріли людям, які знаходяться навколо.

Закони штатів, що стосуються повноважень вартових порядку, мають певні відмінності. Але усі вони мають загальне положення, згідно з яким поліцейській має право стріляти у випадках, коли у нього є підстави вважати, що його життю або здоров'ю може погрожувати потенційна небезпека. Таке право обумовлене тим, що професія поліцейського в США стала відноситься до групи «підвищеного ризику». Так, за даними ФБР США тільки за десятирічний період 1991-2000 роки злочинці застрелили 601 поліцейського при виконанні ними службових обов'язків.

Відповідь з боку поліції настала негайно: поліцейські стали надто активно реалізовувати своє право застосовувати вогнепальну зброю на ураження.

Тому у багатьох правозахисників та фахівців у галузі права склалося таке враження, що поліція США веде на території країни не об'явлену війну проти цивільного населення країни.

Повноваження поліції ґрунтуються на загальному законодавстві і лімітуються тільки спеціальними пунктами Конституції США та конституцій американських штатів. До 1936 року Верховний Суд США уважно вів перегляд державного і місцевого законодавства стосовно регулювання повноважень поліції. Результатом цього стала XIV поправка до Конституції США від 9 липня 1968 року. Ця поправка внесла істотні зміни у федеральне та місцеве законодавство, за винятком положень, які містилися у Біллі о правах (Bill of Rights). Вона істотно розширила коло повноважень Департаментів поліції та офіцерів поліції, які практично перестали залежати від будь-кого. Так, офіцер поліції отримав право застосовувати вогнепальну зброю на ураження, якщо він вважає поведінку особи небезпечною.

Таку поліцейську «практику» повністю підтверджують статистичні данні. Так, з 9 вересня 2011 року близько п'яти тисяч американців були вбиті у результаті «надмірного застосування сили поліцією» (police using excessive force). Така кількість загиблих серед цивільного населення у мірний час еквівалентна втратам американської армії під час бойових дій в Іраку та Афганістані, де загинуло 4484 військовослужбовців армії США.

Ряд експертів та правозахисників вважають, що поліцейське свавілля у США має місці із-за недосконалості федеральних і міс-

цевих законів, расистських настроїв серед певної частини персоналу поліції та інших правоохоронних органів, існування так званих «кримінальних гетто» із високим рівнем вуличної злочинності та ін.

Так, згідно з офіційними даними, афроамериканці невідповідно часто стають жертвами застосування поліцією вогнепальної зброї. За демографічними даними, афроамериканці складають лише 13% населення США, однак серед вбитих поліцією їх більше у два рази - 27,1%.

Згідно даних американської газети «Washington Post» серед осіб застрелених поліцією у 2016 році більшість склали американці європейського походження - 494 (49,8%), афроамериканці - 258 (26,1%) та латинос - 172 (17,3%).

Міністерство юстиції самого густонаселеного американського штату Каліфорнії за період 2009-2014 роки зафіксувало 610 випадків вбивства співробітниками поліції підозрюваних під час арешту. Із матеріалів проведених розслідувань було встановлено, що у 608 випадках (99,6%) поліцейські правомірно і виправдано застосували зброю. Тільки по двох випадках дій поліції були проведені додаткові масштабні та тривалі за часом розслідування.

Поліцейські Департаменту поліції штату Юта щорічно скоюють до 15% усіх вбивств, що були зареєстровані на території штату. Як показує судова практика, абсолютна більшість поліцейських штату Юта, яким інкримінували вбивства під час несення служби, були виправдані судом.

Взагалі судова система США досить лояльно відносяться до поліцейських, що вчинили вбивство під час виконання службових обов'язків. Майже всі вердикти по справах, що надходять до суду, визнають дії поліції правомірними. Така судова практика є характерною для усіх штатів США.

Так, у 1985 році двоє поліцейських під час патрулювання застрелили 15-річного A.Garnera, коли той тікав після крадіжки гаманця з 10\$ у одному із сусідських домів. Верховний суд штату Теннессі виправдав їхні дії, мотивуючи своє рішення тим, що поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю для того, щоб запобігти «втечі небезпечного злочинця».

Як свідчать результати адміністративної та дисциплінарної практики Департаментів поліції, надмірне застосування вогнепальної зброї рідко закінчуються судовими процесами.

Цей феномен обумовлено тим, що місцева адміністрація та керівництво поліції намагаються не надавати такі факти розголошенню, вважаючи за краще домовитися про виплату фінансової компенсації потерпілим. Починаючи з 1961 року, кількість судових позовів проти поліції значно зросла. Так, за період 1984-2000 років їх число у масштабі всієї країни виросло на 40% і, за прогнозом офіційних органів, ця тенденція збережеться і в майбутньому.

Наприклад, адміністрація міста Мінеаполіса (штат Міне-сота, США) тільки за період 2006-2012 роки сплатила потерпілим більше \$14 млн. компенсації за неправомірні дії поліції.

У зв'язку з цим наведемо конкретний випадок із поліцейської практики. В перший день нового 2009 року поліція застрелила афроамериканця Oscara Granta, коли він разом із друзями повертався додому. П'ятеро його друзів були визнані судом потерпілими у цій у резонансній справі, бо поліція затримала їх на п'ять годин без пояснення причин, провела протизаконний обшук та вилучення, застосовуючи при цьому надмірну силу. Адвокат потерпілих подав від їх імені до суду цивільний позов на загальну суму \$2,5 млн. Під час досудових переговорів сторони прийшли до взаємної згоди і потерпілі отримали грошову компенсацію у розмірі \$175 тисяч.

У доповіді ФБР США, яка була присвячена проблемі злочинності в країні, вказується, що тільки у 2014 році американські поліцейські вчинили 1104 «виправданих вбивств» (*homicidios justificaveis*), більшість з яких скоїли офіцери патрульної служби. На думку деяких авторів (E. Ostrom et al., 1978; A. Reiss, 1993; B.Reaves and A.Goldberg, 1998) ця категорія є професіоналами, які утворюють найбільшу групу поліцейських-практиків. Вони складають 70% персоналу усіх місцевих відділень поліції. При цьому, поліцейські патрулі несуть службу в місцях із складною криміногенною обстановкою, що обумовлює виконання ними великого об'єму роботи в умовах підвищеного ризику (W. Bieck et al., 1991).

Так, 30 жовтня 2014 року співробітники патрульної поліції у американському штаті Мічиган застрелили бездомного за відмову

здати складний ніж. За попередніми даними, психічнохворий бродяга-афроамериканець Milton Hall, раніше судимий за нетяжкі злочини, вступив у суперечку з вісьмома білими поліцейськими. Короткий діалог закінчився тим, що полісмени відкрили прицільний вогонь, випустивши у бездомного 46 куль. Проте, Міністерство юстиції США відмовилося висувати звинувачення проти вартових порядку, мотивуючи це тим, що «вони були при виконанні службових обов'язків і діяли перед лицем реальної загрози». На думку фахівців, американські «копи» є одними з найбільш професійно підготовлених поліцейських у світі. Знання і навички, отримані у процесі навчання формують у них, згідно теорії І.Павлова, динамічний стереотип поведінки, який потім, під час служби, створює для них ряд суттєвих проблем.

Вже на початковому етапі навчання в поліцейській академії курсантів учать дотримуватися досить відомого «першого правила правоохоронних органів» (first rule of law enforcement). Його суть полягає в тому, що офіцер поліції «щодня, після зміни обов'язково повинен повернутися додому живим». Така позиція обумовлена тим, що поліцейські, як би живуть у «ворожому їм світі», в якому кожна зустріч на вулиці, кожна цивільна людина представляють для них небезпеку та потенційну загрозу.

Тому алгоритм дій поліцейських було розраховано таким чином, що він змушує їх стріляти на упередження, поки мнима або потенційна загроза не стала реальною. Поліцейському не треба чикати до останньої хвилини, бо може так статися, що буде вже надто пізно. За таких обставин результатом застосування поліцейським вогнепальної зброї повинно бути гарантоване ураження цілі першим пострілом.

У зв'язку з цим доцільно привести афоризм військового теоретика Карла фон Клаузевіца, який свого часу вказував на те, що «поки супротивник не скрушений, я повинен побоюватися, що він знищить мене».

За таких обставин поліцейські, відповідно до американської моделі поведінки, самостійно оцінюють ситуацію та приймають рішення про застосування штатної вогнепальної зброї без попередження (рис.15).

Рис. 15. Процедура перевірки поліцейськими підозрілого автомобіля

У результаті такої тактики співробітники поліції США, тільки за офіційними даними, у 2013 році вбили 461 людину; у 2014 році -1104, у 2015 році – 1134, у 2016 році - 1217 осіб. Для порівняння наведемо статистику 1970-х років минулого століття. За даними групи дослідників (А. Kobler, 1975; J.Q.Wilson, 1975) кількість «поліцейських вбивств» склала у 1973 році 376 випадків та 375 у 1974 році.

Це цифри свідчать про наявність стійкої тенденції зростання кількості вбивств у абсолютному обчисленні та у розрахунку на 100 тис. населення

(Табл. 7).

Таблиця 4. Кримінальні та поліцейські вбивства у США

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кримінальні вбивства	1149	1107	1110	1160	1120	1254	1347	1488
	3	8	1	0	8	7	3	3
Застрелено поліцією	66	289	166	605	461	1104	1134	1217
Застрелено поліцією (на 100 тис. населення)	0,02	0,09	0,05	0,19	0,14	0,33	0,34	0,39

Згідно офіційній статистиці кожної декади від рук поліції гине, у середньому, 25 цивільних. При цьому суттєво збільшились темпи застосування зброї із летальними наслідками: якщо раніше поліцейські вбивали одного цивільного жителя протягом 8,5 годин, то зараз - кожні 6,5 годин.

ЗМІ США майже щодня надають інформацію про застосування поліцією вогнепальної зброї, що спричинила смерть потерпілого. При цьому публікують лише події, що отримали найбільший резонанс в суспільстві.

Так, аналізуючи дії офіцера поліції D.Fenniksa, який застрелив озброєну людину, експерти прийшли до висновку, що це є результатом професійного стереотипу мислення та агресивної поведінки, які є характерними для більшості полісменів США.

Спробуємо поетапно прослідити та проаналізувати алгоритм його дій. З самого початку поліцейській D.Fenniks допустив фатальну помилку, коли візуально ідентифікував людину, як озброєний суб'єкт, в наслідок чого він відчув те, чого повинен був боятися, як і більшість його колег - страх від потенційної загрози для свого життя. Далі він змушений був побачити те, що був навчений бачити - кожний предмет у руці цивільного слід вважати зброєю. У результаті він зробив те, чому його навчили - декілька разів вистрілів у людину, яка на його думку була озброєна та могла представляти потенційну загрозу. У даному випадку офіцер поліції діяв за стандартною схемою:

Оперативна інформація → її аналіз → прийняття рішення → виконання

Фатальність цієї трагедії полягає у тому, що отримавши візуальну інформацію та не встигнув її досконально проаналізувати, поліцейський D.Fenniks вже апіорі вважав, що перед ним озброєний правопорушник. Тому можна легко спрогнозувати логіку його наступних дій. Де-юре (лат. de jure - згідно закону) його дії повністю відповідають стереотипу та алгоритму поведінки персоналу поліції у таких ситуаціях. Але де-факто (лат. de facto - фактично), поліцейський D.Fenniks безпідставно застрелив людину, яка немала при собі зброї та не становила для нього або інших осіб, навіть потенційної загрози.

За офіційною статистикою лише 27% працівників поліції США, що застосували вогнепальну зброю, намагалися уникнути спричинення тяжкої шкоди здоров'ю або смерті беззбройного підо-

зрюваного, заздалегідь застосувавши не летальну зброю - електрошокер «TASER».

Поліція у США має право відкривати вогонь по правопорушниках, керуючись двома основними принципами: застосовувати «смертельну силу» (deadly force) та «правило втікача» (fleeing felon rule).

Перший варіант - це застосування поліцією «смертельної сили», що означає надмірний примус, із високою імовірністю смерті або поранення.

Другий принцип або «правило втікача» дає поліції право застосовувати «смертельну силу» проти будь-якої особи, яка, на їх думку, намагається втекти з місця інциденту. При цьому поняття «втікач» трактується кожним поліцейським аутентично, тобто самостійно.

Так, 18 липня 2014 року співробітники Департаменту поліції Західного Мемфіса (штат Арканзас, США) зупинили Дональда Рикарда за розбиту фару на його автомобілі. Розмовляючи з Д.Рикардом, поліцейський звернув увагу на вм'ятину на лобовому склі та його неадекватну поведінку. Офіцер поліції запропонував йому вийти із автомобіля. Проте, Д.Рикард проігнорував законні вимоги поліцейського і спробував втекти на своєму автомобілі. Для припинення його протиправних дій, співробітники поліції відкрили вогонь, зробивши 15 пострілів, внаслідок чого Д.Рикард та його пасажир загинули.

Верховний суд США, розглядаючи цю справу (Plumhoff v. D.Rickard, 134 S.Ct.), дійшов висновку, що застосування поліцією вогнепальної зброї було виправдано, оскільки обґрунтованість застосування «смертоносної сили» повинно відповідати тій ситуації, у якій зброя була використана.

За таких обставин поліція може застосувати «розумне використання сили» (reasonable force). Поняття «розумне використання сили» не регламентує дії поліції у конкретній ситуації, бо вона має значний арсенал засобів примусу: від застосування фізичної сили та спеціальних засобів (кайданки, кийки типу «Тонфа») до електрошокерів і вогнепальної зброї.

Застосування сили в правоохоронній діяльності поліції США, може бути визначено як «кількість зусиль, необхідних для забезпечення дотримання законних вимог суб'єктом, який не бажає їх виконувати».

У зв'язку з цим, Американський союз громадянських свобод (American Civil Liberties Union) упродовж останніх років ініціює ухвалення законів, які будуть стимулювати офіцерів поліції стріляти тільки по кінцівках підозрюваного, на відміну від інших областей тіла, бо це допоможе зберегти життя конкретній особі та уникнути трагічних наслідків.

6.2. Застосування вогнепальної зброї поліцією Бразилії

Надмірне застосування зброї характерно для правоохоронних органів багатьох країн Південної Америки. Це свідчить про те, що державна доктрина боротьби із злочинністю базується на силовому варіанті вирішення цієї проблеми, з активним використанням вогнепальної зброї або «вбивчої сили» (порт. *força destrutiva*).

Злочинність у Бразилії - це хронічна проблема країни, головною причиною якої є глибока соціально-економічна нерівність серед населення. Як свідчить статистика, злочинність у країні сконцентрована у великих містах - мегаполісах, з їх складними історичними проблемами.

Результати перепису населення країни, опубліковані Бразильським інститутом географії і статистики (БІГС) показали, що з 190 млн. населення країни - 6% живуть у фавелах. Це означає, що 12,2 млн. чоловік, з яких 68,4% складають етнічні афробразильці (*afro-brasileiros*), туляться у 6329 фавелах, розташованих на околицях міст.

Фавели (порт. *favela*, назва квітки) - це квартали трущоб, які існують, переважно, в найбільших мегаполісах Бразилії: Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Белу-Оризонті та Сальвадорі. Вони є кримінальними анклавами або «паралельними територіями» (*territorio paralelas*), на яких діють закони кримінального соціуму та ігнорується державна влада.

Згідно з даними офіційного джерела «*Mapa da Violência - 2013*» (Карта злочинності - 2013), з 26 штатів Бразилії найнебезпечніші розташовані на Північному Сході країни (найбільш бідний регіон Бразилії): Алагоас, Байя, Параїба; високий рівень злочинності спостерігається в штатах Пара (Північ) і Еспириту-Санту (Південний схід). Найнебезпечнішими столицями штатів у Бразилії є міста Масейо (штат Алагоас), Жуан-Пессоа (штат Параїба), Вито-

рия (штат Эспириту-Санту), Ресифе (Пернамбуку) і Сан-луис (штат Мараньян). Слід зазначити, що місто Масейо в рейтингу топ-10 найнебезпечніших міст світу займає третє місце.

За даними мексиканської дослідницької групи «Рада громадян з питань громадської безпеки і кримінального правосуддя», з 50 найнебезпечніших міст світу - 19 знаходяться у Бразилії. Цей список включає міста Порту-Алегрі, Ресифі, Сальвадор і Фортале-за, в яких рівень кримінальних вбивств складає 79,4 на 100 тисяч жителів, що у декілька разів перевищує середній показник в країні. Динаміка рівня насильницької смерті показує, що з 1980 по 2014 роки у Бразилії в результаті застосування вогнепальної зброї загинуло біля одного мільйона чоловік (967851). Впродовж цього періоду кількість жертв виросла в 4,2 раза - з 8710 кримінальних вбивств в 1980 році до 44861 у 2014 році.

Ще більш тривожним, ніж зростання кримінального насилля, є той факт, що насилля в Бразилії скоюють не лише кримінальні елементи. Згідно статистики, за останні десять років різко зросла кількість випадків застосування поліцією «надмірної сили» (*força excessiva*).

За даними бразильського щорічного видання «Громадська безпека» (*Anuário Brasileiro de Segurança Pública*) лише протягом п'яти років (2010-2014) поліцейські Бразилії вбили 11197 чоловік, або 2,2 тисячі щорічно. У той час як полісменам США для цього знадобилось 30 років.

Якщо порівняти населення США та Бразилії, то співвідношення буде 3:2, а кількість людей, застрелених поліцією цих країн буде 3:10 (США - 0,335; Бразилія -1,091 на 100 тисяч населення).

Рівень фатального насилля поліції значно вище у Бразилії, ніж у багатьох країнах світу. Так, показник вбивств, скоєних поліцейськими Бразилії значно вище, ніж у США та інших країнах. Наприклад, у США один вбитий поліцією правопорушник приходить-ся на 37 тисяч арештованих, а у Бразилії - один вбитий на 23 заарештованих.

За період 2003-2009 роки поліцейські тільки двох штатів - Рио-де-Жанейро та Сан-Паулу, вбили під час арешту більше 11 тисяч чоловік, а в США за цей час було зареєстровано 4800 смертельних випадків при арешті правопорушників.

Свого часу міжнародна організація Amnesty International (Міжнародна амністія) звинуватила поліцію Бразилії у масових

вбивствах громадян. Про це йде мова у доповіді, опублікованій ще 3 серпня 2014 року. У ній стверджується, що за десять років (2005-2014) поліцейські тільки штату Ріо-де-Жанейро вбили 8466 чоловік. При цьому, більшість із них - 5132 чоловік були вбиті у адміністративному центрі штату - місті Ріо-де-Жанейро.

Експерти відмічають, що найбільш агресивно і жорстоко поведуться поліцейські штату Сан-Паулу, які у 2014 році застрелили 728 чоловік (2013 р. 369) та штату Ріо-де-Жанейро - в 2014 році поліцією було вбито 582 людини (2013 р. 416). Слід зазначити, що вбивства, скоєні поліцейськими міста Ріо-де-Жанейро у 2014 році, склали 15,6% загальної кількості кримінальних вбивств, що мали місце на території штату.

Керівники Федеральної поліції Бразилії виправдовують високий рівень летальності у збройних інцидентах за участю поліції, використовуючи стандартні формулювання «*resistência, resultando em morte*» і «*atos de resistência*», що в перекладі з португальського означає «опір, що спричинив смерть» та «акт опору».

Згідно з офіційною статистикою, кількість застрелених поліцією Ріо-де-Жанейро в ситуації, яка трактується як «акт опору», досягло свого апогею в 2007 році - 1330 та у 2008 році - 1137. За останні п'ять років в штаті Сан-Паулу було зареєстровано 2176 випадків ситуації, які були зареєстровані як «опір, що спричинив смерть». Цей показник майже у 1,5 рази більше, ніж у всієї поліції Південно-Африканської Республіки - 1623.

За даними Ради із захисту прав людини при Президенті Бразилії тільки в результаті зіткнень з цивільною і військовою поліцією чотирьох штатів Федерації (Мату-Гросу-ду-Сул, Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу і Санта-Катаріна) в період з січня 2010 по липень 2012 років було зареєстровано 3086 летальних випадків, з яких 2986 значилися як «акти опору» та ще 100 - як «опір з подальшою смертю». Із статистичних даних можна зробити висновок про те, що багато поліцейських ставлять себе вище, ніж закон. Можна припустити, що вони свідомо ігнорують положення Закону Бразилії «Про зброю» №13060/14 згідно з яким, застосування поліцією вогнепальної зброї проти беззбройної людини кваліфікується як «нелегітимне».

Правозахисники організації Міжнародна амністія стверджують, що більшість вбивств, що скоюють поліцейські Бразилії є невинуватими та безглуздими. Автори доповіді, посиляючись на

статистику, констатують, що поліцейські часто вбивають людину навіть після того, як вона здалася і не чинить опору або вже був поранений. Інша неурядова міжнародна організація «*Human right swatch*» (Страж прав людини), що здійснює моніторинг, розслідування та документування порушень прав людини, неодноразово констатувала поліцейське свавілля у Бразилії. Нижче наведені деякі приклади, коли дії поліції можна кваліфікувати, як «позасудову страту» (*execução extrajudicial*).

Так, у червні 2003 року мешканець Ріо-де-Жанейро В.М. був застрелений офіцерами військової поліції. За результатами службового розслідування, проведеного командуванням Дев'ятого батальйону військової поліції Ріо-де-Жанейро (*Nono Batalhão da Polícia Militar do Estado do Rio de Janeiro, Parecer, Averiguação, Portaria 0298/2573/2003, 9 de fevereiro, 2004*) була винесена постанова №0298/2573/2003 згідно якої В.М. першим відкрив вогонь по поліцейським, які з метою самозахисту застосували табельну зброю у відповідь. Проте, декілька свідків показали, що В.М. був затриманий поліцією ще за декілька годин до так званого «протистояння», після чого його разом ще з двома молодими людьми на поліцейській машині доставили у поліцейський відділок.

Судово-медична експертиза встановила, що В.М. був вбитий двома пострілами в спину. Тіла двох інших осіб, заарештованих у той же час, пізніше знайшли із численними кульовими пораненнями у каналі Равуна.

У березні 2009 року поліцейські Сан-Паулу застрелили І.В. під час «мнимої» перестрілки (*suposto tiroteio*). Поліція заявила, що питалась заарештувати І.В. та його співника, коли вони після пограбування покидали будівлю банку. Проте, злочинці вчинили збройний опір, під час якого і були застрелені.

Разом з тим, результати розслідування, проведеного Управлінням омбудсмена, спростовують ці свідчення. Згідно із протоколом №480/09 від 2 березня 2009 року (*Protocolo №480/09, Police Ombudsman, São Paulo, March 2, 2009*) поліцейські почали стріляти в І.В. та його напарника, коли вони вже здалися і беззбройні лежали на землі.

Одночас, репресії з боку поліції штатів Ріо-де-Жанейро та Сан-Паулу, як «активна» форма боротьби із злочинністю, дають позитивні результати. Офіційна статистика свідчить про те, що за період 2004-2014 роки злочинність у штаті Ріо-де-Жанейро знизилася.

лась на 42,2%, а у штаті Сан-Паулу - на 53,7%. Аналогічна позитивна динаміка, з урахуванням демографічних змін, зафіксована також і у розрахунку на 100 тисяч населення - 47,8% та 57,7% відповідно. Процес декриміналізації мав місце у багатьох штатах Бразилії. Наприклад, у штаті Пернамбуко злочинність зменшилась на 24,6%; штаті Минас-Жерайс - на 2,5%.

Однак, фахівці звертають увагу на іншу тенденцію - ризике зростання рівня злочинності в інших штатах. Так, у штаті Мараньян злочинність зросла у 4,7 рази; штаті Сеара у 4,1; штаті Параїба в 2,6; штаті Пара у 2,4.

Експерти Amnesty International та інших міжнародних правозахисних організацій констатують, що поліцейські, винні у вбивстві мирних жителів, зазвичай не несуть за це ніякої юридичної відповідальності. Посилаючись на статистику, вони стверджують, що ще у 2011 році за вбивства громадян проти поліцейських було відкрито 220 кримінальних справ. Через чотири роки тільки по одній з них був винесений обвинувальний висновок, інші справи все ще знаходяться у стадії розслідування. Ряд інформаційних джерел звертає увагу на те, що у Бразилії найчастіше жертвами протиправних дій вартових правопорядку стають темношкірі громадяни, негритянська молодь та жителі міських фавел.

Так, у статті, опублікованій в американській газеті «Нью-Йорк Таймс» вказувалося на існування у Бразилії інституціонального расизму, який є присутнім в країні з моменту закінчення жорстокого і тривалого періоду рабства. При цьому увага акцентується на той факт, що останніми роками в країні число вбивств білих громадян знизилася на 24%, а кількість вбитих афробразильців, навпаки, збільшилася на 40%. Інше дослідження показало, що молоді афробразильці в три рази частіше стають жертвами насильства із смертельним результатом, чим білі жителі країни. Так, серед вбитих поліцією штату Ріо-де-Жанейро у період 2010-2013 роки 80% були темношкірі жителі, з яких 75% була молодь у віці від 15 до 29 років.

Втім, жорстокість поліції є лише одним з проявів високого рівня насильства у бразильському суспільстві. Так, аналіз кримінальних вбивств серед підлітків у розрахунку на 100 тисяч населення, за період 1980-2013 років зріс з 3,1 до 16,3 - тобто у 4,3 рази. Оцінюючи ці данні, експерти ООН вважають, що більш високими темпами поширюються лише епідемії.

Згідно кримінальної статистики, тільки у 2013 році в результаті злочинів у Бразилії було вбито 50,8 тисяч людей; більшість яких з вогнепальної зброї - 38088 (59,1%). Це означає, що в цій латиноамериканській країні кожні 10 хвилин здійснюється кримінальне вбивство.

Цей феномен обумовлено, перш за все, наявністю величезного арсеналу із 15,3 млн. одиниць вогнепальної зброї, що знаходяться у цивільного населення. Із них:

- зареєстровано - 6,8 млн.;
- незареєстровано - 8,5 млн., з яких 3,8 млн. знаходяться на озброєні кримінальних структур.

Величина арсеналу тісно поєднується з високим рівнем кримінальних вбивств. Згідно із офіційною статистикою з 1980 по 2014 рік, в результаті протиправних дій з використанням вогнепальної зброї, загинули близько 1 млн. чоловік (967851). Впродовж цього періоду, кількість жертв зросла з 8710 у 1980 році до 44861 в 2014 році, що складає зростання на 415,1%.

При цьому паралельно зростала кількість загиблих від вогнепальної зброї серед загальної кількості вбитих. Якщо у 1980 році кількість загиблих від вогнепальних поранень складала 70,1%, то в 1990 році - 80,5%, у 2000 році - 88,2%, а у 2014 році вже 94,3%.

При цьому слід враховувати і демографічний фактор, бо за цей час населення країни зросло на 65%.

Характерним для Бразилії є відношення суспільства до права володіння вогнепальною зброєю. Результати проведеного 23 жовтня 2005 року референдуму стосовно заборони продажу вогнепальної зброї показали, що 63,94% населення країни не підтримало цю пропозицію уряду.

Про надмірне застосування поліцією вогнепальної зброї свідчить співвідношення між загиблими цивільними та поліцейськими. Наприклад, у штаті Сан-Пауло за період 2000-2010 роки загинули 390 поліцейських, а поліцією за цей час було вбито 6082 людини. Таким чином, на кожних десять загиблих поліцейських приходить 155 вбитих цивільних осіб. Слід зазначити, що в окремі роки співвідношення були ще більшими: 2003 році - 10:273, 2004 році - 10:246, 2009 році - 10:249.

Аналіз спеціальної літератури з даної тематики показав, що на думку фахівців таке співвідношення між загиблими поліцейськими та цивільними є надто високим або «гіпертрофірованим».

Відомий антрополог Tereza Caldeira звертає увагу на те, що таке співвідношення жертв серед цивільного населення та загиблих офіцерів поліції є «непропорційно високим».

Результати дослідження E.N.Oliveira (2008), показали, що для Бразилії таке співвідношення має бути 1:4. M.Blumberg (1994) вважає, що оптимальне співвідношення не повинно перевищувати рівень 1:10. Цей показник близький до прогнозу аналітиків ФБР США, які вважають оптимальним співвідношення 1:12.

Слід також звернути увагу ще на один серйозний фактор: кількість вбитих цивільних осіб в 1,23 рази перевищує кількість поранених. Ця диспропорція красномовно свідчить про те, що застосовуючи зброю, бразильські поліцейські прагнуть максимально використати її «вбивчу силу» (табл.8).

Таблиця 8.

Результати застосування зброї поліцією штату Сан-Пауло.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Всього
Застре- лено поліцією	595	459	610	915	663	329	576	438	431	549	517	6482
Поранено поліцією	386	439	420	75	525	450	420	417	368	393	424	4447
Співвідно- шення між вбитими і пораненими	11,10	11,51	10,50	13,0	15,20	00,58	13,80	12,20	10,45	10,52	10,70	11,07

Для порівняння приведемо аналіз статистичних даних співвідношення вбитих і поранених на полі бою у війнах та локальних збройних конфліктах XIX - XX віків. Так, у армії Франції під час наполеонівських війн (1805-1815) співвідношення вбитих і поранених військовослужбовців було 1:2,6; Громадянська війна у США (1861-1865) - 1:3,8; Британська армія в Північній Ірландії (1970-1980) - 1:5,7; Радянська Армія у Афганістані (1979-1989) - 1:3,6;

армія США в Іраку - 1:7. За даними ООН і організації Міжнародна Амністія за період збройного конфлікту у Шрі-Ланці співвідношення убитих і поранених серед цивільного населення склало 1:3 (G.Weiss, 2009; F.Harrison, 2013).

Наслідком подальшої криміналізації суспільства у Бразилії є не лише високий рівень злочинності, але і значне число протиправних дій, що здійснюються проти співробітників поліції.

Так, за оцінками експертів, з 1995 року поліція втратила більше 3 тис. співробітників. У 2014 році в Бразилії при виконанні службових обов'язків загинуло 398 поліцейських. Лише у штаті Ріо-де-Жанейро було вбито 114 поліцейських, що у два рази більше, ніж у США за аналогічний період.

Особливу активність організована злочинність проявляє в штатах Ріо-де-Жанейро і Сан-Паулу. Злочинні угруповання здійснюють зухвалі напади на поліцію і членів інших ворожих кримінальних кланів. Наприклад, в травні 2006 року, злочинці однієї з численних організованих злочинних груп First Capital Command (порт. First capital command - Перша команда столиці), провели серію нападів на поліцейські пости в місті Сан-Паулу, внаслідок чого загинули 43 поліцейських.

Злочинна організація First Capital Command (FCC), що має статус міжнародної, базується у штаті Сан-Паулу та активно діє у 22 з 27 штатів Бразилії, а також у Парагваї і Болівії. Ряд авторів (Hanson, Stephanie, 2006) оцінюють численність FCC у 85-125 тисяч, що робить її однією з крупнейших організованих кримінальних угруповань у Західній півкулі.

Для кримінальних угруповань Бразилії характерна постійна боротьба за нові території та встановлення свого контролю над ними. Так, в жовтні 2009 року в Ріо-де-Жанейро під час збройного протистояння між кримінальними угрупованнями FCC та її союзником «Червоною командою» (Comando Vermelho) з конкуруючою бандою «Третя команда» (Terceiro Comando) протягом одного дня загинуло 12 чоловік.

Серед загиблих було двоє поліцейських - екіпаж патрульного вертольота, який було збито однією із кримінальних угруповань, а ще один поліцейський помер у шпиталі наступного дня.

Тому реакція поліції на загибель своїх колег часто приймає неадекватні форми реагування. Конфронтація між поліцією та кримінальним світом обумовлює активне застосування проти злочин-

ців нетрадиційної форми боротьби - «позасудові страти», точне число жертв реально неможливо встановити.

Лише у 2014 році було офіційно зареєстровано 693 випадки, яки кваліфікували як «смерть в результаті втручання поліції» або «смерть, що настала в наслідок опору».

Особливу жорстокість у протистоянні із злочинністю проявляють підрозділи військової поліції спеціального призначення, що діють у більшості федеральних штатів. Наприклад, у структурі військової поліції штату Рио-де-Жанейро є елітний підрозділ - Батальон спеціальних поліцейських операцій (порт. - Batalhão de Operações Policiais Especiais, BOPE), основним завданням якого є проведення спеціальних операцій у міських фавелах з використанням тактики веденням вуличних боїв (рис.16).

Рис. 16. Бійці BOPE під час спецоперації у фавелах Рио-де-Жанейро

Аналогічні задачі у штаті Сан-Пауло виконують спеціальні підрозділи поліції GATE (порт. - Grupo de Ações Táticas Especiais) та ROTA (Rondas Ostensivas Tobias de Aguiar).

Рівень летальності у діяльності військової поліції Сан-Паулу в 2014 році був самим високим з липня 1995 року (табл.9).

Таблиця 9 .

Результати застосування зброї військовою поліцією Сан-Паулу

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вбито злочинців	405	608	477	507	662	625	637	715	574	926

Із таблиці видно, що у порівнянні із 2005 роком, кількість вбитих військовою поліцією Сан-Паулу правопорушників в 2014 році зросла у 2,3 рази.

У десятому випуску «Щорічник громадської безпеки» було показано, що в результаті діяльності поліції протягом 2016 року було вбито 3220 цивільних осіб. Ці цифри свідчать про дев'ять летальних випадків щоденно.

В 2015 році британська газета «Гардіан» опублікувала результати проекту «The Counted» і показала, що поліції Великобританії знадобилось 24 роки (1990-2014), для того, щоб пролунало 55 смертельних пострілів. Це означає, що у цій країні за 24 роки смертність, як наслідок поліцейського втручання, аналогічна кількості жертв, яку було зафіксовано у Бразилії у 2015 році протягом всього шести днів.

Згідно офіційній статистиці за 2015-2016 роки, у цей період при виконанні службових обов'язків загинуло 75 поліцейських. За той же час в результаті «поліцейського втручання» було вбито 5876 «потенційних правопорушників». Таку кількість загиблих серед цивільних можна розглядати як «поліцейський терор».

Аналіз етнічного складу жертв поліцейського свавілля показав, що серед загиблих домінують афробразильці та мулати 73% (4 274 осіб); білі або євробразильці склали 22,6%, а інші етнічні групи лише 1,2%.

Слід зазначити, що до категорії «поліцейські вбивства» (mortes cometidas por policiais) відносяться лише ті дії, що мали місце під час несення служби. При цьому значна кількість вбивств, скоєних поліцейськими у вільний від служби час, офіційно не реєструється

6.3. Застосування зброї поліцією Індії

Міністерство внутрішніх справ Індії виконує адміністративно-розпорядницькі функції у сфері охорони правопорядку, громадської безпеки та боротьби із злочинністю. При цьому виконання цих

основних функцій покладено на Департамент внутрішньої безпеки, який здійснює управління всіма структурами поліції.

Як і у багатьох країнах світу, що мають федеральний устрій, забезпечення правопорядку та законності, окрім МВС Індії, покладено на поліцію 29 штатів, шести союзних територій та Національного округу Делі.

На федеральному рівні координаційні функції виконує Союз Міністерства внутрішніх справ (Union Ministry of Home Affairs, МНА). Особовий склад державної та федеральної поліції штатів входить до складу Поліцейської служби Індії (Indian Police Service, IPS).

Більшість мегаполісів країни (Делі, Мумбаї, Калькутта та ін.) з багатомільйонним населенням, крім державної поліції мають самостійні поліцейські сили (Metropolitan police forces, MPF), які підпорядковані уряду штату.

Наприклад, на цей час штат поліції міста Мумбаї (адміністративний центр штату Махараштра) налічує 56 тисяч співробітників, девіз яких «Захистити добро та знищити зло».

Свою історію цей окремий підрозділ веде починаючи з 1669 року, коли грабежі та безчинства злочинних угруповань у Бомбеї змусили губернатора створити особливе воєнізоване формування чисельністю 600 чоловік для захисту населення та іноземних моряків.

Місто Мумбаї площею 603 км² та населенням 13,7 млн. розподілено на 92 поліцейських відділків. Дорожній рух регулює дорожня поліція, для якої обладнано 102 стаціонарних поста. Дотримання громадського порядку на території міста контролюють мобільні наряди патрульної поліції на 3,5 тисячах спеціальних автомобілях.

Чисельність поліції штату Махараштра складає 195 тисяч співробітників, у тому числі: начальники відділів поліції - 282, заступники начальника відділів поліції - 523, поліцейські інспектори - 3522, помічники дільничних інспекторів поліції - 3123, субінспектори (молодші інспектори) - 6230, поліцейські та констеблі - 180 тисяч.

У більшості штатів та союзних територій поліцейські сили функціонально розподілені на цивільну (неозброєну) поліцію та воєнізовану (озброєну). До обов'язків цивільної поліції входить розгляд скарг та проведення відповідних розслідувань, патрулювання вулиць та ін. Цивільна поліція під час патрулювання зазви-

чай озброєна лише бамбуковими кийками - lathis (lah-tee, lah-thee). Lathis має довжину 3-4 фути (фут-0,3м) та виготовляється із бамбука або твердих порід дерева і має міцний металевий наконечник. Фахівці вважають, що застосування поліцією цього виду «зброї» при розгоні несанкціонованих мітингів та демонстрацій більш ефективно, ніж вогнепальна зброя. (рис.17)

Рис. 17. Поліція озброєна бамбуковими кийками

Озброєна поліція Індії розподілена на дві категорії:

- озброєні поліцейські районних підрозділів, що несуть службу у містах;

- провінціальні озброєні констеблі (Pradeshik), які несуть службу у сільській місцевості.

У більшості штатів озброєний контингент поліції використовують для боротьби з організованою та озброєною злочинністю, або у якості резерву «ударної сили» при виникненні надзвичайних ситуацій.

Під час несення служби індійські констеблі, як і їхні англійські колеги, не носять вогнепальну зброю, але у разі необхідності завжди можуть терміново отримати її у своєму поліцейському відділку.

Згідно відомчих наказів та інструкцій офіцери поліції у ранзі молодшого інспектора та вище зобов'язані завжди мати при собі табельну зброю. Це, як правило, 9-мм пістолет 1A Auto або Glock-17.

Професія поліцейського в Індії відноситься до групи «підвищеного ризику». За даними офіційної статистики щорічно при виконанні службових обов'язків гине, у середньому, одна тисяча поліцейських.

Відповідно із стандартами ООН, оптимальна щільність сил правопорядку повинна бути 220-230 поліцейських на 100 тисяч населення, але в Індії цей показник майже у два рази нижче - лише 125 поліцейських.

Рівень злочинності в Індії досить низький у порівнянні з іншими країнами регіону. У структурі злочинності найбільш поширеними видами є крадіжки, грабежі, викрадення людей, нелегальна торгівля наркотиками та вогнепальною зброєю.

За даними МВС Індії у 2009-2013 роки зареєстровано більше 15 тисяч (0,9 - на 100 тис. населення) смертельних випадків із застосуванням вогнепальної зброї, з яких близько 90% було скоєно з використанням неліцензійної зброї.

Для Індії характерно, що більшість штатів має свою «кримінальну спеціалізацію» або свій «сектор» у кримінальному бізнесі. Так, контрабанда

та нелегальна торгівля зброєю найбільш поширена у штатах Чхаттісгарх, Мадхья-Прадеш та Орісса. Так, лише за період 2012-2015 роки поліцією було вилучено більше 36 тисяч одиниць незаконної вогнепальної зброї.

У 1984 році в Індії було заборонено імпорту легкої стрілецької зброї, тому значний обсяг незаконної вогнепальної зброї виготовляється на підпільних заводах, розташованих у штатах Біхар та

Уттар-Прадеш. Так, у 2009-2013 роках більше половини нелегальної зброї було конфісковано у штаті Уттар-Прадеш - 16925 одиниць (47,1%) та штаті Біхар 2283 одиниці (6,3%).

За рівнем злочинності існує суттєва різниця між окремими штатами та більшістю мегаполісів. Найбільш високий рівень злочинності було зареєстровано у штатах: Махараштра - 275414 злочинів або 9,3% загальної кількості злочинів в країні, Мадхай-Прадеш - 268614 (9,1%), Керала - 252074 (8,7%), Уттар-Прадеш - 241920 (8,2%), Раяхстан - 198080 (6,7%), союзна територія Делі - 191377 (6,5%), Західна Бенгалія - 179501 (6,1%), Таміл Наду - 187558 (6,4%), Біхар - 176973 (6,1%), Карнатака - 138837 (4,7%), Андхра-Прадеш 110693 (3,8%).

За даними Національного бюро кримінальної статистики у 2015 році в Індії було зареєстровано 2949400 злочинів, з яких 676 086 (22,9%) скоєно у мегаполісах з населенням більше одного мільйона чоловік.

Найбільш криміногенними містами Індії є Нью-Делі (Національний округ Делі), Мумбай (штат Махараштра), Делі (Національний округ Делі) та Бангалор (штат Карнатака). Самий високий рівень злочинності, у розрахунку на 100 тисяч населення, мають міста: Нью-Делі - 824,9; Мумбай - 428,6 (1271,2 - з містами-супутниками); Делі - 363,3 та Бангалор - 67,3.

Загальне уявлення про динаміку і структуру злочинності у більшості мегаполісів країни, можна розглянути на прикладі столиці Індії - Нью-Делі (табл.10).

Таблиця. 10.

Динаміка та структура злочинності у Нью-Делі

Вид злочини	2014	2015	До 09.2015	До 09.2016
«Дакоти»	82	75	63	41
Вбивства	586	570	422	392
Грабіж	6464	7407	5685	3791
Всього:	155654	191377	140590	154366

Разом з цим, на тлі зростання загальної злочинності в Нью-Делі, спостерігається зниження рівня злочинів, які поліція кваліфікує як «heinous crime» або «мерзотні та огидні» (викрадення людей, зґвалтування та ін.).

При цьому, злочинність у кожному окремому місті має свою «специфіку», на яку суттєво впливають соціально-економічні, етнічні та релігійні фактори. Так, місто Патна має найвищий рівень кримінальних вбивств, розбоїв та викрадення людей з метою отримання викупу.

Місто Дждхпур є особливо небезпечним для жінок, бо має найвищий рівень статевих злочинів: сексуальні домагання, зґвалтування, жорстоке поводження з боку чоловіка або родичів.

За даними Бюро по контролю за обігом наркотиків Індії (Narcotics Control Bureau, NCB) майже 60% випадків виготовлення і контрабанди наркотиків та психотропних препаратів (NDPS) було зареєстровано в Мумбаї.

За останні два десятиліття економіка Індії відчувала стабільне зростання, проте, якщо порівнювати різні соціальні групи, географічні регіони, сільську і міську місцевість, економічний ріст не був рівномірним. Незважаючи на помітний економічний прогрес, чверть населення країни живе нижче встановленого державою прожиткового мінімуму, який дорівнює 0,4\$ в день. Згідно зі статистичними даними, у 2011 році 19% населення знаходилося нижче рівня бідності з порогом у два долари в день.

Враховуючи ці фактори, можна констатувати, що в Індії існує певна залежність рівня злочинності у регіоні від його соціально-економічного розвитку. Ці тенденції підтверджують ряд дослідників (R.B. Jain, 1995; B.V. Kumar, 1996), які також вказують на існуючу залежність рівня злочинності від соціально-економічного розвитку, релігійного та етнічного складу населення регіону.

Наприклад, у місці Бангалор розташовано багато офісів наукоємких компаній. В зв'язку з цим він отримав свою другу назву - «Силіконова долина Індії». В це місце традиційно щорічно прямує великий потік іноземних туристів, що позитивно впливає на розвиток індустрії туризму, надходження іноземних інвестицій та ін. Але ці фактори є привабливими як для окремих злочинців, так і для кримінальних угруповань.

Інший соціальний статус має місце Мумбаї (колишній Бомбей), відомий як «місце трущоб». Центр Мумбаї з його визначними зразками архітектури колоніального періоду та сучасними шедеврами містобудування робить його одним з найбільш космополітичних міст світу.

Але існує і інший Мумбай: у північній частині міста є район Дхарави, де розташована одна із самих великих трущоб у світі. Тут, на площі у 215 гектарів, тулиться майже половина населення міста. Околиці Мумбаї - це брудні вулиці на яких розташоване старе примітивне житло, бідність та хвороби. У поєднанні з високим рівнем безробіття ці фактори суттєво впливають на формування кримінального соціуму та криміногенну обстановку у місті.

Важливу роль у житті мешканців трущоб грає морський торговельний порт, через який здійснюється контрабанда наркотиків не тільки із сусідніх країн, а й реалізація індійського героїну - «*desi mal*». Територія порту розподілена між декількома кримінальними структурами. Так, доки порту - це вотчина злочинного синдикату «*Pathan mafia*» (афганська мафія), більшість членів якого складають етнічні пуштуни.

Аналізуючи соціально-демографічний склад кримінальних угруповань Мумбаї, як окремого соціуму міста, ряд дослідників (Saraf, 1999; Sarkar & Tiwari, 2002) вказують на те, що більшість гангстерів - це місцеві жителі і лише третина злочинців є вихідцями із інших регіонів Індії. Серед членів злочинних угруповань домінує молодь віком 19-28 років і лише 6,5% старше 40 років; третина має початкову освіту, половина отримала середню освіту і лише 5% - вищу.

Уряд Індії в 1979 році ратифікував міжнародний договір, який закріплює право людини на життя. Це положення закріплено у статті 21 Конституції Індії, яка гарантує право всіх громадян на життя.

Але статистика свідчить про те, що це право постійно порушується як злочинцями, так й персоналом органів правопорядку. Про це свідчить поширена у більшості штатів практика позасудових страт - «*extrajudicial killings*», яку активно застосовує поліція, як форму боротьби із злочинністю.

Збільшення числа випадків позасудових страт в Індії свідчить про те, що уряд не зміг вжити ефективних заходів для того, щоб цього права неухильно дотримувалася всі органи державної влади.

Починаючи із 1960-х років у Індії евфемізм «*Encounter killings*» використовується для опису численних випадків «позасудових страт». Виправдовуючи такі вбивства, посадові особи стверджують, що загиблий був застрелений під час «*сутички*» (killed in a

collision) або при «зіткненні» (killed in clash) із поліцією. При цьому представники органів правопорядку стверджують, що злочинець був застрелений під час нападу на поліцейських, про що свідчать зброя, знайдена біля трупа, його неадекватна поведінка, покази свідків та ін.

Практика застосування «позасудових страт», як метод ліквідації злочинності, була найбільше поширена в 1990-х роках серед поліції міст Мумбаї, Ченнаї та Калькутти. Під час проведення підрозділами кримінальної поліції (Crime Branch) широкомасштабних операцій, спрямованих проти злочинних синдикатів та організованих злочинних груп, особливий акцент робився на фізичному знищенні її ватажків та кримінальних авторитетів.

Більшість працівників поліції побачила у проведенні «позасудових страт», ефективний і реальний спосіб боротьби з небезпечними злочинцями,

яких вони не змогли притягнути до кримінальної відповідальності згідно із законом (відсутність необхідних доказів, могутні політичні зв'язки та ін.).

Одним з яскравих прикладів ефективності такої тактики є ліквідація кримінального «авторитета» Manohar Surve, який мав великий вплив на злочинний світ і був ватажком однієї із основних банд, що тероризувала місто Мумбай протягом багатьох років.

Враховуючи масштаби злочинної діяльності банди «Manya Surve», перед поліцією була поставлена задача ліквідації цього кримінального угруповання.

Кримінальна кар'єра «Manya Surve» та його подальша доля були вирішені після того, як систематичні поліцейські операції привели до ліквідації його банди. Він залишався єдиним із її керівництва, бо більшість з них була застрелена, або знаходилась у в'язниці.

11 січня 1982 року поліція отримала оперативну інформацію, що «Manya Surve» приїде до салону краси, який знаходився в районі Вадала. Для її реалізації було створено три оперативні групи із 18 офіцерів кримінальної поліції. Близько 01.30 годин офіцери поліції зайняли позиції, заблокувавши всю прилеглу територію та стали чекати. Через двадцять хвилин «Manya Surve» приїхав щоб забрати свою «подругу» на прізвище Видья. Помітивши співробітників поліції він спробував дістати револьвер Webley&Skott та намагався вирватися з поліцейського оточення. Але, перш ніж

«Manya Surve» встиг натиснути на спусковий гачок, двоє поліцейських відкрили вогонь, внаслідок чого він був смертельно поранений, бо п'ять куль влучили йому у груди та плече. Коли «Manya Surve» несли до машини «швидкої допомоги» він встиг сказати, що «поліція не дала йому справедливий шанс на те, щоб захистити себе або здатися». Через декілька хвилин він помер від отриманих поранень.

На думку експертів, цей інцидент став першим, який при розслідуванні було ідентифіковано як «вбивство при зіткненні». Вважається, що операція по ліквідації «Manya Surve» була апробацією нових методів роботи поліції для того, щоб покласти край беззаконню та свавіллю з боку злочинних угруповань - «дакойті» - у місті Мумбай.

Етимологія слова «дакойті» (бенгальській ডাকাইত *dākāit*, хінді *ḍakait*, каннада і урду ڈاکايت *ḍakait*) - означає бандит або озброєний грабіжник). Dacoity є однією із найстаріших форм організованої (групової) злочинності в Індії, яка є реаліями сьогодення. Щоб класифікувати цю категорію злочинців, поліція країни застосовує термін «Known Dacoit» або абревіатуру «KD».

Стаття 391 Кримінального кодексу Індії визначає «dacoity», як злочинні дії «коли п'ять або більше осіб, спільно намагаються або скоюють пограбування або інший тяжкий злочин».

Санкції статей 395, 399 та 402 Кримінального кодексу за скоєння «Dacoity» дуже суворі, бо передбачають покарання від 10 років позбавлення волі до довічного ув'язнення.

Найбільш відомим ватажком «дакойті» в Індії був Ман Сингх (Roora Pandit), який у період між 1939 та 1955 роками скоїв 185 вбивств, понад тисячу збройних пограбувань та численні викрадення з метою отримання викупу. Для його арешту було проведено більше 90 спеціальних операцій, під час яких загинуло 32 поліцейських та значна кількість злочинців.

Тактика застосування поліцією таких неординарних і сумнівних форм боротьби із криміналом як «позасудові страти», «вбивство при зіткненні» та інші, показала свою ефективність. Тому поліція стала активно використовувати їх у своїй діяльності

Так, за період 1993-2003 роки тільки у місті Мумбаї було офіційно зареєстровано 453 збройні інциденти під час яких було вбито 589 зловмисників. При цьому 231 злочинець (39,2%) був застрелений співробітниками кримінальної поліції та 158 (26,8%) - поліцейськими територіальних районних відділків.

Пік збройного протистояння між поліцією та злочинними угрупованнями прийшовся на 1999-2001 роки. За ці три роки сталося 194 збройних інциденти під час яких було застрелено 250 злочинців: у 1999 р. сталося 65 офіційно зареєстрованих збройних зіткнень під час яких було вбито 83 злочинця, у 2000 р. відповідно 59 та 73, а в 2001р. 70 і 94 (рис.18).

Рис. 18. Арешт озброєного злочинця

За офіційними даними у місті Мумбаї з 1982 по 2004 роки у ситуаціях «зіткнення з поліцейськими» було вбито 622 злочинця.

Найбільшу популярність серед офіцерів поліції та населення міста Мумбаї отримав інспектор Pradeep Sharma, який за 25 років служби застрелив 104 злочинця. У одному із інтерв'ю він заявив

журналістам, що «злочинці - це бруд, а я працюю прибиральником».

Серед поліцейських Мумбаї є ще декілька відомих фахівців із застосування методу «позасудових страт», на рахунку яких десятки вбитих правопорушників та злочинців. Це суб-інспектор Daya Nayak на рахунку якого 83 застрелених злочинців, інспектор Praful Bhosale - 77, помічник інспектора Sachin Waze - 63, інспектор Vijay Salaskar - 61 та ін.

Чисельність окремих кримінальних угруповань у Мумбаї налічувала сто і більше злочинців: в Arun Gawli було до 300 осіб, A. Naik - 200.

В результаті проведення поліцією міста Мумбаї спеціальних оперативних заходів протягом 1993-2003 років найбільших втрат зазнали п'ять основних злочинних угруповань, які очолювали Dawood Ibrahim, Chota Rajart, Chota Shakil, Arun Gawli та Ashwin Naik (табл. 11).

Таблиця 11.

**Втрати кримінальних угруповань міста Мумбаї
у 1993-2003 роках.**

Рік	D.Ibrahim	C.Rajart	C. Shakil	A. Gawli	A. Naik	Інші ОЗГ	Всього
1993	15	0	0	0	1	21	37
1994	7	0	0	5	12	6	30
1995	3	0	0	1	2	1	7
1996	15	11	0	5	6	21	58
1997	20	22	0	12	3	11	68
1998	13	16	0	4	6	9	48
1999	35	7	1	10	12	19	84
2000	36	5	1	5	2	13	62
2001	0	43	20	0	7	23	93
2002	1	21	7	0	1	17	47
2003	2	20	2	3	1	26	54
Всього:	147	145	31	48	52	166	589

Як свідчать статистичні данні внаслідок протистояння з поліцією, найбільших втрат зазнали банди A.Naika та A.Gawli, чисельність яких скоротилась на 25%.

Серед вбитих поліцією бандитів, були лідери злочинних угруповань та відомі у місті гангстери Dylur Buwa (1966-1991), «дон» Sadhu Shetty (1952 - 2002), Maya Dolas (1966 -1991) та ін.

Боячись за своє життя значна частина кримінальних ватажків та «авторитетів» змушена була покинути межі Індії та виїхати за кордон. Наприклад, Ejaz Lakdawala переїхав у Канаду, де в травні 2004 року був заарештований Королівською канадською кінною поліцією у місті Оттаві. Інші іммігрували до Індонезії та Філіппін.

Радикальні та неординарні заходи із арсеналу поліції Мумбаї позитивно позначились на рівні злочинності та криміногенній обстановці у місці, про що свідчить кримінальна статистика (табл. 12).

Таблиця 12.

Динаміка злочинності у місті Мумбаї у 1993-2003 роках.

Рік	Вбивство	Розбій	Крадіжка із зломом	Крадіжка	Грабіж	Вимагання	Всього
1993	687	759	2852	9773	131	Нема даних	35687
1994	354	718	2707	9927	150	Нема даних	35375
1995	357	704	2955	11611	210	535	40289
1996	327	584	2554	9924	153	333	32484
1997	288	495	2602	10033	130	230	32609
1998	365	470	2472	8020	118	341	29869
1999	340	501	2761	7641	141	297	29354
2000	311	569	2838	7561	309	124	29238
2001	295	406	2861	7535	127	269	25686
2002	252	291	2596	6181	128	175	26275
2003	242	239	2542	519	133	142	25686

Таким чином, за десять років поліцейського «терору» загальна кількість злочинів, скоєних у місті Мумбаї скоротилась майже

у півтора рази, у тому числі: вбивства у 2,8 рази, розбої у 3,1 рази, крадіжки у 18,8 рази.

Результати порівняного аналізу статистичних даних наведених у **таблицях** №№ 11,12 дозволили виявити певну закономірність: у ті роки, коли поліцією було застрелено більше злочинців - кількість злочинів, скоєних у цей період, різко падає. Так, у 1996 було вбито 58 злочинців, а кількість злочинів, у порівнянні із 1993 роком, скоротилась на 9%; у 1997 році відповідно 68 і 8,7%; у 1999 році - 84 та 17,8%; 2000 рік - 62 та 18,1%; 2001 рік - 93 та 28,1%. І навпаки, коли у 1995 році поліція застрелила лише сім злочинців, то кількість скоєних злочинів у місті зросла на 12,9%.

Проведений нами математичний аналіз цих даних показав, що існує висока кореляційна залежність $r = -0,950$ між цими показниками. Таким чином, можна зробити парадоксальний висновок стосовно ефективності дій поліції - чим більше вона застрелить злочинців, тим меншою буде кримінальна активність і менше буде скоєно злочинів.

Результати моніторингу громадської думки, проведеного організацією «Claims makers» показали, що більшість населення міста Мумбаї підтримує такі дії поліції, а рівень страху перед злочинними угрупованнями суттєво знизився.

На думку фахівців існує реальна небезпека, стосовно пратики застосування поліцією таких «брудних засобів», як позасудові страти. Такі методи можуть стати самоціллю для персоналу поліції - вчинення актів миттєвого карального правосуддя для покарання винних. Наприклад, за період 1979-2012 роки поліція та сили безпеки лише у штаті Маніпур здійснили 1528 «позасудових страт».

У зв'язку з цим Klockars (1991) зазначає, що виникнення такої ситуації дозволить усунути моральну дилему, тому що це більше не залишатиметься питанням про застосування «поганих» способів у боротьбі із злочинністю.

Міжнародна організація Amnesty International вважає, що у 2006-2007 роках в Індії до вищої міри покарання були засуджені не менше 140 осіб. У 2013 році було винесено 72 смертних вироків.

Згідно з останніми офіційними даними в камерах смертників перебуває більше 400 засуджених, які чекають виконання смертного вироку.

Правовою базою для застосовування поліцією радикальних форм боротьби із кримінальним світом є окремі положення закону

«Про громадську безпеку» (Public Safety Act). Цей закон можна віднести до категорії «lawless law» тобто «закон, який суперечить іншим законам» або «неправомірний закон».

Парадокс полягає у тому, що частина його положень суттєво порушують принцип законності, згідно із вимогами статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Covenant on civil and Political Rights, ICCPR).

За даними S.Gurumurthy (2011) у 2002-2008 роках в Індії було 442 випадки «піддроблених зіткнень» або спровокованих збройних «сутичок» між поліцією та злочинцями. Більшість із них мали місце у штатах Уттар-Прадеш (231), Раджастан (33), Махараштра (31), Андхра-Прадеш (22), Уттаракханд (19) та Національному окрузі Делі (26).

Протягом наступних п'яти років (2009-2013) Національною комісією з прав людини (НКПЛ) було зафіксовано ще 555 аналогічних інцидентів. Найбільша кількість «позасудових страт» була у штатах: Уттар-Прадеш (138), Маніпур (62), Ассам (52), Західна Бенгалія (35) та Джаркханд (30).

Так, 3 листопада 2002 року поліція міста Нью-Делі застрелила двох людей у торговому комплексі «Ansal Plaza». Після інциденту Керівництво поліції заявило, що вони були пакистанськими терористами і їх було вбито під час збройного «зіткнення». Однак, ЗМІ посилаючись на свідків, поставили під сумнів цю версію поліції, бо на їх думку ситуація «зіткнення» була спровокована та сфальсифікована поліцією.

28 грудня 2002 року у столиці штату Біхар - місті Патна, шість поліцейських біля елітного торговельного центру «Patliputra Shoppers Plaza» застрелили трьох молодих людей. За версією поліції вони займалися пограбуванням дорогих автомобілів, які було припарковано на стоянках, а коли поліція здійснила спробу затримати їх, то вони відкрили вогонь із вогнепальної зброї. На думку сімей покійних поліція сфабрикувала матеріали справи, обставивши цей інцидент, як «вбивство при сутичці».

13 січня 2003 року поліція міста Ахмадабад (штат Гуджарат) застрелила 25-річного Джамала Мехтара, який, буцімто, готовився скоїти вбивство Головного міністра штату Гуджарат - Нарендра Моди. При цьому поліцейські стверджували, що вони стріляли в нього виключно «в цілях самозахисту».

Інший нормативно-правовий акт - закон «Про особливі повноваження збройних сил», що діє в країні з 1958 року, надає дуже широкі повноваження армійським підрозділам та органам правопорядку на території штату, який урядом оголошено «неспокійним».

На підставі положень Розділу IV цього закону (в редакції 1990 року) армія, сили безпеки та поліція для забезпечення громадського порядку мають право проводити несанкціоновані (без наявності ордера) арешти та обшуки - лише на підставі «обґрунтованих підозр». При цьому дії персоналу органів правопорядку не підлягають юрисдикції суду - тобто незаконні та протиправні дії не можна оскаржити у суді, а винних притягнути до кримінальної відповідальності. Так, у 2009 році Вищий суд штату Уттар-Прадеш констатував, що «державний службовець не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, якщо правопорушення було скоєно ним під час виконання своїх службових обов'язків».

За даними організації Міжнародна амністія у 2010 році відповідно із законом «Про особливі повноваження збройних сил» лише у штаті Джамму та Кашмір із порушенням прав людини армією та поліцією було затримано 322 особи, а протягом 2015 року заарештовано вже більше 800 людей.

В контексті закону «Про особливі повноваження збройних сил» армія, сили безпеки та поліції для підтримання громадського порядку мають право застосовувати «силу та вогнепальну зброю навіть тоді, коли це може привести до загибелі серед цивільного населення».

Так, 23 грудня 2012 року поліція міста Імпхал (столиця штату Маніпур) для розгону несанкціонованого мітингу відкрила вогонь по мітингуючим. В наслідок застосування органами правопорядку вогнепальної зброї загинуло четверо демонстрантів та декілька десятків отримали поранення.

12 липня 2016 року у окрузі Кандхамал (штат Орісса) поліція відкрила вогонь по групі людей, «помилково» прийнявши їх за партизан-маоїстів. В результаті цього інциденту загинуло п'ятеро людей і стільки ж отримали поранення. Покарання за ці протиправні дії поліції ніхто не поніс.

Кримінальна статистика свідчить про те, що поліція також активно застосовує тактику «позасудових страт» під час проведення військово-поліцейських операцій проти браконьєрів та контрабандистів у приграничних районах. Світовий досвід свідчить, що

безпеку державного кордону можна забезпечити тільки взявши під контроль прилеглі території. Так, в Індії виникла регіональна проблема фронтиру (англ. frontier - кордон, рубіж). Згідно «теорії кордонів» - це зона, яка слабо інтегрована у державні структури, на території якої практично відсутня державна влада та постійно відбуваються збройні сутички урядових військ і поліції з місцевим населенням.

Одним з видів злочинної діяльності, що завдає значних збитків економіці Індії є незаконна вирубка та контрабанда сандалового дерева до Китаю і Японії. Враховуючи, що червоне сандалове дерево або «червоний Сандерс» є ендемічним (від грецьк. Ενδημος - місцевий) тобто рідкісним видом, що росте лише в горах Західної Гати, уряд Індії у 2000 році заборонив внутрішню торгівлю та експортні поставки за кордон. Підвищений попит і висока вартість сандалового дерева (600-700\$ США за 1кг.) на міжнародному «чорному» ринку явилися достатніми стимулами для створення нової «галузі» кримінального бізнесу у прикордонних регіонах Індії - контрабанди лісоматеріалів. Лише у 2013 році за заняття цим злочинним промислом поліцією було заарештовано понад три тисячі контрабандистів, у яких вилучено більше двох тисяч тонн червоного сандалу.

Для активної протидії поліції і працівникам лісової охорони, кримінальні клани стали направляти бригади заготівельників цінної деревини під посиленою охороною своїх «бійців». У чисельних сутичках між поліцією і контрабандистами загинула така кількість людей, що сандалове дерево стали називати «blood wood» або «кроваве дерево».

Одним з організаторів «сандалового бізнесу» у Індії був кримінальний «авторитет» Кус Веераппана, який понад двадцять років ховався від правосуддя. Йому інкримінували 180 вбивств, викрадення відомих людей з метою отримання викупу, контрабанду слонової кістки на суму 2 млн.\$ і 10 тисяч тонн сандалового дерева на загальну суму 22 млн.\$ та ін.

У 1990 році в структурі поліції штату Тамілнад (Таміл-Наду) навіть було створено спеціальний підрозділ чисельністю 500 осіб, єдиним завданням якого був арешт К.Веераппана. Всього влада штату витратила майже 1,5 млрд. рупій (30 млн.\$) на його пошуки, включаючи закупку спеціальної техніки та озброєння.

У 2000 році він отримав широку популярність після резонансного викрадення відомого індійського актора Раджжумара (Радж Кумар) і утримував його в заручниках, вимагаючи викуп. Через 108 днів 71-річний актор був звільнений, але стосовно сплати викупу досі немає достовірної інформації.

В 2002 році Веераппан у штаті Карнатака викрав відомого політичного діяча Х.Нагаппу, вимагаючи в обмін на його життя звільнити одного з лідерів тамільських націоналістів. Однак обмін не відбувся і через три місяці труп політика знайшли в джунглях.

За три тижні до проведення чергової операції під кодовою назвою «Кокон», співробітники поліції штату Тамілнад отримали інформацію про те, що Веераппан страждає на серйозне захворювання очей і йому терміново потрібна кваліфікована допомога лікаря-окуліста. 20 жовтня 2004 року у вказаний час до лігвища бандитів підїхала спеціальна поліцейська машина-пастка, яка була переобладнана під авто медичної «швидкої допомоги». Однак, вояж злочинців тривав недовго - через кілька кілометрів біля села Папарпатті, розташованого неподалік від міста Дхармапурі, автомобіль був заблокований поліцією. Злочинцям було запропоновано здатися, але вони відмовилися. У перестрілці, що зав'язалася, невловимий злочинець Кус Мунісвами Веераппан і три його помічники були вбиті.

Незважаючи на смерть боса сандалової «мафії», інтенсивні збройні сутички між силами правопорядку і контрабандистами продовжуються і сьогодні. Так, у травні 2014 року поліція застрелила трьох контрабандистів в окрузі Читтур. У зв'язку з цим Народний союз громадянських свобод Індії (PUCL) заявив, що співробітники поліції повинні постати перед судом за вчинене навмисне вбивство. На думку правозахисників, поліція повинна була лише затримати винних у порушенні закону та передати їх в руки правосуддя, а не чинити самосуд.

7 квітня 2015 року поліція штату Андхра-Прадеш застрелила двадцять контрабандистів біля священного міста Тірупаті. Перестрілка почалася, коли більше ста лісорубів разом з озброєною охороною «атакували» групу поліцейських і егерів місцевого лісового господарства. Цей інцидент трактується неоднозначно. Керівництво штату стверджує, що поліція діяла відповідно із законом і лише в межах «необхідної оборони». Місцеві ЗМІ дотримуються

діаметрально протилежної точки зору і у своїх репортажах та коментаріях звинувачують поліцію у застосуванні «надмірної сили».

П'ятого листопада 2016 року поліція відкрила вогонь по групі контрабандистів деревини у віддалених лісах округу Читтур (штат Андхра-Прадеш), в результаті чого загинуло близько двадцяти осіб. Службова перевірка встановила, що працівники поліції застосували зброю «в цілях самооборони».

Феномен «позасудових страт», коли поліція бере на себе функції судді та ката, можна пояснити декількома факторами, серед яких домінуючим є бажання здійснити «швидке правосуддя».

Як свідчить судова практика, у Індії максимою (від лат. *maxima regula (sententia)* - принцип) або основним принципом кримінального судочинства, є «відстрочка правосуддя».

Згідно статистики, розгляд кримінальних справ в судах Індії може тривати роками. Так, у 1995 році із 7,12 млн. кримінальних справ, що знаходились у судовому впровадженні, більше 770 тисяч чоловік - фігурантів цих справ, чекали розгляду протягом восьми і більше років (18,6% від загального обсягу).

Повільні темпи розгляду кримінальних справ, у поєднанні з іншими факторами, привели до низького рівня винесення звинувачувальних вироків та засудження злочинців. За статистикою тільки 37% кримінальних процесів за звинуваченням у вбивстві, 30,3% за розбій та 30% про зґвалтування закінчуються винесенням обвинувального вироку; відсоток засуджених за злочини «*dacoity*» ще нижчих - всього 27,3%.

Наступні роки підтвердили, що суттєвих змін у діяльності судової системи Індії не сталося. В 2001 році у судах вищої інстанції Індії та штатів в

очікуванні розгляду знаходилось 5,11 млн. кримінальних справ, із яких 25% очікують свого часу вже протягом п'яти років. За даними Міністерства юстиції та правосуддя Індії у 2013 році кількість не розглянутих кримінальних справ досягло вже 9,71 млн. У бюлетені Верховного суду Індії вказується, що на 1 квітня 2014 року тільки цією судовою інстанцією ще не було розглянуто 64330 справ.

Кількість справ, які чекають розгляду у державних вищих судах і судах нижчої інстанції, збільшилася з 82,8% в 2003 році до 84,81% у 2013 році. Показник завершених кримінальних процесів впав з 14,61% у 2003 році до 13,19% в 2013 році. Наприклад, у су-

дах штату Західна Бенгалія чекають розгляду 96,4% кримінальних справ.

Ці факти свідчить про те, що судова інфраструктура і кількість суддів є недостатніми для реалізації державою такої важливої функції, як здійснення правосуддя. За статистикою Індія має лише 15 суддів на один мільйон жителів. В той же час судовий корпус Франції налічує 109 судій, США - 108, Туреччини - 101, Австралії - 40, Великобританії - 35, Канади - 33.

При цьому слід враховувати, що на розгляді у судах, окрім кримінальних справ, знаходиться ще значна кількість цивільних справ, об'єм яких у 2,5 рази менше ніж кримінальних.

Це призводить до того, що населення країни втрачає віру у ефективність системи кримінального правосуддя та справедливості.

Позасудові страти, вчинені співробітниками поліції та інших органів правопорядку є серйозним порушенням закону та прав людини. Захист усіх людей від злочинних посягань на їхнє життя, незалежно від їх соціального статусу - це один з найважливіший принцип кримінального права.

Але, для притягнення персоналу органів правопорядку за скоєння цих злочинів, необхідно виконати значний обсяг процесуальних дій та отримати суттєву доказову базу.

Згідно зі статтею 197 Кримінально-процесуального кодексу Індії для того, щоб арештувати або порушити кримінальне переслідування відносно працівника поліції або військовослужбовця потрібна санкція уряду Індії або уряду відповідного штату.

Навіть якщо матеріали проведеного розслідування за фактом скоєння «позасудової страти» направляються до суду - це ще не означає, що обвинувачені будуть визнані винними і суд винесе обвинувальний вирок. Аналіз судової практики розгляду кримінальних справ даної категорії свідчить про те, що у більшості випадків суди визнають дії поліції законними і виносять виправдувальні вердикти. Так, 21 березня 2015 року Верховний суд Індії виправдав 16 співробітників служби Провінційних озброєних констеблів штату Уттар-Прадеш (UP- Provincial Armed Constabulary, UP-PAC), звинувачених у вбивстві 42 мусульман у місті Мірут 22 травня 1987 року. Виносячи виправдувальний вирок суд вказав, що за результатами розгляду справи він не зміг звинуватити кого-небудь із підсудних через «скудне, ненадійне та недостовірне розслідування».

Наскільки це відповідає дійсності можна судити за хронологією і матеріалами досудового розслідування. У 1988 році уряд штату Уттар-Прадеш доручив Головному слідчому управлінню поліції (CVCID) провести розслідування за фактом гибелі групи людей. За даними газети «Індіан експрес» офіційна слідча група представила свій звіт тільки у 1994 році, а результати розслідування були опубліковані лише в наступному році.

За результатами розслідування, уряд штату 1 червня 1995 року дав дозвіл на притягнення до відповідальності 19 поліцейських, а 20 травня 1997 року Головний міністр штату Майаваті санкціонував судове переслідування. Незважаючи на те, що були видані ордери на арешт, всіх підозрюваних взяли на поруки і протягом 1998-2000 років вони жодного разу так і не з'явилися в залі суду.

У 2000 році одна з найбільш популярних і авторитетних газет Індії - «Індус» (The Hindu) повідомляла, що суд міста Газіабад відпустив усіх підозрюваних під заставу і вони продовжили службу в поліції.

Аналогічні прецеденти не одиничні у судовій практиці. Так, у квітні 1999 року поліція штату Андхра-Прадеш і лісові егеря застрелили двадцять контрабандистів. Розслідування дій поліції триває й досі. Але активісти і родичі оспорюють офіційну версію подій, бо вони вважають, що з боку поліції мала місце «позасудова страта».

Разом з тим, мають місце і судові прецеденти, коли поліцейські були притягнуті до суду та отримали суворе покарання за свої протиправні дії. Так, в 2003 році суд міста Мумбаї виніс вирок офіцерам поліції за вбивство підозрюваного під час «підробленого збройного зіткнення».

У 1996 році Сурджіт Сінгх, офіцер поліції округу Тарн-Таран (штат Пенджаб) засвідчив у суді, що за наказом свого керівництва брав участь у вбивстві 83 осіб під час так званих «фальшивих зустрічей».

Вироком Спеціального суду Індії 4 квітня 2015 року сорок сім працівників поліції були засуджені до довічного ув'язнення за вбивство десятих сикхських паломників у 1991 році і спробі виправдати їх розстріл. Поліцейські були визнані винними у попередній змові та підготовці до скоєння «позасудового» вбивства, відомого як «підроблені зустрічі». Ще десять співробітників поліції,

яким було пред'явлено звинувачення по цій справі, померли ще до початку судового процесу.

Поліція Індії часто фіксує численні випадки, коли кримінальні справи зникають з приміщень суду або судові процеси по кримінальним справам тривають багато років. Тому застосування офіцерами поліції таких радикальних методів як «позасудові страсти» є своєрідною реакцією на бюрократичну та дисфункціональну систему кримінального правосуддя Індії.

6.4. Застосування вогнепальної зброї поліцією країн Скандинавії

Діяльність поліції країн Скандинавії, як і у більшості європейських правових систем, полягає в забезпеченні громадської безпеки і підтримці правопорядку.

Ключовим питанням є наявність деяких відмінностей в нормативно-правовій базі і практиці застосування табельної зброї поліцією цих країн.

Форми правління скандинавських країн має багато спільного. Особливо це стосується організації правоохоронної діяльності і її правового забезпечення. Так, поліція Данії (Polititovret) і Швеції (Polismyndigheten) структурними підрозділами Міністерства юстиції, а Норвегії (Politi og lensmannsetaten) - в структуру Міністерства юстиції і поліції. Винятком є Фінляндія, де поліція являється структурним підрозділом Міністерства внутрішніх справ.

Застосування поліцією скандинавських країн вогнепальної зброї - це винятковий засіб, який необхідним для локалізації та вилового варіанту вирішення кризової ситуації. Таке ставлення обумовлено багатьма факторами, серед яких головним є адекватність дій поліції, бо кожен вистріл може стати роковим і привести до трагічних наслідків - гибелі людини.

Тому не випадково, що країни Скандинавії займають перші позиції у рейтингу країн світу згідно Індексу верховенства закону (The Rule of Law Index). Відповідні данні наведені у таблиці 12.

Таблиця 12.

Рейтинг країн відповідно до Індексу верховенства закону

Країна	Індекс верховенства закону	Рейтинг по індексу верховенства закону	Рівень вбивств на 100 тис. чоловік
Данія	0,89	1	0,9
Норвегія	0,88	2	0,6
Фінляндія	0,87	3	2,2
Швеція	0,86	4	1,0

6.4.1. Застосування зброї поліцією Данії

Основною державною структурою, що забезпечує правопорядок на території Данії, являється Національна поліція. Її штат налічує близько 14,5 тисяч чоловік, у тому числі: 10740 поліцейських, 2200 осіб допоміжного персоналу і 1400 цивільних службовців.

Положення Законів «Про юстицію» (Lov om Justice) та «Про поліцію» (Politilovens), регламентуючі функції і повноваження данської поліції, вказують, що завданнями поліції є «забезпечення громадської безпеки, спокою, миру і порядку у суспільстві». Сили поліції зобов'язані удосконалюватися у виконанні цих завдань через попередження правопорушень, надання необхідної підтримки і забезпечення дотримання законності. Основною формою забезпечення громадської безпеки і правопорядку у країні є патрулювання нарядами поліції територій міст і населених пунктів.

У історії Данії були періоди, коли поліція несла патрульно-постову службу без вогнепальної зброї. Проте, у 1965 році в столиці країни - Копенгагені стався збройний інцидент, коли при спробі затримання 38-річний квартирний злодій на прізвище «Палле» застрелив чотирьох співробітників поліції.

Ці трагічні події не тільки внесли радикальні зміни у законодавство країни, а й істотно змінили організацію несення служби поліцією. На урядовому рівні було прийнято рішення про те, що поліція під час патрулювання буде озброєна вогнепальною зброєю.

Під час несення служби персонал Національної поліції Данії керується Законом «О діяльності поліції» (Act on Police Activities) від 1 серпня 2004 року. Відповідно §§16-17, які регламентують підстави і порядок застосування табельної зброї, поліція має право

застосовувати зброю при реальній загрозі безпеці життю або здоров'ю людини, при затриманні злочинця та інших критичних ситуаціях. Якщо обставини це дозволяють, поліцейській зобов'язаний попередити зловмисника про застосування вогнепальної зброї. При цьому шкода, яка може бути заподіяна правопорушнику, повинна бути зведена до мінімуму.

Згідно з пунктом 2 §17 поліція, перш ніж зробити постріли, що зв'язані з ризиком спричинення шкоди правопорушнику, повинна зробити усне попередження про застосування вогнепальної зброї.

У разі реального ризику, коли в результаті стрільби можуть постраждати треті особи, застосування поліцією вогнепальної зброї допускається тільки у крайньому випадку.

Результати дослідження (Lars Holmberg, 2004) свідчать, що кількість випадків щорічного використання поліцією вогнепальної зброї впродовж періоду 1985-2002 років коливалася між максимальною у 1992 році - 304 і мінімальною - 196 у 1998 році. Динаміка застосування поліцією штатної зброї за період 1996-2006 роки наведена у таблиці 13.

Таблиця 13.

Динаміка застосування вогнепальної зброї поліцією за період 1996-2006 роки.

	19 96	19 97	19 98	19 99	20 00	20 01	20 02	20 03	20 04	20 05	20 06
Кількість випадків застосування зброї	22 2	27 6	19 6	21 6	23 4	24 2	26 9	30 5	26 9	24 3	25 3
Попереджувальні вистріли	15	18	7	10	11	22	17	10	18	15	20
Вистріли у правопорушників	7	7	4	5	3	12	7	3	4	2	11
Кількість поранених правопорушників	7	3	4	3	3	7	5	3	3	2	11
Вбито злочинців	1	0	0	0	0	3	2	1	0	0	0

Законодавством Данії і відомчими інструкціями передбачено, якщо в результаті застосування поліцією вогнепальної зброї була заподіяна шкода здоров'ю, то потерпілий повинен бути негайно оглянутий лікарем, а у разі потреби - госпіталізований.

Крім вогнепальної зброї, співробітники поліції при несенні служби, оснащені гумовими кийками, наручниками і перцевим спреєм.

Статистика останніх років свідчить про те, що поліція Данії під час арештів та затримань стали рідше застосовувати спеціальні засоби та табельну зброю. За даними Національної поліції у 2015 році датські вартові правопорядку скористалися газовими балончиками всього 398 раз, тобто у два рази менше, ніж в попередньому. Для порівняння, у 2013 році при затриманні злочинців аерозольні балончики використовувалися більше тисячі разів.

У 2015 році також знизилася кількість випадків застосування вогнепальної зброї. Відзначається, що поліцейські діставали зброю з кобури 148 разів (у 2014 р. 315) і зробили усього одинадцять пострілів. Для порівняння, у 2012 році поліція застосовувала вогнепальну зброю 264 рази, зробивши 49 пострілів (табл.12).

Таблиця 14 .

Застосування вогнепальної зброї поліцією у 2009-2014 роках

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Застосування вогнепальної зброї	361	305	277	260	323	315
Холості постріли	32	39	86	49	58	53
Попереджувальні постріли	11	6	49	6	12	17

Таким чином, можна констатувати, що у порівнянні з другою половиною 1980-х років, на початку XXI століття в Данії стало менше виникати ситуацій, коли поліція вимушена прибігати до застосування табельної зброї. Про це свідчить офіційна статистика, згідно якої поліція Данії впродовж 1985-2002 років для припинення протиправних дій застосовувала зброю 4443 рази. При цьому було зроблено 363 попереджувальних пострілів і тільки 90 раз (3%) - на ураження. В результаті застосування поліцією зброї на ураження 78 правопорушників отримали поранення різного ступеня тяжкості і лише 12 були вбиті.

Аналіз статистичних даних показав, що поліція застосувала зброю у ситуації, коли:

- правопорушники були озброєні вогнепальною зброєю - 28% усіх зареєстрованих інцидентів;
- офіцери поліції мали попередню інформацію про те, що злочинець може мати вогнепальну зброю - 31% випадків.

За період 1996-2002 роки поліція Данії застосовувала зброю 1658 разів. При цьому більшість збройних інцидентів - 1023 (62%), це екстремальні ситуації, які виникли несподівано; 635 раз (38%) зброя застосовувалась під час проведення поліцією заздалегідь спланованих оперативно-розшукових заходів (арешт, силове затримання та ін.).

Законодавство країни дозволяє поліції стріляти на ураження, у ситуаціях, які виникають несподівано:

- пошук або арешт злочинців, що вчинили вбивство або інші тяжкі злочини, пов'язані з насильством;
- участь у проведенні оперативно-розшукових заходів у зв'язку із скоєним збройним злочином;
- участь у операціях, що проводяться відповідно до закону «Про вогнепальну зброю» (Våbenloven).

Практика несення служби по охороні громадського порядку та безпеки свідчить про те, що для попередження або припинення протиправних дій поліцейським досить було зробити один постріл (54%), два - 19%, три - 9 %, від чотирьох до семи - 10%, більше десяти - лише 3 %.

Протягом 1996-2006 років поліція 51 раз застосовувала зброю на ураження, в результаті сорок правопорушників (78,5%) отримали поранення різного ступеня тяжкості і одинадцять (21,5%) - були вбиті. При цьому відзначається стійка тенденція істотного зниження (-25,1%) рівня летальності при застосуванні зброї поліцією.

Проблема застосування поліцією Данії вогнепальної зброї не втратила свою актуальність і в наші дні. Про це свідчить офіційна статистика. Так, ранком 14 лютого 2015 року невідомий в Копенгагені розстріляв з пістолета учасників конференції, що проходила у кафе «Крудтенден», а потім влаштував стрільбу в синагозі. У цей момент в будівлі синагоги знаходилося близько 80 чоловік. В результаті стрільби було поранено двох поліцейських, та одна людина загинула. Наступного дня цей же злочинець відкрив стрільбу по

співробітникам поліції на залізничній станції Нерребро і вогнем у відповідь був застрелений.

31 серпня 2016 року під час рейду проти наркоторговців на території «вільного міста Хрістіанія», розташованому в адміністративному районі Копенгагена - Кристіансхаун, були застрелені двоє поліцейських. Шальною кулею був поранений перехожий-іноземець, який став мимовільним свідком стрільби на вулиці.

В результаті проведеного розслідування, було встановлено, що вогонь по поліцейських відкрив 25-річний наркоторговець, уроженець Боснії, який мав громадянство Данії. Наступного дня, під час спроби затримання він був смертельно поранений у перестрілці з бійцями спецназу поліції AKS (Politiets Aktionsstyrke) (рис.19).

Рис. 19. Штурмова група AKS під час операції

6 грудня 2016 року близько 8:20 в поліцейському відділку, розташованому в передмісті Копенгагена - Альбертслунн було здійснено замах на офіцера поліції. Страж правопорядку з пораненням в голову у важкому стані був госпіталізований. Впродовж трьох годин, що пройшли після нападу, був заарештований підозрюваний, яким виявився 26-річний громадянин Данії. За даними

поліції, він раніше неодноразово затримувався поліцією за різні правопорушення.

6.4.2. Застосування зброї поліцією Швеції

Національна поліція Швеції (Polismyndigheten) є головним відомством країни, до компетенції якого входить охорона правопорядку і забезпечення громадської безпеки. Штат шведської поліції 28,5 тисяч чоловік, з яких 20 тисяч - це поліцейські і 8,5 тисяч цивільного персоналу. Повсякденна діяльність поліції Швеції пов'язана з реалізацією значних повноважень владного характеру, необхідних для належного захисту прав і свобод громадян, дотримання демократичних принципів і цінностей.

Для силового варіанту вирішення найбільш складних кризових ситуацій, поліція Швеції має в розпорядженні спеціальні підрозділи «Piketen» (Förstärkt Regional Insatsstyrka) і Національні сили оперативного призначення (Nationella insatsstyrkan). Ці підрозділи дислокуються у трьох головних містах країни (Стокгольм, Гетеборг і Мальме), що забезпечує їх високу мобільність (рис.20).

Рис.20. Бійці спеціального підрозділу поліції «Piketen»

Функціонування шведської поліції регламентує, передусім, Закон «Про поліцію» (Polislagen, 1984 р., із змінами у 1998 р.). Окремі питання діяльності поліції передбачені нормами Кримінально-процесуального кодексу (1998 р.) і Кримінального кодексу (1999 р.).

Основні повноваження персоналу шведської поліції по застосуванню спеціальних засобів і табельної зброї, закріплені у статтях 10-28 Закону «Про поліцію».

Відповідно до ст.10 Закону «Про поліцію» поліцейський при виконанні службових повноважень може використати силу, коли:

- має місце активна протидія або опір, які представляють реальну загрозу спричинення шкоди співробітникові поліції;
- особа, яка знаходиться під вартою в очікуванні суду, під слідство або позбавлена волі у встановленому законом порядку, здійснює спробу втечі, пов'язану з нападом на співробітника поліції;
- необхідно запобігти або присікти кримінальне діяння, пов'язаного з реальною загрозою для життя, здоров'я громадян або знищення цінного майна;
- відповідно до закону потрібна зупинка або затримання автомобіля або інших транспортних засобів.

На підставі правових норм, викладених у главі 24 КПК Швеції співробітники поліції можуть затримати будь-яку особу, підозрювану в скоєнні злочину, за який Кримінальним кодексом передбачено покарання у виді позбавлення волі на термін більше одного року.

Застосування табельної вогнепальної зброї персоналом поліції Швеції регламентують нормативні акти і відомчі директиви: «Закон про поліцію», Статут Національної поліції, Інструкція «Про використання поліцією вогнепальної зброї» затверджена Міністерством юстиції 21 березня 1969 року, з подальшими змінами у 1999 році і Кримінальний кодекс.

Розділ 10 Закону про поліцію і §2 глави 24 Кримінального кодексу Швеції містять положення про право і обов'язок поліції застосовувати силу відносно правопорушників. Основною передумовою для застосування зброї поліцією, являються обставини, коли її застосування обумовлене кризовою ситуацією, а усі інші способи виявилися недостатніми або їх застосування не дало позитивного результату.

Згідно із законодавством Швеції співробітник поліції має право на застосування вогнепальної зброї для затримання особи, підозрюваної у скоєнні тяжкого злочину або застигнутого на місці скоєння злочину:

- вбивство, спричинення тяжких тілесних ушкоджень або викрадення людей;
- зґвалтування дитини або зґвалтування, здійснене при обтяжливих обставинах;
- розбій або грабіж при обтяжливих обставинах;
- акти диверсії, саботажу або підпал, скоєні при обтяжливих обставинах;
- спроба захоплення або угон морського або повітряного судна;
- тяжкі злочини, пов'язані з виробництвом або розповсюдженням наркотиків.

Окрім цього поліція має право застосовувати зброю при спробі втечі з установ пенітенціарної системи, залу суду, якщо особа була засуджена або заарештована по статтях, які вказані у главі 24 КК.

Співробітники поліції, які у складі групи беруть участь у оперативних заходах по пошуку і затриманню злочинця (арешт, засідка і так далі) можуть застосовувати вогнепальну зброю тільки за наказом безпосереднього керівника операції. Проте, це правило не розповсюджується на критичні ситуації, коли чиемусь життю загрожує реальна небезпека. Зброя в даному випадку застосовується на ураження негайно, без попередження.

Застосовуючи зброю, офіцер поліції повинен брати до уваги і інші чинники ризику. Наприклад, наявність потенційної загрози нанесення тілесних ушкоджень в результаті стрільби у районі, де знаходиться багато людей (вулиця, магазин, вокзал та ін.). При цьому вогнепальна зброя має бути використана поліцією лише для того, що б тимчасово знешкодити правопорушника або підозрюваного.

Згідно з чинним законодавством, поліція не застосовує зброю з метою покарання - табельна зброя застосовується виключно як останній аргумент, для усунення реальної загрози або небезпеки. Динаміка застосування вогнепальної зброї поліцією Швеції приведена у таблиці 14.

Таблиця 14.

Наслідки застосування зброї поліцією в 1990-2002 роках

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Поранено	6	7	8	8	8	11	5	5	7	7	7	5	7
Вбито	2	1	0	0	0	1	0	0	1	3	2	2	1

За вказаний період кількість інцидентів з застосуванням поліцією зброї знизилася у два рази; проти злочинців з вогнепальною зброєю - на 16,6%; напад з гострими предметами - на 6,8%. Проте, збільшилася кількість випадків, пов'язаних із загрозою ножем або іншим предметом на 7,3%.

Аналізуючи діяльність поліції J.Knutsson і J.Strype у книзі «Використання поліцією зброї у 2002 році» вказують, що «важливою умовою для застосування табельної зброї поліцією Швеції є здійснення попереджувальних пострілів».

Згідно з офіційною статистикою, за останній час у країні відмічено зростання кількості нападів на поліцейських. Як правило, атаки здійснюються з використанням ножів та інших видів холодної зброї та предметів господарсько-побутового або іншого призначення (молоток, сокира, бейсбольна біта). Для нейтралізації нападників та усунення реальної загрози поліція змушена застосовувати табельну зброю.

Так, 2 червня 2016 року у столиці Швеції - Стокгольмі в 23:42 поліцейський, що ніс службу на площі Сигел, застрелив невідомого, який напав на нього з ножем. Прокуратура кваліфікувала дії потерпілого як замах на вбивство і напад на представника влади при виконанні ним службових обов'язків. В процесі розслідування було встановлено, що агресивна і неадекватна поведінка загиблого обумовлена тим, що він знаходився у стані наркотичного сп'яніння.

Увечері 6 червня 2016 року у Стокгольмі поліцейські на площі Густава-Адольфа застрелили невідомого, озброєного мисливським ножем. Порушник громадського порядку поведився дуже агресивно і не реагував на неодноразові вимоги поліції кинути ніж. При відбитті чергової атаки, поліцейські, з метою самооборони, вимушені були застосувати табельну зброю, внаслідок чого правопорушник отримав важкі поранення і був госпіталізований.

Другого січня 2015 року у шведському місті Ульрисехамн (округ Вестра-Геталанд) стався інцидент, який отримав широкий громадський резонанс. При спробі затримання, поліцією був застрелений чоловік, що наніс численні ножові поранення своїй колишній подрузі. Сусіди, побачивши, що сварка може перерости в поножовщину, повідомили про цей інцидент поліцію. Наряд поліції, що прибув за викликом, побачив, що невідомий став наносити жінці удари ножом. Поліцейські спробували нейтралізувати злочинця, спочатку використовуючи для цього гумові кийки та сльозогинний газ. Але ці засоби в критичній ситуації, що склалася, були малоефективними і на злочинця не діяли. Тоді поліція була вимушена відкрити вогонь на ураження - це був єдиний спосіб зупинити потенційного вбивцю.

Матеріали проведеного розслідування показали, що поліцейські абсолютно чітко дотримувалися усіх вимог відомчих інструкцій і у цій ситуації, застосування табельної зброї було єдиним способом запобігти вбивству і врятувати життя потерпілої.

У Швеції інциденти, коли поліцейські в екстремальних ситуаціях застосовували вогнепальну зброю на ураження та вбивали правопорушників, були досить рідкісним явищем - приблизно один епізод впродовж року. Але це залишилось у минулому, ставши надбанням історії.

Нині ситуація істотно змінилася і виглядає інакше - почастишали випадки озброєних нападів не лише на цивільне населення країни, але і на співробітників органів правопорядку. Про це свідчить статистика і кримінальна хроніка.

Так, 28 травня 1999 року офіцери поліції Роберт Карлстрем і Олле Борен переслідували трьох озброєних злочинців, що скоїли пограбування банку у місті Киса (Остергётланд), викравши 2,6 мільйона крон (313 тис. \$). При спробі їх затримання біля містечка Малександер обидва поліцейських були застрелені. За висновками судових експертів Шведського національного криміналістичного центру, смерть офіцера Р.Карлстрема наступила в наслідок отриманих трьох вогнепальних поранень, а О.Борена - п'яти.

Цей феномен отримав назву «каскад подій у Малександергу», суть якого полягала у тому, що спочатку злочинці пограбували банк, а потім застрелили офіцерів поліції, що не входило у їх плани.

Даний інцидент оказав значний вплив на рішучість поліції активно застосовувати вогнепальну зброю. Після цих трагічних подій, усі агресивні дії з боку правопорушників, поліцейські почали розцінюють як реальну загрозу для свого життя та здоров'ю, і стали активно вживати адекватні заходи безпеки - стріляти на ураження. В результаті середньостатистичний показник озброєних інцидентів, що сталися за період 1995-2001 роки, протягом наступних років знизився на 15,4%. Разом з тим, наслідки застосування поліцією вогнепальної зброї стали більш тяжкими (табл. 14).

Таблиця 15.

**Статистика застосування поліцією Швеції табельної зброї
(на 100 тис. населення)**

	1995 - 1999	1999 - 2002
Кількість інцидентів	2,28	1,93
Кількість поранених	0,49	0,51
Кількість вбитих	0,05	0,16
Всього поранених і вбитих	0,53	0,67

З таблиці видно, що кількість поранених в результаті озброєних інцидентів зросла лише на 4,1%, а кількість вбитих - на 31,3%. Відповідно до положень §1 глави 24 Кримінального кодексу Швеції «співробітник поліції має право на самооборону і для того, щоб уникнути насильства та запобігти реальній загрозі для життя може застосовувати вогнепальну зброю».

Так, ранком 22 жовтня 2015 року 21-річний Антон Лундин-Петерссон, одягнений у чорний костюм персонажа фільму «Зоряні війни» Дарта Вейдера, з мечем у руках увійшов до школи Круна, де напав на учнів та вчителів, завдаючи їм ударів мечем. Характерним для цього навчального закладу є те, що 90% учнів цієї школи - діти емігрантів. Тому першою жертвою злочинця-расиста став африканець - асистент вчителя, другим - 15-річний школяр, та ще двоє інших учнів отримали важкі поранення.

Поліцейські, що прибули за екстреним викликом на місце події відкрили вогонь на ураження. В результаті отриманих кульових поранень А. Лундин-Петерссон помер у лікарні.

Озброєні інциденти відбуваються у країні, попри те, що ще у 1998 році в Швеції був прийнятий Закон «Про заборону ножів та інших предметів» (Stycket lagen). На підставі §1 цього закону цивільному населенню забороняється «володіння ножами і іншими не-

безпечними предметами, які можуть бути використані в якості знаряддя для скоєння злочинів проти життя і здоров'я громадян».

Результати дослідження, проведеного ще у 1995 році шведським кримінологом L.Persson спільно з Національною радою з питань злочинності і Національним агентством поліції показали, що кількість насильницьких злочинів із застосуванням ножів, внаслідок чого настала смерть потерпілого, зросло з 20% у 1950 році до 50% в 1995 році.

Також відзначається зростання злочинів, здійснених проти особи із застосуванням вогнепальної зброї. Згідно із статистичними даними Державного управління соціального захисту населення за останні роки кількість пацієнтів, госпіталізованих з вогнепальними пораненнями, у шведських лікарнях подвоїлося.

Така тенденція викликає обґрунтовану тривогу у шведських лікарів і кримінологів: якщо у 2005 році до лікувальних установ Швеції з вогнепальними пораненнями поступило 46 потерпілих, то у 2011 році було доставлено майже у два рази більше - 89 поранених.

За статистикою у 2015 році в Швеції було офіційно зареєстровано 112 смертельні випадки, що настали в результаті кримінального насильства. Цей показник на 28,7% більше, ніж у 2014 році.

Така тенденція викликає обґрунтовану тривогу у шведських лікарів і кримінологів: якщо у 2005 році до лікувальних установ Швеції з вогнепальними пораненнями поступило 46 потерпілих, то у 2011 році було доставлено майже у два рази більше - 89 поранених.

За статистикою у 2015 році в Швеції було офіційно зареєстровано 112 смертельні випадки, що настали в результаті кримінального насильства. Цей показник на 28,7% більше, ніж у 2014 році.

У такій складній криміногенній обстановці поліція Швеції все частіше змушена прибігати до застосування вогнепальної зброї для самозахисту. Згідно результатів ряду досліджень (S.Silverudd, 2009; J.Knutsson, 2010; C.Noigard, 2011) домінуючою причиною застосування зброї співробітниками поліції в період 1985-1998 роки була самооборона (82%).

Аналіз фактів застосування зброї поліцією провінції Сканія показав, що більшість збройних інцидентів сталися несподівано для співробітників поліції, на це вказує той факт, що більше одної третини інцидентів або 37% трапилось у той час, коли табельна зброя знаходилась у кобурі. Разом з цим більше половини поліцей-

ських (56%) були «морально готові» до застосування вогнепальної зброї.

Ряд авторів (J.Strype & J.Knutsson, 2002; Squires & Kennison, 2010) стверджують, що вірогідність адекватного застосування сили залежить від реального сприйняття офіцером поліції потенційного ризику та рівня особистої небезпеки. При цьому, вірогідність неправомірного або випадкового застосування поліцією зброї має бути зведена до мінімуму.

Для порівняння практики застосування вогнепальної зброї поліцією Швеції наведемо аналогічну статистику по Швейцарії (табл. 16).

Таблиця 16.

Застосування вогнепальної зброї поліцією Швейцарії

Рік	Для припинення правопорушення або злочину	Для зупинки транспорту	Попереджувальні постріли	Всього
2010	40	36	18	58
2011	18	13	20	38
2012	13	8	7	20
2013	1	1	15	16
2014	23	10	1	24

Глава 7

Охорона правопорядку неозброєною поліцією

У світі існує декілька країн, де поліція несе службу без вогнепальної зброї: Великобританія, Ірландія, Ісландія, Китай, Нова Зеландія, Норвегія та низка острівних держав тихоокеанського регіону.

Практика застосування або використання поліцією вогнепальної зброї сильно варіюється у всьому світі. Це обумовлено відмінностями в тактиці застосування і використання зброї поліцією, національними законами про вогнепальну зброю та контролем за діяльністю поліції.

Офіцерам поліції може бути заборонено носіння табельної зброї з урахуванням специфіки служби. Наприклад, при патрулюванні поліцейськими автомобільних магістралей, де специфіка несення службі не припускає використання вогнепальної зброї.

Світовий досвід показав, що несення служби без вогнепальної зброї вимагає від поліцейських вміння вести діалог, уважно вислухати аргументи свого опонента та володіння іншими психологічними прийомами локалізації кризових ситуацій та мирного їх розв'язання.

Для цього поліцейським необхідно володіти такими професійно важливими якостями як толерантність, комунікабельність, високий рівень правової культури, коректність та ін.

Під час спілкування з населенням поліцейському доцільно враховувати національний менталітет та іншими важливі психологічні фактори.

Тому більшість населення цих країн вважає, що немає гострої необхідності у озброєні поліції вогнепальною зброєю. Люди впевнені, що поліція і без вогнепальної зброї надійно забезпечить громадський порядок та безпеку.

7.1. Забезпечення правопорядку та громадської безпеки поліцією Великобританії

Відсутність вогнепальної зброї під час служби - це правовий феномен, що окремо виділяє британських поліцейських серед іноземних колег. Для густонаселеної та урбанізованої країни подібний статус британської поліції є унікальним.

У Великобританії на рубежі XIX- XX століть озброєна поліція була рідким явищем. Наприклад, поліція Лондона мала на озброєнні вогнепальну зброю ще з моменту свого створення у 1829 році. Але, як свідчить історична хроніка, вогнепальна зброя не була популярною серед британських поліцейських - «боббі».

Згідно діючого законодавства до 1936 року кожний офіцер поліції, якій ніс службу нічною порою, мав право отримати та носити вогнепальну зброю. Перш за все, це стосувалось патрульних офіцерів, які несли службу у нічний час та були озброєні револьверами «Webley». Ці зміни сталися після того, як у 1884 році під час служби було вбито двох поліцейських. Парадоксально, але юридичні акти, які стали регламентувати застосування поліцією вогнепальної зброї були офіційно прийняті лише у 1894 році.

В липні 1936 року на офіційному рівні було прийняте рішення про розброєння поліції. З цього часу полісмен міг отримати табельну зброю лише з дозволу керівника підрозділу, та за умов, що він пройшов спеціальний курс поведження із вогнепальною зброєю.

Питання про озброєння поліції неодноразово виникало протягом десятиліть. Наприклад, у 1952 році (справа Дерика Бентли) коли під час затримання двох озброєних злочинців один поліцейській загинув, а інший отримав тяжкі поранення. Пізніше, у 1966 році, сталися трагічні події на вулиці Брайбрук, коли під час служби були застрелені троє поліцейських.

12 серпня 2012 року були вбиті дві співробітниці поліції, які виїхали для розслідування справи про пограбування дому у деревні Мортрем неподалік від Манчестера. Будучи патрульними офіцерами Н.Хьюз та Ф.Боунне не мали при собі вогнепальної зброї, тому не змогли захистити себе від озброєного злочинця.

У зв'язку із цими трагічними подіями Кабінетом міністрів було прийняте рішення про озброєння значної кількості англійсь-

ких «боббі». Тільки у Лондоні близько 17% поліцейських отримали табельну вогнепальну зброю.

У 2005 році ця цифра значно зменшилась. Так, лише 7% поліцейських метрополії - Великого Лондона, отримали право на табельну вогнепальну зброю. Ці зміни були пов'язані із низьким рівнем злочинності та криміногенною обстановкою на території міста. Про це свідчить статистика - за 165 років існування Управління поліції Лондона під час служби було вбито лише 25 поліцейських або один загиблий за 6,5 років.

За даними Міністерства внутрішніх справ Великої Британії із 130 тисяч поліцейських Англії та Уельсу тільки 5647 офіцерів (4,6%) мають право носити та застосовувати вогнепальну зброю. Ця категорія має офіційний статус «уповноважений офіцер з вогнепальної зброї» (Authorised Firearms Officer, AFO).

Це обумовлено низкою факторів, основним з яких є низький рівень злочинів, що були скоєні із застосуванням вогнепальної зброї. Так, протягом 2010-2011 років у Англії та Уельсі було зареєстровано 388 випадків протиправного використання вогнепальної зброї у наслідок чого потерпіли загинули або отримали тяжкі поранення. За офіційними даними цей показник на 13% менше, ніж у попередньому році.

У Шотландії за цей же період було зафіксовано лише два смертельні випадки та 109 не летальних: це самі низькі цифри за останні десять років.

За офіційними даними поліцією Манчестера за останні сорок років було вбито лише двоє злочинців. При цьому у місті з населенням у 2,7 млн., щоденно виникають небезпечні ситуації. Незважаючи на це, із 6,7 тисяч офіцерів поліції лише 209 або 3,1% мають право на табельну вогнепальну зброю.

Більшість поліцейських у Великобританії вважають недоцільним несення служби із вогнепальною зброєю. Так, опитування проведене у 2006

році показало, що 82% із 47 тисяч респондентів із правоохоронних органів не бажають, щоб британські поліцейські були озброєні вогнепальною зброєю під час служби.

Це пов'язано з тим, що у діяльності поліції ще мають місце випадки, коли факт застосування вогнепальної зброї розглядається як резонансна подія, а наслідки отримують неоднозначну оцінку

ЗМІ та суспільства. Наведемо у хронологічному порядку кілька епізодів із поліцейської практики та кримінальної хроніки.

Так, у червні 1980 року заручники Гейл Кинчин та її ще не народжене дитя були вбиті під час перехресного вогню між її бойфрендом та поліцейськими графства Уест-Мідлденс.

В червні 1999 року в Сурреї (графство у Південно-східній Англії) подруга 47-річного Дерека Бейтмана подзвонила у поліцію та повідомила, що він озброєний вогнепальною зброєю і погрожує вбити її та сусідів. Під час збройного протистояння з поліцією Д.Бейтман був застрелений. Пізніше було встановлено, що зброя якою він погрожував поліції була пневматичною.

12 липня 2001 року о 22:02 до поліцейського управління Мерсисайда (графство на заході Англії) зателефонувала 59-річна Мари Кернан. Вона повідомила, що її 37-річний син Ендрю Кернан, хворий на шизофренію, веде себе дуже агресивно та погрожує їй вбивством.

Коли патрульна група прибула за вказаною адресою, вони побачили Е.Кернана одягнутого у піжаму та озброєного катаном (катана - яп. 刀 довгий японський меч). Не зважаючи на присутність патрульних, Е.Кернан розбив дзеркало однієї із поліцейських машин та став загрожувати мечем оточуючим і поліцейським. Після тривалих переговорів з ним та застосування сльозогінного газу CS, офіцери були змушені застосувати вогнепальну зброю на ураження. В результаті отриманих поранень Е.Кернан помер по дорозі в лікарню.

В червні 2007 року у місті Сєвиноаке (графство Кент) жінкою-офіцером поліції була застрелена Єнн Сандерсон, яка відмовилась здати пістолет на носіння якого вона не мала дозволу та погрожувала поліцейським застосувати його проти них. За офіційною статистикою це був єдиний за останні 27 років випадок застосування жінкою-офіцером британської поліції вогнепальної зброї на ураження, що привело до смерті правопорушника.

Під час огляду поліцією машини загиблої Є.Сандерсон була вилучена її записка, текст якої свідчив про суїцидальні конотації автора.

Британське суспільство не однозначно відноситься до проблеми стосовно озброєння поліції. Результати дослідження соціологів з центра ICM показали, що 47% населення країни бажають,

щоб поліцейські під час несення служби були озброєні вогнепальною зброєю, а 48% - категорично проти цього.

У процесі попередження та профілактиці правопорушень серед населення країни суттєву роль грає система «stop and search» або «зупини та обшукай», яку в активному режимі використовує поліція багатьох країн.

За офіційними даними у 2015-2016 роках етнічні мешканці Британії у три рази частіше зупинялись та обшукувались поліцейськими ніж корені жителі. Найчастіше цю процедуру застосовують проти етнічних меншин - вихідців з Азії, Африки та країн Карибського басейну - понад 1400 разів на 100 тисяч населення. На території Англії та Уельсу за цей період середній показник склав лише 700 зупинок для огляду на 100 тисяч осіб.

Реалії сьогодення такої, що при виникненні кризової ситуації (захоплення заручників, терористичний акт, кіндшоп та ін.) у більшості міст для локалізації та силового варіанту її вирішення, можуть бути задіяні спеціальні групи швидкого реагування. Так, у столиці Великобританії - Лондоні таким підрозділом поліції є SCO19 (Specsalist Crime Operations-19). Для оперативного реагування при виникненні кризової ситуації підрозділ має у своєму розпорядженні шість Груп збройного реагування. У кожній такий групі за штатним розкладом є спеціальний автомобіль з екіпажем, до складу якого входять троє озброєних поліцейських. Його особовий склад постійно знаходиться у режимі очікування, щоб миттєво відреагувати на збройний інцидент або кризову ситуацію. Час реагування на кризову ситуацію, що виникла на території міста - не більше десяти хвилин.

У 1993 році (останній період за який є статистичні данні) Управління поліції метрополії - Великого Лондона отримало 1001 оперативний виклик патрульною поліцією озброєного підкріплення: у 558 випадках на допомогу були направлені Групи збройного реагування, у 371 - екіпажі автомобілів «збройного реагування» та у 42 - знадобилась вогнева підтримка снайперів.

Більшість інцидентів вдалось нейтралізувати мирним шляхом, про що свідчить мізерна кількість випадків відкриття вогню на ураження бійцями SCO19. Так, із 1001 екстреного виїзду на кризову ситуацію, Групи збройного реагування лише 23 рази попали під обстріл, але вогонь у відповідь відкривали лише у трьох випадках.

Особливе місце у структурі SCO19 займає Група фахівців з вогнепальної зброї (Specialist Firearms Officers, SFO) (рис.21).

Рис.21. Група SFO спеціального підрозділу SCO19 Лондона.

Враховуючи спеціальні задачі, що стоять перед особовим складом Групи SFO, на її озброєнні знаходяться автоматичні пістолети Glock17 та Glock19, пістолети-кулемети Heckler&Koch MP5, снайперські гвинтівки «Parker-Hale M82», RPA Rangemaster калібру 7,62 мм, SMU-100 та ін.

7.2. Охорона правопорядку та громадської безпеки поліцією Норвегії

Початок історії поліції королівства Норвегії відноситься до XIII століття, коли були призначені перші шерифи або ленсмани (Lensmann). Відповідно до Конституції Норвегії поліція входить до структури Міністерства юстиції і поліції (Justis - og beredskapsdepartementet, JD). Кількість поліцейських у Норвегії складає 222 поліцейських на кожні 100 тисяч населення. Така кількість поліцейських сил цілком відповідає рекомендаціям ООН.

Співробітники поліції при виконанні своїх повноважень повинні мати всі атрибути «поліцейської ідентифікації». Так, офіцер

поліції зобов'язаний назвати своє прізвище, звання і посаду особи, відносно якої він здійснює поліцейські повноваження. Співробітники поліції у цивільному одязі на вимогу громадянина повинні представити «поліцейську ідентифікацію» - службове посвідчення. Згідно із Законом «Про поліцію» (Polislag) в обов'язки норвезької поліції входить:

- захищати людей, приватну і публічну власність, підтримувати правомірну діяльність;
- забезпечувати громадський порядок і безпеку;
- попереджувати злочини і порушення громадського порядку;
- присікати правопорушення та злочинні дії;
- при виникненні особливо небезпечної (кризової) ситуації надавати громадянам необхідну допомогу.

Головним принципом поліцейської діяльності є дотримання «розумної достатності»: використовувати засоби мають бути адекватними ситуації, цілям та обставинам. Поліція має право застосовувати силу необхідну для виконання своїх службових обов'язків по забезпеченню безпеки та дотриманню громадського порядку. Диспозиція статті 5 Закону «Про поліцію» вказує, що кожен громадянин зобов'язаний негайно підкоритися і виконати законні вимоги співробітника поліції. Слід зазначити, що переважна більшість населення Норвегії - це законослухняні громадяни з високим рівнем правової культури.

Тому поліція несе службу без вогнепальної зброї - штатна зброя постійно знаходиться у патрульному автомобілі. Якщо виникла необхідність силового варіанту вирішення кризової ситуації, то законодавством країни передбачено певний алгоритм дій поліції: застосування вогнепальної зброї має бути скоординовано та санкціоновано керівництвом відповідного підрозділу. Згідно з §6 Закону «Про поліцію», §§8-15 та §§16-23 «Інструкції для співробітників поліції» (Vapeninstruks for politiet, 1989 р.) використання та застосування вогнепальної зброї поліцією має бути адекватним і таким, що відповідає реальній загрозі.

Т. Myhrers у книзі «У крайньому випадку» (Som siste utvei), опублікованій у 2005 році, відзначає високий рівень толерантності персоналу поліції Норвегії. На його думку, це є ознакою впевненості поліцейських у своїх силах і свідомості стосовно надійності своїх правових позицій.

У разі необхідності екстрену допомогу, як і у багатьох країнах світу, патрульній поліції окажуть спеціальні підрозділи швидкого реагування, що спеціалізуються на боротьбі з тероризмом, проведенню операцій по визволенню заручників та жертв кіднепінгу (Krise og gisselforhandlerne, KGF) або на локалізації масових заворушень та інших антигромадських явищах (Mobilt innsatskonsept, MIK) (рис. 22).

Рис. 22. Оперативна група спеціального підрозділу поліції KGF

Результати одного з опитувань показали, що 60% поліцейських Норвегії воліють заступати на службу без табельної зброї, для 20% це не має істотного значення і тільки 20% - виступили за озброєння поліції вогнепальною зброєю під час служби.

У результаті вжитих державою заходів, протягом останніх років кількість випадків застосування зброї поліцією Норвегії постійно знижується та стає рідкім явищем. Про це свідчать статистичні дані за період 2002-2014 роки, що наведені у таблиці 16 .

Таблиця 16.

Застосування вогнепальної зброї поліцією Норвегії

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість випадків	70	72	67	52	75	65	55	58	75	66	58	58	42
Кількість пострілів	1	1	5	3	3	0	2	3	6	1	3	3	2
Отримали поранення	1	0	5	1	1	0	1	2	4	1	0	2	0
Вбито злочинців	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0

З таблиці видно, що за весь цей період поліція зробила тільки 33 вистріли, в наслідок чого загинули лише двоє правопорушників (у 2005 і 2006 роках) та вісімнадцять отримали поранення. Навіть при затриманні Андерса Брейвіка, який у червні 2011 року у столиці країни - Осло вбив 77 громадян, поліцейські застосували вогнепальну зброю лише один раз, здійснивши при цьому лише один вистріл!

Окрім цього у 2008, 2009 і 2012 роках мали місце декілька випадків використання поліцією табельної зброї, які не були пов'язані з особою правопорушника. Так, у 2008 та 2012 роках поліція відкривала вогонь по шинах автомобіля, щоб зупинити транспортні засоби; у 2009 році поліцейські вимушені були застрелити агресивного собаку, який представляв реальну загрозу для населення.

В зв'язку з тим, що Служба безпеки Норвегії у листопаді 2014 року повисіла рівень загрози терактів, співробітники поліції стали носити на поясі табельну зброю у кобурі.

Через один рік, у грудні 2015 року, планувалось знову забронити поліції носіння вогнепальної зброї, але після серії терактів у Парижі у цей план були внесені певні корективи.

Лише 28 січня 2016 року керівництво Національної поліції Норвегії офіційно повідомило про скасування дозволу на носіння особовим складом вогнепальної зброї.

На думку уряду Норвегії ситуація в країні істотно змінилася і більше не була потрібна присутність озброєних поліцейських на вулицях та інших громадських містах.

7.3. Охорона правопорядку та громадської безпеки поліцією Ісландії

За 210 років існування поліції Ісландії особовий склад лише один раз змушений був застосувати вогнепальну зброю на ураження. Це сталося в ранці 2 грудня 2013 року, коли житель Арбера (східне передмістя Рейк'явіка) стривожив жителів сусідніх домів стрільбою із мисливської рушниці.

Рис. 23. Штурмова група спецпідрозділу поліції «Ісландські вікінги»

Прибувши на місце правопорушення вартіві правопорядку змушені були екстрено евакуювати жильців ближніх домів та спробували почати переговори. Однак, 59-річний правопорушник не йшов на контакт.

Тоді поліцейські здійснили спробу «викурити» його з дому за допомогою сльозогінного газу. Тоді він почав стріляти із вікон своєї квартири по припаркованим автомобілям та пішоходам.

Для реалізації силового варіанту розв'язання цієї екстраординарної, для маленької островної країни, ситуації був задіяний спеціальний підрозділ поліції - Спеціальна група комиссара Национальной полиции (Sersveit rikislögreglustjórans) більш відома в країні як «Ісландські вікінги» (Vikingasveitin). Враховуючі, що поліція Ісландії на протязі усієї своєї багатовікової історії несе службу без вогнепальної зброї, для силового розв'язання кризових ситуацій, 19 жовтня 1982 року рішенням уряду країни була створена ця група (рис.23). Сьогодні окремі оперативні групи цього підрозділу базуються у трьох великих адміністративних центрах країни: у столиці - Рейк'явіку та містах Суурн і Акюрейри.

Враховуючи особу небезпеки для населення району, бійці спецназу були змушені взяти штурмом приміщення, бо забарикадувавшись злочинець до останнього моменту продовжував вести вогонь із рушниці.

Під час активної фази операції злочинець встиг здійснити кілька прицільних пострілів, в результаті чого, одна із пуль влучила у шолом поліцейського, а його колегу врятував спеціальний кулезахисний щит. Тому, під час штурму поліція була змушена застосувати зброю, внаслідок чого зловмисник отримав смертельні вогнепальні поранення, від яких через деякий час помер у лікарні. Під час розслідування мотиви злочинної поведінки загиблого так і залишились не з'ясованими.

Ця фатальна подія, на думку керівництва країни, є безпрецедентною за всю історію держави та 210 років існування поліції Ісландії. Про це свідчить і той факт, що керівництво країни виразило співчуття родичам загиблого та попросило у них пробачення.

Глава 8

Психологія та фізіологія стрільби

8.1. Психологічні та фізіологічні аспекти вистрілу

Правоохоронна діяльність безпосередньо пов'язана із постійною готовністю персоналу поліції до застосування вогнепальної зброї. Тому група авторів (А.А.Behr et al., 2004) назвала цей феномен «work in the conditions of violence» - робота в умовах насилля.

Аналіз наукової та спеціальної літератури показав, що окремі питання стрілецької підготовки були об'єктом досліджень багатьох авторів:

- стрільців-спортсменів (Л.М.Вайнштейн, 1981; М.В.Тальшев, 2000; С.А.Московкин, 2000; В.Я.Генорозов, 2003; S.H.Walker, 1980; D.V.Harris, B.L.Harris, 1984; S.H.Kerr, 1985; L.Antal, R.Skanaker, 1998);
- працівників правоохоронних органів (А.І.Щипин, 2004; І.А.Дворяк, 2005; Т.Aveni, 2003; J.Boger, 2006; L.Saad, 2011);
- підготовки стрільців із бойової зброї (А.М.Ларин, 2000; А.А.Потапов, 2000; М.В. Астафьев, 2003; J.Vickers, 2007; G.Wulf & J.Dufek, 2009);
- особового складу спеціальних підрозділів (М.Г. Логачев, 2001);
- персоналу приватних охоронних структур (Е.Б.Ефимов, Ю.Н.Буряк, 1998; В.Торопов, 2000).

Аналіз стрілецької підготовки спортсменів вищої кваліфікації та вогневої підготовки персоналу поліції показав, що між ними існує суттєва різниця. Так, спортсмени-стрільці на тренуваннях та змаганнях виконують вправи у статичному положенні, маючи значний запас часу для їх виконання. На відміну від них, поліцейські, в силу специфіки своєї професійної діяльності, ведуть вогонь у екстремальних умовах (раптовість, жорсткий ліміт часу, реальна загроза життю), із різних положень, у русі, з автотранспорту та ін.

Для виконання пострілу з усіх стандартних положень, необхідно вибрати точку прицілювання не припиняючи спостереження за ціллю, витягнути праву руку з пістолетом вперед, накласти вказівний палець цієї руки першою фалангою на спусковий гачок, ви-

тягнути по лівій стороні рукоятки великий палець правої руки паралельно напрямку ствола; витягнуту праву руку треба тримати вільно, без напруження, а кисть цієї руки повинна бути в площині, яка проходить через вісь канал ствола і лікоть руки. а рукоятку пістолета не стискати і тримати її, по можливості, одноманітно.

Здійснення влучного пострілу - це більш складна дія, ніж просте механічне натискання на спусковий гачок вогнепальної зброї. При цьому процес прицілювання, утримання вогнепальної зброї та натискання на спусковий гачок синтезується в одну неперервну дію.

Фахівці констатують, що у основі пострілу лежать зорово-сесомотонні, зорово-сенсомоторні реакції організму, сенсомоторна координація, точність рухів, швидкість реакції та ін. Їх індивідуальні характеристики дають змогу прогнозувати придатність людини до конкретної професійної діяльності та рівень її професійної надійності (П.К.Анохин, 1975; Н.Б.Філімонова, 1996; Е.І.Бойко, 2000; М.В. Макаренко, 2002).

На результативність стрільби безпосередньо впливають окремі функції головного мозку: пам'ять; асоціативні процеси; діяльність рецепторів, які сприймають зовнішні подразники; свідоме керування м'язами; хімічні процеси у організмі та ін.

Результати ряду досліджень (А.Н.Блеер та ін., 2006; Р.Н. Салихова, 2013; A.J.Naufler et al, 2000; B.D.Hatfield et al., 2004) показали, що у стрільців, під час прицілювання, на електроенцефалограмі (ЕЕГ) спостерігається виражений альфа-ритм. Крім цього, фахівцями встановлено певний зв'язок між амплітудою альфа-ритму та точністю вистрілу (G.M.Loze et al., 2001).

Ефективність стрільби також залежить від процесу координації рухів у період прицілювання, під час якого стрілець наводить зброю на ціль, стабілізує положення свого тіла та здійснює вистріл.

При обрані бойової стійки поліцейським необхідно враховувати такий важливий та специфічний фактор, як монокулярний або бінокулярний зір. На цей важливий елемент прицілювання звертає увагу ряд фахівців з поведінкової оптометрії (М.М. Кубланов, 2005; Ж. Э. Бозержан, 2006).

Відомий психолог Б.Г. Ананьев стверджував, що бінокулярний зір (двома очами) є результатом «складання різних монокулярних функцій». При цьому бінокулярний зір людини є більш досконалішим, ніж функції кожного ока окремо.

У зв'язку з цим кожен стрілець повинен обов'язково знати своє провідне око та домінуючу руку. Під час стрільби ці фактори є дуже важливими, бо вони суттєво впливають на процес прицілювання та результативність.

Відомий нейрофізіолог Е.С. Godnig - фахівець з поведінкової оптометрії, тривалий час займався вивченням візуальних навичок, найбільш важливих для стрільця. На його думку найбільш важливими факторами, що безпосередньо впливають на влучність та швидкість реакції поліцейських під час стрільби є:

1. Гострота зору - це вміння в деталях розглянути статичний або рухомий об'єкт, що суттєво впливає на швидкість прицілювання.

2. Периферійний зір - дозволяє бачити увесь оперативний простір, знати про пересування супротивника, бути впевненим, що крім потенційної цілі ніхто інший не постраждає.

3. Сприйняття глибини - це важлива професійна якість, що дає можливість реально оцінювати відстань між супротивниками.

4. Гарна координація дає змогу водночас виконувати декілька дій (спостерігати за маневрами супротивника, вести прицільний вогонь та ін.).

5. Візуалізація - це здібність прогнозувати подальший розвиток подій, особливо в умовах обмеженої видимості цілі.

6. Швидкість реакції - цей фактор є дуже важливим у ситуаціях, коли супротивника можна спостерігати протягом лічених секунд; це дає змогу ідентифікувати ціль и прийняти адекватне рішення.

7. Гнучкість фокусування уваги дає змогу зробити влучний постріл та швидко перенести вогонь на наступну ціль.

8. Фіксація ситуації дозволяє об'єктивно оцінити динаміку бою та прийняти адекватне рішення.

9. Моторна пам'ять дає змогу добре тренованому стрільку діяти автоматично, що суттєво впливає на інтенсивність ведення вогню.

10. Периферійна інформація дозволяє оперативно отримувати данні стосовно положення супротивника та контролювати його маневри. В умовах вогневого бою ця навичка позбавляє стрільця від синдрому «тунельного зору».

Світовий досвід та поліцейська практика яскраво свідчать про те, що ці навички найкраще реалізуються, коли під час прицілювання використовується бінокулярний зір.

Також слід враховувати, що під час ведення вогню із одним заплющеним оком, поліцейський майже на половину обмежує контроль за своїм оперативним сектором, що може мати фатальні наслідки.

Окрім цього, після розплющення замруженого ока, зір стрільця певний час (від двох до чотирьох секунд) буде знаходитись у стані адаптації, що робить його уразливим для вогню з боку потенційного супротивника.

Важливу роль по забезпеченню ефективності системи «стрілець-зброя» грає вестибулярний апарат. При цьому вестибулярна (статокінетична) стійкість дає змогу поліцейському точно і стабільно виконувати рухові дії в специфічних умовах вогневого бою.

Вогневий бій, або збройне протистояння між силами правопорядку та злочинцями, є одною із кризових ситуацій у діяльності поліції. Негативну роль у кризовій ситуації може грати відмова моторних функцій. Це проявляється у тому, що поліцейський не в змозі діяти адекватно у складних умовах екстремальної ситуації. У наслідок негативного впливу стресорів у нього може порушуватись координація рухів, він не в змозі прийняти раціональне положення для стрільби, здійснити необхідний маневр або своєчасний відхід з лінії вогню та ін.

У критичній ситуації під патогенним впливом стресорів, можуть статися певні зміни у окремих формах сприйняття. Так, під час вогневого бою значна частина офіцерів відмічає специфічні перцептивні спотворення, питома вага яких коливається від 43% (S.Hillas & T.Cox, 1986) до 95% (D.Klinger, 2001).

У більшості сучасних досліджень, пов'язаних із перцептивними спотвореннями під час стрільби, домінуючими є візуальні або звукові (D.Klinger, 2001; A.Artwohl, 2002).

Так, під час збройного протистояння у поліцейського може виникнути феномен «тунельного зору», коли його увага буде сконцентрована цілком на одному об'єкті - озброєному злочинці, а периферійний зір - заблоковано. Результати дослідження (D.Klinger, 2002) показали, що перед початком стрільби феномен «тунельного зору» було встановлено у 41% поліцейських, а під час вогневого бою у 37%. Інші дослідники (M.Novy, 2017) констатували наявність «тунельного зору» під час стрільби у 50% поліцейських.

Згідно інших досліджень «тунельне бачення», як форма спотворень під час критичних інцидентів за участю поліцейських, ва-

ріюється від 37% (R.M.Solomon & J.M.Horn, 1986) до 79% (A.Artwohl, 2002).

Аналогічним образом «тунельний» феномен може проявитися і стосовно слухових аналізаторів, бо у цей час увага офіцера поліції буде зосереджена виключно на звуках, що доносяться з боку місця знаходження злочинця (голоси, обривки фраз, шум його кроків та ін.).

У зв'язку з цим більшість дослідників вказують на той факт, що під час стрільби суттєво знижується сприйняття звука: від 42% (J.H.Campbell, 1992) до 82% (A.Artwohl, 2002). Характерним для збройного інциденту є те, що у цей час фонові звуки не будуть сприйматися зовсім.

Під час збройного інциденту серед офіцерів поліції мають місце суттєві зміни у суб'єктивному сприйнятті часу. Активне сприйняття часу, а саме відчуття часу, що повільно спливає, було виявлені в усіх дослідженнях, присвячених вивченню цієї симптоматики.

Результати досліджень варіювалися у діапазоні від 34% (J.H.Campbell, 1992) до 67% (R.M.Solomon & J.M.Horn, 1986). Почуття повільного руху було майже у два рази частіше, ніж відчуття часу, що рухається швидше (R.M.Solomon & J.M.Horn, 1986; D.Klinger, 2001).

Ряд авторів (A.Honig & S.Sultan, 2004) констатують, що під час перестрілки у окремих поліцейських може виникнути почуття слабкості та безпорадності.

У кризових ситуаціях, які становлять небезпеку для життя поліцейського або інших людей виникає емоційний стрес, в результаті чого відбувається процес мобілізації ресурсів організму: значно зростає частота серцевих скорочень, підвищується артеріальний тиск, відбувається екскреція (викид) у кров великої кількості катехоламінів (адреналіну і норадреналіну).

Відомий фахівець з вогневої підготовки Сауль Кирш у книзі «Роздуми про практичну стрільбу» стверджує, що при аналізі швидкісної стрільби можна виділити декілька домінуючих навичок:

- точність;
- контроль віддачі;
- контроль влучень.

Слід зазначити, що практична стрільба поліцейських у складних умовах кризової ситуації є апогеєм проявлення усіх їх індивідуальних якостей та рівня професійної підготовки.

При виникненні реальної небезпеки та вступом у протистояння із озброєним злочинцем алгоритм дій поліцейського, його поведінка будуть визначатися рівнем професійної підготовки та вмінням управляти своїм психічним станом в специфічних умовах екстремальної ситуації (рис.)

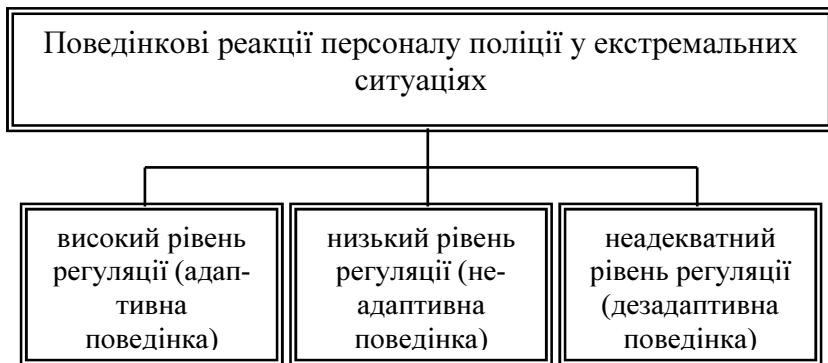

Схема 1. Типи поведінкових реакцій поліцейських у екстремальних ситуаціях

Ряд авторів (J.Strype & J.Knutsson, 2002; Squires & Kennison, 2010) стверджують, що адекватність застосування зброї офіцером поліції залежить від реального сприйняття ним потенційного ризику та ступеня небезпеки. При цьому вірогідність неправомірного або випадкового застосування поліцією вогнепальної зброї повинна бути зведена до мінімуму.

8.2. Психологічна готовність персоналу поліції до застосування вогнепальної зброї

Успішність професійної діяльності співробітників поліції щодо забезпечення громадської безпеки та правопорядку багато в чому залежить від психологічної готовності до застосування табельної зброї.

Застосування табельної зброї - це здійснення умисного цілісного пострілу або інший спосіб використання бойових власти-

востей вогнепальної зброї з метою припинення протиправних дій шляхом ураження злочинця або іншої цілі.

На думку ряду дослідників (В.В.Авдєєв, 1988; І.М.Коноплева, 2005; Н.Ю.Мітюріна та М.В.Бобков, 2008) психологічна готовність співробітників органів правопорядку до застосування або використання вогнепальної зброї - це багатовимірне комплексне утворення, основними компонентами якого є професійні знання, спеціальні навички, відповідні мотиви та індивідуальні психологічні параметри особистості.

Інші автори (С.Ю.Добряк, 2004; В.А.Кулганов та ін., 2005) вважають, що адаптаційний потенціал є інтегральним утворенням, який об'єднує у складну систему соціально-психологічних, психічних, біологічних властивостей і якості, які актуалізуються особистістю для формування та реалізації нових форм поведінки у складних умовах, що різко змінюються.

І.Ю.Горелов (2008) вважає, що базовими складовими психологічної готовності персоналу поліції до застосування вогнепальної зброї є:

- комплекс спеціальних професійних знань, вмінь та навичок, які визначають їх здатність правомірно застосовувати табельну зброю;
- мотиваційне санкціонування конкретних професійних дій;
- індивідуальні особливості.

Аналіз світової практики застосування вогнепальної зброї персоналом поліції та огляд наукової літератури з даної тематики дозволяє зробити висновки про наявність тісного взаємозв'язку між особистісним потенціалом і психологічною готовністю поліцейських до застосування табельної зброї.

Офіцери поліції з високим рівнем психологічної готовності до застосування табельної зброї рідко знаходяться у стані фрустрації - бо вони пред'являють до своєї поведінки підвищені вимоги і дають собі адекватну та об'єктивну оцінку.

Поліцейські з високим рівнем психологічної готовності до застосування зброї у ситуації фрустрації володіють комплексом поведінкових реакцій, серед яких виділяються низькі значення екстрапунітивних реакцій*, вираженість інтрапунітивних та імпульсивних реакцій.

Для цієї категорії працівників поліції основними особистісними якостями є:

- самовпевненість;
- розвинені емоційно-вольові та комунікативні якості;

- зібраність;
- спрямованість на досягнення конкретної мети;
- високий рівень саморегуляції.

Серед поліцейських з низьким рівнем психологічної готовності до застосування зброї на високому рівні виражені екстрапунітивні реакції і реакції з фіксацією на задоволенні потреб, а на низькому рівні - інтрапунітивні і імпульсивні реакції.

Ім властиві середні та низькі показники стильових особливостей саморегуляції та низька схильність до ризику. Показники комунікативності і самовпевненості знаходяться на середньому та низькому рівнях.

Індивідуальна психологічна готовність поліцейського до застосування вогнепальної зброї також пов'язана з особистісною та ситуативною тривожністю. Поліцейські з високим ступенем психологічної готовності до застосування табельної зброї мають низький рівень особистісної та ситуативної тривожності, а їх колеги з низькою психологічною готовністю - помірний рівень тривожності.

Для вогневого бою на близьких відстанях, особливо у специфічних міських умовах, характерним є високий темп стрільби з обох протилежних сторін. Причому, чим менше відстань між ними, тим інтенсивніше темп стрільби. Цей феномен обумовлений природною реакцією стрільців на диспозицію противника: чим ближче він знаходиться, тим більше бажання у нього влучити. При цьому обидві сторони часто прагнуть отримати бажаний результат за рахунок великої кількості пострілів. За таких обставин вітальна загроза стає реальною (близька відстань до супротивника, наведена зброя, негативні емоції та ін.) і не залишає часу для ретельного прицілювання.

В результаті патогенного впливу стресорів, під час збройного протистояння, у працівників поліції можуть виникнути такі негативні емоції та фізичні стани як жах, паніка, ступор та тремор, які будуть суттєво впливати на ефективність стрільби.

Так, за даними В.Г.Андросюка, в екстремальних ситуаціях у працівників міліції України спостерігалися зміни стану свідомості, що супроводжувались зниженням координації рухів (29,8%), уповільненням реакції (27%), розгубленістю (24%), порушенням логіки міркувань (18%), зниженням критичності мислення (11%), якості сприймання та уваги (8,9%).

Результати аналізу статистичних даних (І.А.Золотницький, 1997) показали, що при застосуванні табельної зброї співробітниками міліції, час вогневого контакту складав від 2 до 5 секунд, а темп стрільби відповідно 3-4 постріли. За іншими даними (О.М.Садков, 2010) вогневий контакт між працівниками міліції та

злочинцями тривав лише 2,9 секунди, а середня кількість пострілів становила 2,7.

Представляє певний інтерес практика застосування вогнепальної зброї поліцією США. Так, персоналом Департаменту поліції Нью-Йорка за період 1988-2001 років було зафіксовано 4810 кризових інцидентів між поліцією та правопорушниками, з яких у 3657 (76%) сили правопорядку були змушені застосувати вогнепальну зброю. Під час конфлікту офіцерами поліції було здійснено 13716 вистрілів, з яких 9899 (72,1%) безпосередньо по зловмисникам. Ефективність стрільби полісменів була 22,3%, а витрати боєприпасів - 2,86 патрона.

За статистикою Федерального бюро розслідувань США ефективність стрільби поліцейських у екстремальних умовах коливається у межах 18-20%, а серед злочинців складає лише 8-10%.

Персонал Департаменту поліції Чикаго за період 2009-2016 роки приймав участь у багатьох перестрілках із озброєними злочинцями. В наслідок чого 106 правопорушників були застрелені, а 237 отримали поранення. Найбільша кількість загиблих була під час збройних сутичок з поліцією, у яких брали участь двоє злочинців - 21,9%, троє - 6,7%, п'ять і більше - 1,4%.

Патогенні стресори кризової ситуації негативно впливають на психологічний та фізичний стан поліцейських, що за певних обставин суттєво знижують ефективність стрільби.

У такій ситуації психотравмуючий фактор негативно впливає на психіку, викликаючи часом патологічні зміни у поведінці поліцейського. У його свідомості виникає реальне почуття страху або тривоги, із якими він не може цілком справитися. Фахівці вказують, що негативні емоції та стани (страх, емоційний шок, іммобілізація, ступор та ін.) можуть впливати на точність навіть автоматизованих рухів.

Ізраїльські фахівці з вогневої підготовки вказують на те, що у реальному бою не більше 25% поліцейських застосовують практичні навички, які були отримані під час вогневої підготовки або спеціального тренінгу.

Один із засновників військової психології М.М.Головін ще у 1907 році звернув увагу на те, що у епоху кремнієвих рушниць значна кількість зброї, яку було підібрано на полі бою, виявилась зарядженою декілька разів.

Малоефективна стрільба під час критичних інцидентів, нехтування тактичними прийомами приводить до значних втрат серед персоналу поліції.

За даними Департаменту поліції Нью-Йорка у період 1991-2000 років в наслідок вогневого протистояння із злочинцями заги-

нув 601 офіцер поліції. Більш всього поліцейських загинуло у ситуації, коли відстань між супротивниками була досить близькою:

- до 5 футів* - 303 (50,4%);
- 6-10 футів - 121 (20,1%);
- 11-20 футів - 70 (11,6%);
- 21-50 футів - 52 (8,7%).

*фут (англ. foot - ступня) - одиниця вимірювання довжини у англійській системі мір, яка дорівнює 30,48 см.

При огляді загиблих та поранених під час вогневого бою на тілі та одязі криміналісти та судово-медичні експерти дуже часто знаходять мікрочастинки порошу та кіпоті, опалені ділянки тканини та інші свідoctва, що підтверджують близьку відстань пострілу.

При цьому кожен третій загиблий поліцейський ігнорував вимогу стосовно обов'язкового носіння бронежилетів під час служби.

Результати аналізу перестрілок між поліцією та злочинцями показав, що більшість із них відбувалась на відкритому просторі: на вулиці (70,7%), у лісі або в парковій зоні (11,5%) і лише 17,8% у замкнутому просторі - в приміщеннях або офісах.

Статистичні данні, опубліковані у відкритій печаті, дозволив визначити ситуації у яких співробітники правоохоронних органів застосовували табельну вогнепальну зброю:

- необхідна оборона - 36,4%;
- крайня необхідність - 45,4%;
- затримання особи, що скоїла злочин - 18,2%.

Аналіз узагальнених даних показує, що інтенсивність застосування поліцією вогнепальної зброї має певний цикл. Так, на весну приходится майже третина всіх випадків застосування зброї - 29,6%, літом - 24,8 %, зимою - 23,9 % і на осінь припадає найменша кількість - 22,5 %.

Найбільша кількість випадків застосування табельного зброї має місце в квітні (10,7%) та травні (9,7%), а найменша - у грудні (0,4%). В інші місяці статистичні дані мають таку динаміку: березень - 9,5%; жовтень - 9%; лютий - 8,9 %; червень - 8,8 %; січень - 8,6 %; серпень - 8,5 %; липень - 7,5 %; вересень - 6,9 %; жовтень - 6,5 %.

Протягом тижня поліція найчастіше застосовує табельну зброю у такі дні: субота - 19,1%; неділя - 16,6%; п'ятниця - 14,7%; четвер - 13,7 %; понеділок - 12,5%; середа - 12 %; вівторок - 11,4%.

Найчастіше табельна зброя застосовується у темний період доби - 72,9%. Із них: з 19:00 до 24:00 - 42,9% та з 0:00 до 05:00 - 29,9%, а 27,2 % - це денний час.

У критичних ситуаціях збройного протистояння із злочинцями, результативність атакуючих або захисних дій поліцейського буде залежати від рівня його професійної підготовки (рис.).

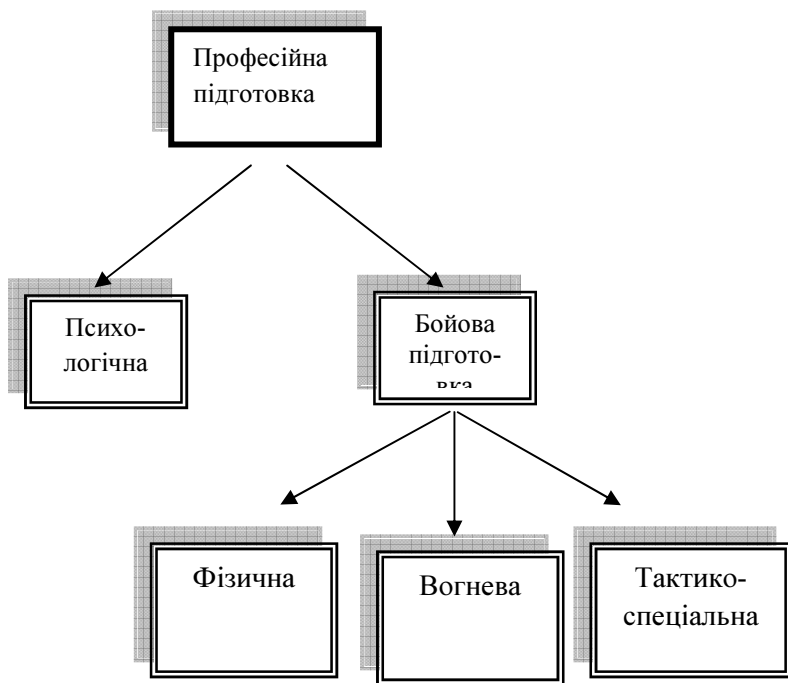

Схема 2. Основні напрямки професійної підготовки поліції

Така комплексна система професійної підготовки персоналу поліції повністю відповідає сучасній концепції ближнього бою (Close quarters combat, CQC). Вона передбачає різні тактичні варіанти нейтралізації або фізичної ліквідації злочинців під час збройного протистояння.

Як свідчить практика, значна частина поліцейських психологічно не готові до адекватних дій у екстремальних ситуаціях. Особливо це стосується психологічної готовності до застосування табільної вогнепальної зброї в умовах конфронтації із озброєним злочинцем і реальної вітальної загрози.

З цього приводу, ще у 1930 році відомий фахівець Н.М.Ознобішин у книзі «Мистецтво рукопашного бою», яка давно стала раритетним виданням, писав: «Міліцейська стрільба відрізняється від звичайних систем стрільби тим, що здійснюється з дуже короткої дистанції по декількох рухомих цілях. Тому методи навчання стрільбі і володінню револьвером в органах міліції мають

бути абсолютно інші, ніж ті, які використовуються у військових частинах, бо цілі цього навчання також інші».

Для ефективного протистояння озброєним злочинцям персоналу поліції доцільно використовувати техніку стрільби і тактичні прийоми, які передбачено окремими розділами спеціальних програм для зарубіжних армійських підрозділів та поліції: «Військові операції у міській місцевості» (Military operations in urban terrain, MOUT), «Операції у населених пунктах» (Operations in Built Up Areas, OBUA) та «Бойові дії у населених пунктах» (Fighting in built-up areas, FIBUA).

З метою підвищення професійного рівня вітчизняних поліцейських доцільно активно впроваджувати та інтенсивно використовувати у тренувальному процесі інтерактивні лазерні (мультимедійні) стрілецькі тири (рис.24).

Рис. 25. Стрілецький інтерактивний тир поліції США

Такими тренажерами обладнано більшість зарубіжних підрозділів поліції. Практика показала, що така форма тренінгу дає змогу моделювати конкретні кризові ситуації, які виникають під час несення служби та формувати у персоналу поліції відповідні алгоритми дій із використанням штатної вогнепальної зброї.

8.2. Стрілецькі стойки у ближньому бою

Результати аналізу світового досвіду збройного протистояння між поліцією та злочинцями свідчать про те, що найчастіше супротивники вступають у вогневе протистояння на дуже коротких дистанціях. За статистикою, час вогневого контакту має широкий діапазон, бо може тривати всього декілька секунд або хвилин. За таких умов домінуючими факторами є: швидкість виконання першого пострілу (випередження у часі), швидкість здійснення маневрів, ухід з діректриси (лінії вогню противника), блокування можливості ведення прицільного вогню противником та ін.

При виникненні екстремальної або кризової ситуації слід пам'ятати, що існують окремі види та характеристики цілей для ведення вогню із табельної стрілецької зброї.

Цілі по яким поліція може застосувати штатну стрілецьку зброю умовно розподіляють на три основні категорії:

- нерухомі;
- такі, що з'являються на короткий час;
- динамічні (рухливі).

Найбільш важливими для поліції під час збройного протистояння, є так звані «живі» цілі - злочинець, група чи окремі фігуранти, що ведуть вогонь із різних позицій та положень (стоячи, з коліна або лежачи). Динаміка вогневого бою свідчить, що усі потенційні цілі під час збройного протистояння рідко залишаються нерухомими або у статичному положенні. Злочинці постійно маневрують, щоб уникнути переслідування та небажаного вогневого контакту з поліцією. Якщо цей план не вдалось реалізувати, то вони намагаються зайняти вигідну вогневу позицію та протриматись певний час, коли ситуація зміниться на їх користь.

Тому вогонь по ним слід вважати стрільбою по цілях, що з'являються. Слід враховувати, що вони з'являються, як правило, на дуже короткий час, що може тривати лише декілька секунд. Часті такі цілі з'являються у різних місцях, здійснюючи при цьому перебігання, переповзання, подолання перешкод - тобто є такими, що постійно рухаються. Окрім «живих» цілей, рухомими об'єктами для застосування поліцією вогнепальної зброї є автомобілі, мотоцикли та інші рухомі технічні засоби.

Спрощений алгоритм тактики дій поліцейського у екстремальних умовах швидкоплинного ближнього бою може складатися з таких основних елементів:

- ідентифікація (розпізнавання) реальної загрози;
- оперативний аналіз отриманої інформації;
- прийняття адекватного рішення;
- відхід із зони активного ураження;
- відкриття вогню по злочинцю;
- постійне маневрування та зміна позиції;
- контроль і об'єктивна оцінка ситуації, що постійно міняється.

Виходячи з цього, слід вибирати оптимальну бойову стойку для ефективного ведення вогневого бою на короткий дистанції. Для гарантованого ураження противника в екстремальних умовах ближнього бою, необхідно вміти правильно формувати бойову стрілецьку стойку та ефективно використовувати усі її переваги. Це дозволяє не тільки влучно уразити ціль, а й ефективно контролювати техніку спуску і віддачу зброї після кожного зробленого вистрілу.

У зв'язку з цим фахівцями було розроблено і апробовано на практиці значна кількість різних стрілецьких стоек, більшість з яких відповідають високим вимогам сучасного вогневого бою.

Практика показала, що в умовах реальної вітальної загрози доцільно використовувати лише ту тактичну (бойову) стрілецьку стойку, алгоритм ведення вогню із якої максимально відповідає конкретній ситуації та був відпрацьований до автоматизму під час тренувань або тактичних навчань. Це обумовлено тим, що практично не існує ідентичних критичних ситуацій. Для ефективної стрільби у кожній з таких ситуацій прийнято застосовувати найбільш адаптовані стойки. Тому застосування стандартного варіанту стрілецької стойки без урахування конкретної ситуації незмінно позначатиметься на її ефективності. У одному випадку ефективність стрільби буде високою і результативною, а в іншому - діаметрально протилежною.

Важливими умовами під час прийняття бойової стійки - первинного положення для стрільби є: природність положення, мінімальна м'язова напруга, рівновага та надійна стійкість системи «стрілець-зброя».

Окрім цього, в управлінні рухами важливу роль по забезпеченню ефективності стійкості системи «стрілець-зброя» грає вестибулярна статокінетична стійкість.

Вестибулярна статокінетична стійкість стрілка - це здатність зберігати на оптимальному рівні функціональний стан організму, орієнтування у просторі, рівновага тіла у статичному положенні та динаміці, координація рухів і високий рівень професійної працездатності в умовах активного або пасивного переміщення тіла у просторі.

Швидкісна і влучна стрільба з пістолета у екстремальних умовах ближнього бою, що змінюються дуже швидко, вимагає стійкого положення, що дозволяє правильно виконувати прицілювання і спуск, контролювати віддачу після пострілу та своє дихання.

Поліцейський арсенал бойових стоек для стрільби з пістолета досить великий і має давню історію. Проте, при усій різноманітності, відсутня єдина універсальна стойка, яка була б адаптована до будь-якої кризової ситуації.

Цей постулат обумовлений тим, що у специфічних умовах поліцейської стрільби алгоритм дій має бути адекватним ситуації, що склалася. У екстремальних умовах ближнього бою конкретна стойка може по своїй ефективності перевершувати усі інші. Тому поліцейські, що мають практичний досвід і тактичне мислення, здатні самостійно вибрати оптимальний варіант та алгоритм дій з урахуванням ситуації, що склалася. В умовах швидкого протікання вогневого бою важливу роль грає правильний вибір алгоритму дій за системою «критична ситуація - стрілецька стойка - вистріл». У поліцейській практиці використовуються два варіанти бойових стрілецьких стоек:

- утримання вогнепальної зброї двома руками;
- утримання вогнепальної зброї однією рукою.

Аналіз застосування поліцією вогнепальної зброї показав, що при стрільбі на ураження найбільш поширеними є стойки з використанням дворучного хвата.

Існує більше десяти стіек та різних варіантів, що використовуються для стрільби з двох рук. Однак, у поліцейській практиці основними є стойка Вивера (J.Weaver) та стойка Ізосельса.

З дворучних стоек найбільше поширення у поліції багатьох країн отримала стойка Вивера. Інші стійки - це лише різні варіанти двох вище названих, а головна різниця між ними полягає у розташуванні тіла стрілка відносно лінії вогню.

Однією із фундаментальних бойових стрілецьких стоек, що здобула широку популярність не тільки серед поліцейських але й значної частини цивільного населення у багатьох країнах світу, є стойка Вивера.

8.3. Стойка Вивера

Практичне застосування стойки Вивера у ближньому бою виявило ряд явних переваг перед іншими стрілецькими стойками з утриманням зброї двома руками. На думку фахівців, стойка Вивера створює оптимальні умови для ведення влучного вогню з двох рук на близькій дистанції. Дуже міцне утримання зброї і швидкість прицілювання забезпечують упевне ураження супротивника на дистанції до 25 метрів, що є дуже важливим чинником в динамічних умовах ближнього бою.

У стойці Вивера стрілок стоїть під кутом до лінії вогню - ліве плече спереду. Ноги знаходяться на ширині пліч, а тіло трохи нахилено уперед. Вага тіла рівномірно розподіляється на обидві ноги. У цій стойці стрілок має змогу більш ефективніше гасити опорною ногою віддачу після вистрілу і представляє собою мішень меншої площини.

Окрім цього, стойка Вивера забезпечує велику амплітуду повороту опорної сторони стрільця. Технічною особливістю будь-якої дворучної стойки є позитивний фактор, що при наведенні зброї на ціль, ступні ніг не задіяні у цьому процесі. Цю функцію виконує верхня частина тулуба стрілка, яка діє за принципом «авіаційної турелі». (рис.25)

Рис. 25. Бійці спеціального підрозділу поліції міста Чэнду (столиця провінції Сичуань, КНР) відпрацьовують ведення вогню у стійці Вивера

Розслаблені лікті у стійці Вивера дозволяють збільшити кут у бік опорної руки ще на 45^0 , нічого не втрачаючи у діапазоні з боку стріляючої руки. Цей дуже важливий чинник може згодитися, якщо потенційна загроза несподівано з'явиться у так званій «сліпій зоні».

8.4. Сійка Чепмена

У порівнянні із стрілецькою сійкою Вивера, сійку Чепмена не можна прийняти так же швидко, але це компенсується іншими перевагами. У сійці Чепмена більшість стрільців за рахунок повороту торсу можуть комфортно наводити зброю на 90^0 у бік стріляючої руки і близько 100^0 у бік опорної руки.

У порівнянні із сійкою Вивера, сійку Чепмена не можна прийняти так же швидко, але це компенсується іншими її перевагами. Одна з них полягає у тому, що стрільба у сійці Чепмена вимагає менших фізичних витрат та м'язової сили. Тому фізично слабкі стрільки, що відчувають певний дискомфорт під час ведення вогню у сійці Вивера, віддають перевагу саме сійці Чепмена. Крім того, офіцери поліції та інші стрільки з крос-домінантним зором вважають менш жорстку сійку Чепмена найбільш раціональною,

оскільки для правильного прицілювання їм досить лише трохи повернути у бік голову.

Феномен крос-домінантного зору полягає у тому, що у більшості людей права рука та праве око є домінантними (латин. *dominans* - пануючий) - тобто основними.

Разом з тим, більшість осіб у яких домінантною є ліва рука (шульга), також мають ведучим ліве око.

Відповідно, під час вогневого бою стрільці ефективно користуються цим для точного прицілювання та влучної стрільби.

Якщо ж домінантна рука та око розташовані асиметрично, тобто на протилежних половинах тіла людини, то це явище отримало у фахівців назву «крос-домінантний зір».

Ще одна чеснота стойки Чепмена - це контроль віддачі зброї після вистрілу. Коли рука із зброєю випрямлена і зафіксована, а лікоть опорної руки зігнуто у підтримувальному положенні, то основну частину сили віддачі амортизують м'язові групи тулубу та плечового поясу.

Наприклад, вести стрільбу з револьвера .45 Magnum (11,5x30 мм) у стойці Вивера досить складно. Тому поліцейські, що використовують пістолети і револьвери великих калібрів віддають перевагу стойці Чепмена. Також їм імпонує потенційно краща точність стрільби з цієї стойки.

8.5. Фронтальна стойка «Power isosceles»

Стандартна стойка Power isosceles отримала популярність ще в середині 80-х років минулого століття. Це було пов'язано із зростанням популярності нового виду спорту - практичною стрільбою. Дворучна стойка Power Isosceles - найбільш природна і швидка для підготовки до бою. Все, що треба зробити стрільцю - це стати лицем до супротивника, ногу з боку руки, що утримує зброю, відставити назад на відстань 20-25 см та трохи зігнути коліна. При цьому необхідно поставити ноги на ширині плечей так, щоб корпус, руки та зброя утворили своєрідний рівнобедрений трикутник (звідси і оригінальна назва стійки - від англ. *isosceles* - рівнобедрений). Після цього залишається лише підняти обома, повністю витягнутими руками, зброю на рівень очей і розташувати зброю по центру поля зору. При цьому голова залишається піднятою, що за-

безпечує максимальний периферійний обзір при природному поєднанні прицілу пістолета з очима стрільця.

Практика свідчить, що під час вогневого бою піднята голова і поліпшений периферичний зір дозволяють офіцерам поліції швидше переміщатися та одночасно, під час руху, контролювати декілька цілей. Особливо ефективна фронтальна стойка Power isosceles при використанні патронів із слабким пороховим зарядом (рис. 26).

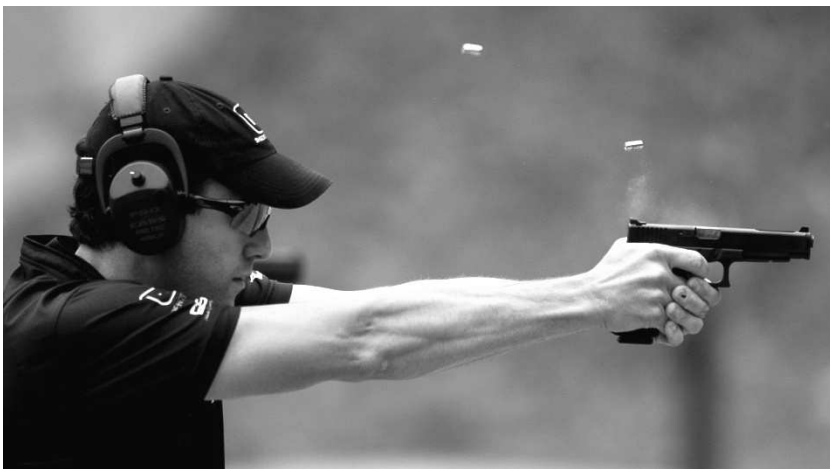

Рис. 26. Двуручна стойка Power isosceles

Стойка Power isosceles оптимально підходить стрілкам з крос-домінантним зором, бо практично не вимагає повертати голову, щоб отримати правильну картинку у прицілі. У результаті використання стойки досягається значне поліпшення контролю віддачі і підготовки наступного пострілу.

Одним з суттєвих недоліків стойки Power isosceles є те, що її використання під час збройного протистояння, тулуб поліцейського буде повністю відкритий, що потребує постійного насіння бронежилету під час служби.

8.6. Стойка «Power Point»

Стойка Power Point дозволяє у ближньому бою вести вогонь по супротивникові з однієї руки. Це дає можливість при необхідності використати другу руку для інших цілей: утримувати для захіс-

ту бронешит, застосувати електрошокер або засоби радіо- та мобільного зв'язку. (рис.27)

Рис. 27. Тактика використання бронешитка у ближньому бою

Такий метод стрільби забезпечує гарантоване ураження супротивника з табельної зброї, навіть у ситуації, коли друга рука була травмована або поранена. Також стойка Power Point дозволяє вести вогонь у специфічних умовах міста та використовувати елементи архітектури як надійне укриття.

Також стійка Power Point дає змогу оперативному складу поліції у критичній ситуації ведення вогневого бою з декількома злочинцями ефективно застосовувати одночасну стрільбу із двох пістолетів - так звану стрільбу «по-македонські».

Стрільба по-македонські - це тактичний прийом ведення ближнього бою із використанням короткоствольної вогнепальної зброї, частіше за все багатозарядних автоматичних та півавтоматичних пістолетів.

Цей метод ведення вогню припускає стрільбу з двох рук, одночасно піднятих на рівень плечей. Такий прийом стрільби під час збройного протистояння забезпечує подвійну вогневу перевагу поліцейського над супротивником. Особливо ефективна стрільба по-македонські у поєднанні з умінням професійно «гойдати маятник».

Наряду із стрільбою по-македонські, існує ще одна специфічна техніка ведення вогню, яку застосовують поліцейські багатьох країн під час збройної конфронтації із злочинцями - стрільба «по-мозамбікські» або модифікований сучасний варіант «стойка Купера».

Стрільба «по-мозамбікські» - це універсальний прийом ведення вогню на ураження - потрібний вистріл, тобто «два - у груди, один - в голову», який часто застосовується в екстремальних умовах ближнього бою. Його ефективність полягає у тому, що послідовно здійснюють два швидких постріли у торс супротивника (техніка «подвійного пострілу»), а наступний вистріл - у голову, який миттєво вбиває супротивника.

Така техніка стрільби призначена для того, щоб гарантовано знешкодити противника, зробивши два постріли у найбільш вразливі місця верхньої частини тулуба, а потім, якщо він все ще проявляє активність, зробити третій, прицільний і більш складний у виконанні, вистріл у голову.

Така тактика пов'язана із тим, що із-за окремих важливих чинників ближнього бою, таких як наявність індивідуальних засобів бронезахисту (балістичні бронежилети), стимулююча та антишокова дія наркотичних речовин, коли кулі не влучили у життєво важливі органи противника - вистріли у його торс будуть не ефективними, тоді виникає потреба у третьому вистрілі. Така тактика ведення вогню необхідна поліцейським для того, щоб шляхом пошкодження головного мозку та центральної нервової системи гарантовано і негайно вивести із ладу небезпечного противника. Тому прицільний постріл має бути здійснений у зону між бровами і верхньою губою, інакше кістки черепа зможуть перешкодити кулі урадити головний мозок.

Завдяки високій ефективності цей метод стрільби взято на озброєння спецслужбами та поліцією багатьох країн світу. Наприклад, у США для вогневої підготовки особового складу спеціальних підрозділів поліції SWAT та інших оперативних служб, використовуються оригінальні учбові мішені на яких позначені «смертельні» зони та тілі людини (рис.28).

100% FREE
 24/7
 Instant Access

BakerTargets.com

Standard and Custom Targets for the American Firearms Enthusiast

	Number of Hits	Shot Value
10		
9		
8		
7		
6		
5		
4		
3		
2		
1		
Missing		0
Other		0

Target Name
 Target Type
 Target Size
 Target Color
 Target Shape
 Target Orientation

Рис. 28. Спеціальна учбова мішень поліції США для відпрацювання тактики стрільби «по-мозамбікські»

На підставі результатів розгляду ефективності окремих бойових стрілецьких стоек, можна констатувати, що в залежності від конкретної ситуації, кожна із них має свої переваги та окремі недоліки.

Тому, на тренуваннях та практичних заняттях персоналу поліції доцільно відпрацювати усі варіанти положень для ведення вогню, щоб у екстремальних умовах ближнього бою не знижувати ефективність стрільби.

Вважається, що зміна хвату або стойки може сильно вплинути на ефективність стрільби. Бойові стойки мають свої характерні відмінності, проте результати численних експериментів та досліджень свідчать про те, що їх вплив на результативність та ефективність стрільби не має істотного значення для тих, хто добре володіє базовою технікою стрільби.

8.7. Заміна обойми (магазину) пістолету під час бою

У екстремальних умовах ближнього бою важливим елементом є швидка заміна магазину (обойми) пістолету або барабану револьвера. Така заміна відома як «бойова» або «екстрена» перезарядка зброї і зазвичай проводиться тоді, коли магазин пістолета або камори револьверного барабана порожні і їх необхідно швидко замінити. При цьому алгоритм зміни магазинів у бойовій зброї суттєво відрізняється від спортивної техніки.

У екстремальних умовах вогневого бою, зброя ніколи не повинна залишатись без патрона у патроннику. Така тактика обумовлена тим, що наявність патрона у патроннику дозволяє стрілку після зміни магазину одразу ж продовжити ведення бойової стрільби.

При перезаряджанні штатної вогнепальної зброї велике значення мають два фактори: спосіб утримання магазину та зручне розміщення запасних магазинів.

Основні бойові стойки дають можливість оперативно замінити порожній магазин на новий. Досить приділити цьому процесу певний час під час проведення практичних занять або стрілецького тренінгу (рис.29).

Рис. 29. Екстрена заміна магазину під час бою

8.8. Тактика стрільби із використанням ліхтаря

На ефективність стрільби поліцейських суттєво впливає такий важливий чинник, як освітлення. Основна функція зору, з урахуванням інтенсивності світла, має три рівня: денний світ (фотопічний), сумеречний (мезопічний) та слабкий або нічний (скотопічний). Так, електричне освітлення у шахті ліфту буде лише 5 одиниць освітлення - люксів (Лк); технічних поверхів, підвалів, сходів та горищ - 20Лк. Мінімальна освітленість пішохідних доріжок у скверах та парках буде більше 3Лк, а залізничного полотна (шляху) у нічний час - лише 0,5-1 Лк.

Аналіз статистичних даних показав, що при проведенні оперативних заходів 36% агентів ФБР США стріляли в умовах недостатнього освітлення та 10% - у повній темряві. Під час перестрілки 56% з них застосовували зброю у статичному положенні «стоячи», 33% стріляли рухаючись і лише 11% - сидячи.

Вихідні данні стрільби офіцерів Департаменту поліції округу Балтімор (штат Мериленд, США) показали, що коефіцієнт попадань суттєво залежить від рівня освітлення:

- при доброму рівні освітлення – 64,6%;

- при низькому рівні освітлення – 45,4%.

Під час збройного інциденту в умовах доброї видимості офіцер поліції здійснює 2,7 постріли, що є стандартним показником для більшості Департаментів поліції США. Але в умовах низького рівня освітлення, тобто у сутимках, цей показник збільшується у два рази - до 5,9 пострілів.

У таких умовах поліцейські часто застосовують систему стрільби з використанням тактичного або підствольного електричного ліхтаря. Такі ліхтарі поліція ефективно застосовує під час стрільби в умовах низької освітленості (темряви) разом із вогнепальною зброєю для освітлення сектору стрільби, підсвічування цілі та її ідентифікації. Так само ліхтарь може використовуватися для короточасного осліплення та дезорієнтації супротивника (рис. 30).

Рис. 30. Тактика використання офіцером поліції зброї та ліхтаря

Існує багато тактичних прийомів ведення ближнього бою із використанням електричних ліхтарів. Як показав аналіз статистичних даних, найчастіше поліцейські різних регіонів світу використовують техніку стрільби ФБР, SFI/CCI, Чепмена-Роджерса, Майкла Харриса та інших.

Рис. 31. Офіцери поліції із зброєю з підствольним ліхтарем
«Lumintop» X10

Глава 9

Техніка стрільби із використанням ліхтаря

9.1. Техника стрільби ФБР

Стандартне положення при використанні цього тактичного прийому є таким: пістолет знаходиться у основній руці (у шульги - в левій), ліхтар - у іншій (або навпаки, у залежності від ситуації). При цьому рука з ліхтарем повністю випрямлена і відведена убік на рівні плеча або трохи вище, так, щоб джерело світла знаходилося як можна далі від тулубу поліцейського, а зброя утримується тільки основною рукою. Головною метою такого розташування ліхтаря під час веденні вогню полягає у дезорієнтації супротивника стосовно точного місцезнаходження поліцейського відносно джерела світла. Проте усередині приміщень із-за відбитого від стін світла приховати справжнє своє місце знаходження, як правило, не вдається.

При використанні такої техніки стрільби з однієї руки, тактичний ліхтар може розміщуватися відносно тіла по-різному, із врахуванням оперативної ситуації, що склалася.

9.2. Техника стрільби SFI/CCI

Використання техніки стрільби SFI/CCI у ближньому бою пов'язане з необхідністю звести до мінімуму уразливість поліцейських під час здійснення «зачистки» кутів приміщень та інших закритих ділянок на території будівель та інших аналогічних споруд.

Абревіатура SFI/CCI розшифровується як інститут «Sure-Fire» (Sure-Fire Institute, SFI) та компанія «Combative Concepts Inc.», представники яких є розробниками цієї бойової стрілецької стойки.

Техніка SFI/CCI, дозволяє вести прицільний вогонь у темряві, але вимагає уміння влучно стріляти з однієї руки, що не так-то легко для прицілювання і контролю віддачі зброї після вистрілу.

Рознесення зброї і джерела світла потребує від стрілка певної координації рухів. Незважаючи на це, техніка стрільби SFI/CCI - це кращий тактичний прийом. Застосовуючи його, можна відволі-

кати зловмисника променем світла, проникаючи у цей час до приміщення у якому той знаходиться.

У іншому варіанті, офіцер поліції, знаходячись за укриттям, може світити у сторону злочинця, високо піднявши руку з ліхтарем вгору, а стріляти - безпосередньо над укриттям або збоку від нього. При цьому для ефективності стрільби не має значення з якого положення поліцейській буде вести вогонь: з коліна або лежачи - головне полягає у тому, що злочинець буде дезорієнтований та стане вразливою мішенню.

9.3. Техніка стрільби Чепмена-Роджерса

Авторами цієї техніки ведення вогню є перший чемпіон світу Міжнародної конфедерації практичної стрільби (IPSC) Рей Чепмен і колишній агент ФБР Білл Роджерс. Цей тактичний прийом дійсно є вдалий варіант поєднання пістолета і тактичного ліхтаря з вимикачем, що розташований на боковий поверхні корпусу.

Техніка ведення вогню Чепмена-Роджерса забезпечує чудову стійкість зброї при її поєднанні з ліхтарем, оснащеним вимикачем на боковий поверхні корпусу. Щоб прийняти правильне положення, ліхтар слід обхопити вказівним і великим пальцями не основної руки долонею вгору. Іншими пальцями (середнім, безіменним і мізинцем) обхоплюються пальці основної руки безпосередньо під спусковою скобою пістолета або револьвера. Залежно від положення тіла останні фаланги цих трьох пальців можуть розташовуватися горизонтально, вертикально або під проміжним кутом до поверхні землі з деяким розворотом вперед.

9.4. Техніка стрільби із зброї з підствольним ліхтарем

Тактичні ліхтарі, що встановлюються на поліцейську зброю, дозволяють під час збройного інциденту використати одну або обидві руки. Необхідно враховувати, що коли ліхтар знаходиться у одній руці, а зброя у іншій - слід проявляти максимальну обережність, щоб не зробити мимовільний (несанкціонований) постріл. Це може бути обумовлено патогенним впливом стресорів екстремальної ситуації на психіку поліцейського. Окремі фахівці класифікують цей феномен як «симпатичеське м'язове скорочення».

При використанні вогнепальної зброї із підствольним ліхтарем, поліцейські досить часто використовують стрілецьку стійку Вивера (рис.32)

Рис. 32. Пистолет Glock-17 с подствольным фонарем

Аналізуючи основні способи стрільби із використанням тактичних ліхтарів, може виникнути сумнів відносно особистої безпеки офіцерів поліції. На думку окремих фахівців, якщо тримати перед собою зброю разом з ліхтарем, то злочинцю залишиться лише стріляти на його світло - і влучення у поліцейського буде неминучим. Це побоювання є цілком резонне, але по суті не відповідає реаліям нічного бою.

Крім того, під час проведення оперативних заходів в умовах обмеженої видимості або темряви, персонал поліції достатньо ефективно може застосовувати тактику комплексного використання штатної вогнепальної зброї, тактичних ліхтарів та балістичних брошитів (рис. 33).

Рис. 33. Використання поліцією тактичного ліхтаря та брошита

Більшість західних інструкторів з тактики оборони вважають, що активні дії, пов'язані з комплексним застосуванням сучасних тактичних прийомів ведення вогневого бою і стрілецької техніки, дозволяють співробітникам поліції вести найбільш ефективний вогонь. Головним аргументом виступає фактор вогневого домінування поліцейських у складних умовах ближнього бою. Аналітична обробка статистичних даних результатів практики застосування поліцією вогнепальної зброї свідчить, якщо в результаті ефективного вогню з боку поліції супротивник буде поранений або вбитий, то таким чином буде усунена і потенційна небезпека стрільби у відповідь.

Глава 10

Вражаючі властивості набоїв вогнепальної зброї

Історія застосування вогнепальної зброї починається з XIV століття. Військовий історик та археолог М.Е.Бранденбург (1839-1903) посилаючись на Голицинський літопис «Армата» датує її появу 1389 роком.

З того часу вогнепальна зброя пройшла складний шлях еволюції та сильно змінилась. Всі вдосконалення були спрямовані на поліпшення можливостей проведення влучних пострілів, як на великій так і на близькій відстанях. Включно до початку XIX століття, снаряди до вогнепальної зброї представляли собою свинцеві кулі вагою 30-35 гр. Боєприпаси того часу мали бінарну конструкцію, бо складалися з двох частин: кулі та чорного пороху.

З кінця XIX і протягом всього XX століття вдосконалення боєприпасів продовжувалось у напрямку зменшення калібру куль, зниження їх маси при збереженні забійної сили та підвищення ефективності порохового заряду.

У екстремальних умовах ближнього бою разом з тактико-технічними характеристиками штатної зброї поліції важливе значення мають боєприпаси.

Головним елементом патрона є куля, конструкція, форма та маса якої залежать від завдань, які їй належить виконати.

Світова практика, у тому числі і кримінальна, свідчить про використання куль різного конструктивного виконання. При цьому застосовується широка гамма матеріалів для сердечника кулі: від м'якого свинцю до високо твердої інструментальної сталі.

Важливе значення для кінцевого результату збройного протистояння мають вражаючі властивості та інші характеристики кулі.

Вражаючі властивості кулі - це конструктивні характеристики, які у сукупності визначають вражаючу здатність кулі і, відповідно, вогнепальної зброї наносити пошкодження при влучанні у ціль. Серед основних вражаючих властивостей кулі виділяються:

- проникаюча здатність (пробивна дія);
- зупиняюча дія;

- убивча сила кулі;

Проникаюча здатність або пробивна дія (пробивна здатність) кулі є її здатність проникати крізь перешкоду. Цей показник визначається довжиною шляха, який куля пройшла по балістичній траєкторії всередині цілі після потрапляння в неї.

Проникаюча здатність залежить від багатьох параметрів: імпульсу (маси і швидкості), особливостей конкретного типу кулі (форми, матеріалу, конструкції тощо), а також від балістичної стійкості (здатності кулі зберігати без зміни своє положення) при русі всередині цілі (рис.34).

Рис. . 9X18 мм патрон підвищеної проникаючої здатності 9ПП (7Н16)

Основні характеристики патрону 7Н16

- Маса - 9,6 г;
- Маса кулі - 5,5 г;
- Довжина - 25 мм;
- Початкова швидкість кулі - 420 м/с.

Зупиняюча дія (зупиняюча здатність) - це характеристика кулі, яка визначає ступінь втрати противником боездатності та здібності до здійснення фізичних дій після влучання в нього кулі.

Висока зупиняюча дія кулі передбачає швидке виведення противника з ладу, але летальний результат не є обов'язковим (ймовірність заподіяння смерті визначається терміном «убивча дія»). Зупиняюча дія залежить від швидкості, калібру, маси, форми і конструктивних особливостей конкретного типу кулі. Це є най-

більш важливим для вогнепальної зброї ближнього бою (пістолета, револьвера) (рис.35).

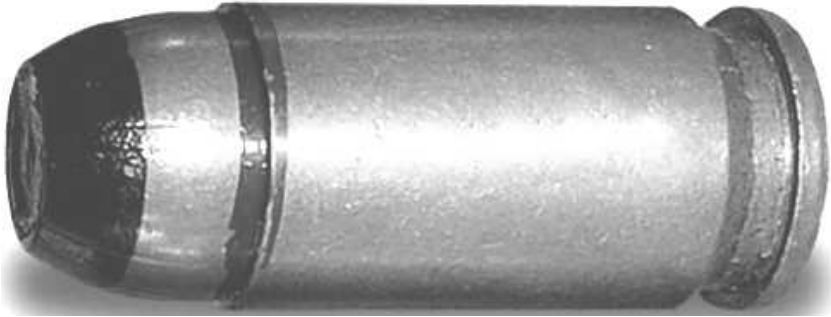

Рис. 35. 9X18 мм патрон підвищеної зупиняючої дії СП7

Основні характеристики патрону СП7:

- Маса - 8 г;
- Маса кулі - 6 г;
- Довжина - 25 мм;
- Початкова швидкість кулі - 420 м/с.

Зупиняюча дія кулі тим сильніше, чим швидше порушуються функції живого організму після її влучення, що безпосередньо залежить від ступеня поглинання ціллю її кінетичної енергії. Найбільш різко це виражено у тупокінцевих кулях, класичним прикладом цього є револьверні кулі. Вони проникають у тіло відносно неглибоко, швидко гальмуються і створюють у організмі потужну ударну хвилю, яка викликає об'ємний струс (тимчасову пульсуючу порожнину) та контузію прилеглих органів і тканин.

Гострі ж кулі, навпаки, проникають досить глибоко і плавно сповільнюються, на своєму шляху більш розсікаючи, ніж мнучи середу перед собою. Поранення такого типу можуть бути наскрізними, але не відразу нейтралізують супротивника, якщо при цьому не були травмовані життєво важливі органи.

Важливе значення для рівня зупиняючої дії кулі має матеріал, з якого вона була виготовлена. Наприклад, безоболонкові свинцеві кулі після влучання у ціль сплющуються і зупиняються раніше твердих оболонкових.

Поліцейські експерти з вогнепальної зброї звертають увагу на те, що під час збройного протистояння, значно посилює зупиняючу дію застосування експансивних куль.

Експансивна куля (англ. expansion - розширення, розкривання) - це особливий вид боеприпасів, у яких в головній частині кулі є виїмка, завдяки чому при попаданні у ціль куля «розкривається». Подібні кулі мають низьку пробивну дію, але при влученні у незахищене тіло завдають великих пошкоджень у м'яких тканинах, через що даний вид боеприпасів визнано негуманним та заборонено Гаазькими конвенціями 1899 та 1907 років.

Оскільки заборона на використання експансивної кулі поширюється тільки на регулярні армії та військові дії, даний тип боеприпасів через знижений ризик рикошету і велику зупиняючу дію активно застосовується поліцією ряді країн (рис. 36).

Рис.36. Експансивні пістолетні кулі

Кулі малого калібру оживальної форми, у яких початкова швидкість понад 700 м/с, також можуть мати значну зупиняючу дію за рахунок великого розміру тимчасової пульсуючої порожнини та сильної гідродинамічної контузії навколишніх тканин.

Як приклад боєприпасів високої зупиняючої дії можна назвати патрони .45 ACP (11,43×32,4мм), .44 Magnum 10,9×29,69 мм або Парабелум 9×19мм. Малу зупиняючу дію мають кулі інших пістолетів Браунінг 6,35×15мм; Браунінг 7,62×25 мм ТТ або Браунінг 7,65×17мм.

Вбивча дія кулі - це характеристика кулі, яка вказує на вірогідність заподіяння смерті при попаданні у живу ціль.

Убивча дія не тотожна зупиняючій дії кулі. Високошвидкісні кулі невеликого калібру (наприклад, куля патрону 5,7×28 мм) здатні ефективно вражати живі цілі. Для них характерні висока пробивна та забійна дії, але зупиняючий ефект є невисоким.

Так, куля випущена з пістолет-кулемету Heckler & Koch-7 (MP7) зі спеціально розробленим для нього набоем калібру 4,6×30 мм, утворює рановий канал у півтора рази ширше, ніж кулі набоїв більшого калібру (9×19мм Парабелум або .45 ACP), випущених із MP5 та НК UMP, що безумовно більш небезпечно для життя супротивника.

З метою уникнення випадкових жертв серед цивільного населення під час проведення спеціальних оперативних заходів із високою вірогідністю застосування вогнепальної зброї, були розроблені спеціальні патрони з кулями зі зниженою здатністю до рикошету. Сердечник такої кулі - свинцевий, тому при її попаданні у тверді перешкоди, така куля мнеться, швидко втрачає швидкість і не дає небезпечних рикошетів (рис. 37).

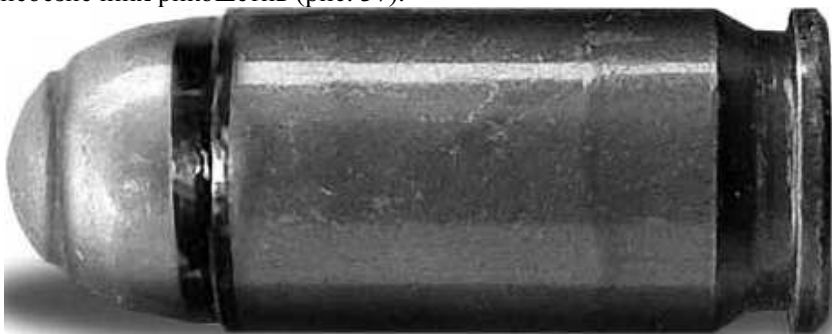

Рис. 37. 9X18 мм патрон зі зниженою здатністю до рикошету 9 ЗЗР

Глава 11

Локалізація вогнепальних поранень

Наслідком застосування поліцією зброї на ураження є вогнепальна рана. Вогнепальна рана (латин. *Vulnus sclopetarium*) - це пошкодження тканин внутрішніх органів з порушенням цілості їх покрову, викликане вогнепальним (раневим) снарядом - кулею.

У світі існує декілька тактичних прийомів застосування поліцією вогнепальної зброї на ураження. Так, в країнах Європи домінує практика, яка спрямована на мінімізацію наслідків застосування поліцією вогнепальної зброї. При цьому, у більшості випадків, за виключенням критичних ситуацій, стрільба ведеться лише по верхнім або нижнім кінцівкам.

Аналіз практики інших країн світу (США, Бразилія та більшість країн американського континенту) свідчить про те, що результатом застосування поліцією вогнепальної зброї повинно бути гарантоване ураження правопорушника з нанесенням йому тяжких або смертельних поранень.

Рис. 38. Специфіка ведення поліцією США вогню на ураження

За даними Науково-дослідного інституту (Science Institute Force, SIF), який спеціалізується на вивченні летальних інцидентів за участю сил правопорядку, працівники поліції США навчені стріляти виключно у тулуб правопорушника, де розташовані життєво важливі органи та крупні кровоносні суди (рис.38).

Цю тактику у своєму інтерв'ю підтвердив J.Firman, один із керівників Міжнародної асоціації начальників поліції (International Association of Chiefs of Police). Така тактика поліцейських пояснюється тим, що стріляти по кінцівкам правопорушника недоцільно, бо вони займають досить малу площу тіла та їх положення швидко змінюється під час руху. За цих умов вірогідність влучення у ціль є дуже низькою, тому ці фактори при вистрілі можуть привести до промаху. В результаті цього, зроблений поліцейським вистріл, не тільки не усуне потенційну або реальну загрозу, а може привести до поранення або загибелі сторонньої людини.

Тому у поліцейській практиці існує чотири основні ефективні засоби для нейтралізації агресивного або озброєного правопорушника із застосуванням вогнепальної зброї на ураження:

- поранення голови (травматизація черепа та головного мозку);
- пошкодження скелету тулуба (хребет та грудна клітка);
- пошкодження крупних кровоносних судин;
- ураження життєво важливих внутрішніх органів.

Перша спроба класифікації вогнепальних черепно-мозкових поранень (ВЧМП) за основними признаками - глибинне проникнення ранючого снаряда і тяжкості ушкодження черепа і головного мозку - була зроблена О.М. Хольбеком ще у 1891 році. Він розділив рани черепа на сліпі, дотичні, сегментарні і діаметральні. Головним критерієм класифікації ВЧМП було ушкодження кісток черепа. Н.Сushing (1916) і М.М. Петров (1917) уперше чітко розділили усі вогнепальні поранення на дві категорії:

- непроникающие (экстрадуральные);
- проникающие (интрадуральные).

На протязі багатьох років основу класифікації вогнепальних травм черепа і головного мозку складає розділення їх на три великі групи:

- поранення м'яких тканин голови - 50%;
- непроникаючі поранення черепа - 20%;
- проникаючі поранення черепа і головного мозку - 30%.

Одним із ведучих клінічних проявів ВЧМП є порушення свідомості. Адекватна і однозначна оцінка рівня порушень свідомості є важливою для визначення клінічної форми.

Сьогодні для встановлення точного діагнозу черепно-мозкового поранення існує спеціальна нозологічна класифікація

вогнепальних травм черепа та головного мозку (Б.В.Виноградов, 2000; І.Ю.Биков, 2009).

Вогнепальне поранення голови (ВПГ) відноситься до найбільш важкого виду черепно-мозкової травми. За офіційною статистикою 2/3 поранених цієї категорії гине на місці події, а після госпіталізації - ВПГ є основною причиною смерті 90% поранених.

Первинне ушкодження при вогнепальному пораненні голови залежить від ряду факторів, серед яких домінуючими є:

- кульова травматизація черепа (травма головного мозку);
- пошкодження м'яких тканин скальпа і/або лобових кісток черепа;
- ушкодження голови, отримані ударною хвилею, при вистрілі з близької відстані.

Дія механічної енергії кулі призводить до первинних структурно-функціональних пошкоджень мозку, які в свою чергу спричиняють цілий ряд вторинних реакцій на молекулярному, клітинному, тканинному, органному і системному рівнях.

Вираження первинного ушкодження залежить від тактико-технічних характеристик штатної вогнепальної зброї поліції. Перш за все, це стосується початкової швидкості кулі і, відповідно, її кінетичної енергії. Так, вітчизняні пістолети ПМ, Форт-14 та Форт-12 мають початкову швидкість кулі -315 м/с. Пістолети, що стоять на озброєнні поліції інших країн мають інші ТТХ: Glock-17 - 375 м/с; Walther P99 та Heckler & Koch Mark 23 - 380 м/с; FN Five-seven - 650 м/с. Результати раневої балістики свідчать, якщо швидкість кулі під час зіткнення буде більше 100 м/с, то це обов'язково викличе не тільки руйнування черепа, але й вибухове інтракраниальне ураження головного мозку, що викличе летальний результат.

Сучасні вогнепальні проникаючі поранення грудей (ВППРГ) залишаються найбільш важким видом поранень, що характеризуються високою летальністю.

Вогнепальні поранення грудей характеризуються наявністю відкритих ран, значними ушкодженнями кісткового каркаса, руйнуванням життєво важливих органів і незворотними порушеннями їх функцій. Висока летальність при застосуванні вогнепальної зброї обумовлена також низкою факторів, серед яких найбільш поширеними є: травматичний шок, масивна крововтрата, тяжка дихальна недостатність та ін.

Проникаючі поранення відносяться до тяжких, безпосередньо загрожують життю пораненого. Згідно статистичних даних найбільш небезпечними ушкодженнями внутрішніх органів грудей є контузія легень, забій серця, поранення аорти і верхньої порожнистої вени, трахеї і головних бронхів, стравоходу, діафрагми.

Найчастіше пошкоджуються легені - до 80% випадків; перикард, серце і великі судини - 10-15%; трахея, стравохід, діафрагма - 5%.

Після застосування поліцією вогнепальної зброї медики часто фіксують у поранених правопорушників переломи кісткового скелету грудної клітини. Найбільш часто пошкоджуються: ребра - 45-50% випадків; ключиця - 37%; хребет - 5% або грудина - 2%.

Переломи кісткового каркаса грудей значно ускладнюють вентиляцію легенів через біль, що викликається постійним травмуванням міжреберних нервів і м'язів гострими кінцями зруйнованих ребер.

Слід зазначити, що ураження окремих елементів скелетної системи не є досить ефективним засобом, який гарантує нейтралізацію злочинця. Навіть отримавши важке поранення, він певний час буде мати змогу чинити збройний опір. Це обумовлено тим, що частина поліцейської кобурної зброї не має достатньої руйнівної сили (вбивчої сили).

Важливе місце при застосуванні поліцією вогнепальної зброї займає феномен ексконгинації. Його суть полягає у тому, що навіть при тяжких пораненнях внутрішніх органів або кровоносних судин, у зловмисника може бути до трьох хвилин часу, протягом яких він буде знаходитись у свідомості. Цього часу для нього буде досить, щоб застрелити поліцейського або іншу особу. Однак, як тільки втрата крові досягне критичного рівня, це приведе до падіння артеріального тиску, втрати свідомості і клінічної (біологічної) смерті.

Існує ще одна проблема, суть якої полягає в тому, що під час вогневого контакту окремі особи, навіть коли куля влучила у них, не відчувують, що отримали поранення.

Більшість експертів пояснюють цей феномен різними суб'єктивними факторами: індивідуальним рівнем больового порогу, знаходженням у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння та ін.

Аналізуючи специфічні особливості тактики застосування поліцією вогнепальної зброї необхідно відзначити, що локалізація поранень на тілі правопорушника повинна визначатися виходячи з наступників складових:

- убивча сила зброї (балістичні характеристики кулі);
- характер та ступень небезпеки злочину;
- особистість правопорушника;
- інтенсивність протидії, яку він оказує поліції.

При застосуванні вогнепальної зброї область прицілювання є ключовим фактором, який визначає гарантовану нейтралізацію противника шляхом заподіяння йому серйозного поранення або смерті. Тому працівник поліції, по можливості, повинен уникати вистрілів у го-

лову, обличчя, шию, область серця та ін. Це стосується лише тих випадків, коли у поліцейського є час на здійснення попереджувального пострілу та можливість вибору точки прицілювання.

У критичній ситуації, коли зволікання із застосуванням вогнепальної зброї створює безпосередню загрозу життю або здоров'ю поліцейського та громадян і може спричинити тяжкі наслідки, виникає екстрена необхідність в негайному припиненні протиправних дій. За таких обставин поліцейські змушені стріляти на ураження в область розташування життєво важливих органів або анатомічних структур (рис.39).

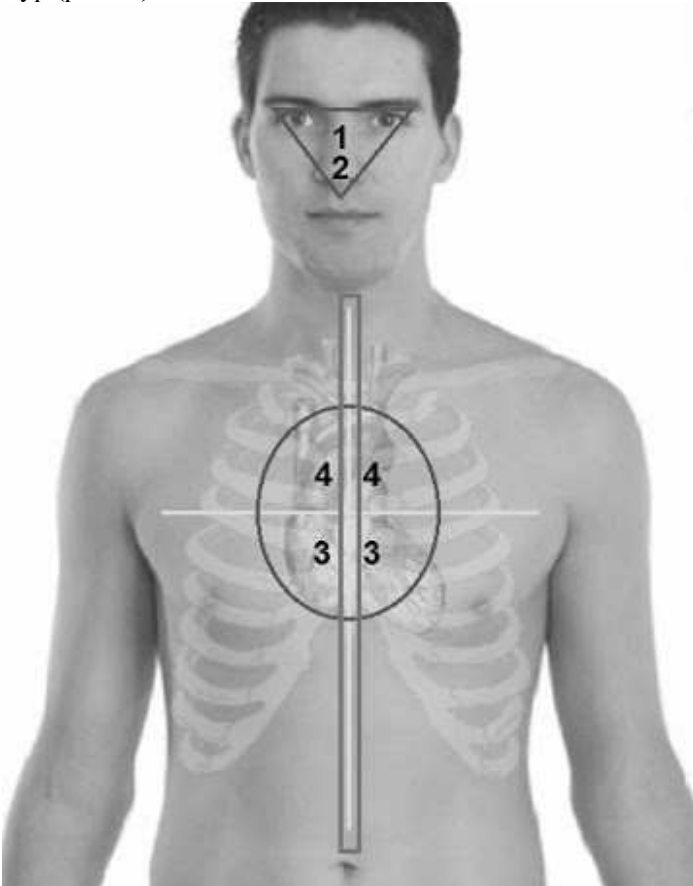

Рис. 39. Найбільш вразливі точки на тулубі та голові людини

З малюнка видно, що найбільш вразливими точками людини під час застосування вогнепальної зброї є:

- мозочок - 1 (лат. cerebellum - дослівно «малий мозок») - відділ головного мозку, що відповідає за координацію рухів, регуляцію рівноваги і м'язового тону.
- стовбур головного мозку - 2 (латин. truncus encephali) відділ головного мозку, який бере участь у забезпеченні гомеостазу, певних поведінкових реакцій, необхідних для виживання, а також забезпечує передачу інформації до і від вищих відділів мозку.
- серце (3);
- аорта та крупні кровоносні судини (4).

Ми маємо можливість проаналізувати потенційну ефективність стрільби офіцерів поліції, взявши за основу антропометричні параметри середньостатистичної людини. Так, фронтальна площа тіла людини складається із передній поверхні тулуба - 42,9%; нижніх кінцівок - 28,4 % (по 14,2% кожна); верхніх кінцівок 23,8% (по 11,9% кожна); сумарна площа голови та шиї - 4,7%.

Враховуючи ці дані можна спрогнозувати, що вірогідність влучення у тулуб буде в тричі більше, ніж у нижню кінцівку; у 3,6 рази ніж у верхню та у дев'ять разів - ніж у голову або шию.

При застосуванні вогнепальної зброї пуля, проникаючи у тіло людини, наносить травмуючі uszkodження, які мають специфічні ознаки. Експерти вважають, що тяжкість поранення слід оцінювати за такими показниками: місце і вихід вхідного отвору, поводження потерпілого та ін. Після застосування вогнепальної зброї на ураження, поліцейський повинен правильно оцінити характер і серйозність поранення суб'єкта та необхідність надання йому медичної допомоги.

Найчастіше, в результаті застосування поліцією вогнепальної зброї, правопорушники отримують ізольовані (голова, шия, грудна клітка, живіт, кінцівки) або поєднані (дві анатомічні області або більше) поранення. Серед них домінують поранення тулуба, голови та кінцівок.

При проникаючих пораненнях тулуба можливі uszkodження внутрішніх органів, легенів, серця, крупних артерій та ін. Так, за офіційною статистикою поранення серця складають лише 5%-7% від загального числа усіх проникаючих поранень грудної клітини та відносяться до категорії вкрай небезпечних тілесних uszkodжень.

Найбільш висока летальність констатується при вогнепальних пораненнях. За даними ряду авторів (В.Н.Вульф, 1989; М.П.Королев, 2011; В.В. Масляков, 2013) основними причинами смерті є:

- масивна крововтрата - 32,8%;
- поєднання масивної крововтрата і тампонади серця - 26,4%;
- ізольована тампонада серця - 12,7%.

Не менш тяжкі наслідки мають вогнепальні поранення голови: травма головного мозку, носа, обличчя та ін. Але, вогнепальне поранення голови не завжди викликає миттєву смерть, бо за статистикою, приблизно 15% поранених виживають.

При пораненнях м'яких покривів голови можуть залишитися цілими ткани мозку і кістки черепа. Однак, в результаті передачі кінетичної енергії пістолетної кулі у потерпілого можливе виникнення струсу або забиття головного мозку.

Вогнепальні поранення у обличчя зазвичай супроводжуються значної втратою крові через велику кількість кровоносних судин розташованих у лицьовій частині черепа.

За статистичними даними легкі поранення кінцівок складають близько 70%. Разом з цим слід пам'ятати, що поранення кінцівок сучасними видами поліцейської короткоствольної зброї можуть супроводжуватись руйнуванням м'яких тканин та кісток, пошкодженням крупних магістральних кровоносних судин та нервових стволів, а також відривом окремих сегментів кінцівок.

Так, 23 лютого 2013 року у місті Згеж (Польща) патруль поліції здійснюючи патрулювання вулиць міста звернув увагу на групу невідомих, які у нічний час вживали алкогольні напої та вели себе надто агресивно. При спробі правоохоронців перевірити у них документи, вони стали кидати у них каміння та тротуарну плитку. У такій ситуації, згідно із законодавством, поліцейські були змушені зробити декілька попереджувальних пострілів. Однак на ці превентивні заходи нападаючи не реагували та продовжували свої протиправні дії, в результаті декілька поліцейських отримали травми різного ступеня важкості. Враховуючи обстановку, що склалася, поліцейські були змушені відкрити огонь на ураження. В наслідок цього п'ятеро правопорушників отримали поранення ніг, а четверо з них були госпіталізовані.

За даними колективу авторів (В.Г.Мішалов та ін., 2016) пошкодження магістральних судин належать до тяжких і небезпечних

видів травм, які супроводжуються кровотечами та становлять 12%-27% від усіх травм мирного часу. За результатами інших досліджень частота вогнепальних пошкоджень магістральних судин коливається у межах від 2,8% до 8% (І.С.Обельчак та ін., 2012; M.E. De Bakey at al., 1946; J.Learmont, 1953; G.N.Makins, 1992).

Глава 12

Реакція організму на вогнепальні поранення

Поліцейська практика свідчить, що існує певна залежність між травмуючою дією вогнепальної зброї (ураженням внутрішніх органів) та відповідною реакцією і поведінкою пораненого потерпілого. Це обумовлено тим, що процес миттєвого згасання функцій організму людини може визвати тільки ураження життєво важливих внутрішніх органів.

Використовуючи ці данні, поліцейський під час застосування вогнепальної зброї повинен візуально визначити локалізацію влучення кулі у злочинця та наскільки тяжке поранення той отримав.

При цьому слід враховувати, що середня точка влучення завжди має певне відхилення від точки прицілювання.

Так, при фронтальній стрільбі основною точкою прицілювання на тулубі правопорушника є «сонячне сплетіння», яке розташоване між третім та четвертим гудзиком чоловічої сорочки. Влучення у це місце, навіть із певним відхиленням, гарантує ураження життєво важливих органів, розташованих у грудній клітині (серце, легені) або коронарних судин. Зовнішньою ознакою такого поранення буде падіння тіла вертикально вниз з підігнутими ногами.

Ознакою влучення у область живота буде момент, коли ціль складається навпіл - різко перегинається у поясі і падає вперед обличчям. Це вказує на те, що куля влучила йому у один із органів, що є важливим для забезпечення життєдіяльності організму (шлунок, печінка та ін.).

Поліцейські Ізраїлю, аналізуючи практику застосування вогнепальної зброї, вважають, що тільки ураження центральної нервової системи (ЦНС) дає 100% гарантію нейтралізації злочинця. Тому слід пам'ятати, що навіть тяжко поранений злочинець може здійснити роковий постріл, що є вкрай небезпечним для життя та здоров'я як самого поліцейського так і інших осіб. У зв'язку з цим, рекомендується поліцейським наступний алгоритм поведінки. Наближатися до пораненого злочинця слід завжди дуже обережно,

постійно спостерігаючи за ним та контролюючи його рухи і постійно бути готовим зробити вистріл, щоб нейтралізувати його остаточно.

Кульове поранення, незалежно від локалізації, може стати причиною виникнення травматичного шоку. Згідно Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), травматичний шок - це тяжкий стан людини, якій викликаний вогнепальним пораненням, що супроводжується вираженими порушеннями функцій життєво важливих органів, в першу чергу кровообігу та дихання.

Втрата великих обсягів крові та високий рівень ноцицепції (больовий синдром) є основними факторами, що викликають травматичний шок. Травматичний або екзогенний шок є результатом зовнішнього травмуючого впливу. Найчастіше він виникає внаслідок вогнепальних поранень, які супроводжуються великою крововтратою. За таких обставин, якщо не вжити екстрених медичних заходів, у пораненого розвивається геморагічний шок. Геморагічний шок - це патологічний стан організму, який спричинений значним зменшенням об'єму циркулюючої крові (ОЦК) за рахунок кровотечі.

Його клінічні прояви залежать від ступеня крововтрати, стану організму та компенсаторних можливостей:

I ступінь - поранений знаходиться у свідомості, інколи трохи збуджений; шкірні покриви бліді; пульс 85-100 уд./хв., артеріальний тиск (АТ) - в межах норми, або на нижній межі норми; крововтрата - від 1% до 15% ОЦК.

II ступінь - свідомість збережена, однак наявні ознаки її порушення; чітко виявляється блідість шкірних покривів; пульс 100-120 уд./хв., систолічний АТ - 90-99 мм рт.ст.; крововтрата від 15% до 25% ОЦК.

III ступінь - свідомість відсутня. Шкірні покриви білого кольору, при пальпації - холодні. Пульс 120-140 уд./хв., систолічний артеріальний тиск 65-90 мм рт.ст. Крововтрата від 25% до 40% ОЦК.

IV ступінь - свідомість відсутня, згасають рефлексії. Пульс більше 140 уд./хв., при цьому периферична пульсація не визначається. Сistolічний артеріальний тиск менше 65 мм рт.ст. і прогресивно падає. Акроціаноз (синюшне забарвлення шкірних покривів). Крововтрата більше 40% ОЦК. Розвивається кома, яка потім переходить у відповідні термінальні стани (гіпотермія), потім настає смерть.

Для визначення ступеня травматичного шоку можна застосувати метод розрахунку шокowego індексу, основними показниками якого є частота пульсу та артеріальний систолічний тиск у пораненого.

У разі комбінації із травмуванням кісток верхніх або нижніх кінцівок та поранення органів черевної порожнини травматичний шок виникає і розвивається у 80-100% поранених.

При пораненнях або ушкодженнях малого тазу крововтрата може досягати 2,5 літра, а при ушкодженнях кінцівок - до 2 літрів.

При вогнепальному пораненні у організмі виникає позамежна аферентна (больова) імпульсація. Фахівці (Ю.П.Лиманський, С.В.Ревенко, К. La Motte, К.Meisher та V.Frei) розглядають феномен болю як спонтанне суб'єктивне відчуття, що виникає в наслідок отримання ЦНС патологічних імпульсів з периферії. При цьому біль може бути настільки сильним, що здібний спровокувати виникнення больового шоку. Особливо це небезпечно для поранених з низьким рівнем больового порогу. Цей феномен обумовлено тим, що больова чутливість тісно пов'язана з індивідуальними психологічними особливостями кожної людини. При цьому стенічні емоції, пов'язані з агресивною мотивацією, супроводжуються підвищенням порога болю. І навпаки, астенічні емоції знижують больовий поріг.

Глава 13

Психічна травматизація персоналу поліції, після застосування вогнепальної зброї

Застосування поліцейськими вогнепальної зброї, особливо на ураження, є одним із психотравмуючих стрес-факторів, які призводять до різних психічних розладів особистості та психосоматичної патології.

Такі негативні стани знаходяться на грані норми та патології, тому вони частіше можуть спостерігатися у поліцейських, які пережили життєво небезпечну ситуацію.

Посттравматичні стресові розлади є однією з найбільш частих і несприятливих форм психічних порушень які діагностуються у поліцейських. Перш за все це стосується тих співробітників, що пережили життєво небезпечні ситуації.

Вистріли, вид трупів застрелених злочинців або їх жертв, крики та стони поранених - це основні професіональні психотравмуючі стрес-фактори, що безпосередньо пов'язані із поліцейською службою.

Цей, далеко не повний список стрес-факторів, які породжують надмірне психоемоційне напруження. Перевищення порогу нервово-психічної стійкості до стресу у співробітників поліції призводить до дезорганізації різних функціональних систем організму. Виникаючі при цьому дезадаптивні стани можуть проявлятися у зниженні боєздатності та рівня працездатності, скоєнні делінквентних вчинків (від лат. *delictum* - проступок, асоціальна або протиправна поведінка) та інших формах девіантної поведінки. Особливо це стосується процесів професійної деформації та професійної деградації, фактів порушення службової дисципліни, зловживання алкоголем або наркотиками.

Ряд експертів (Г.С.Човдирова, 1997; Л.Н.Чевєрдюк, 2004; T.Pierson, 1989; I.V.Carlier & R.D.Lamberts, 1990) констатують у поліцейських високий рівень вербальної або фізичної агресії, імпульсивність, нервово-психічні та психосоматичні порушення, які можуть спровокувати суїцидальну поведінку або невиправдану загибель.

Під час екстремальних подій у поліцейських також може проявитися поведінкова дисоціація (від латинс. *dissociation* - роз'єднання, розподіл) - психічний процес, який відносять до механізмів психологічного захисту. У цьому контексті феномен дисоціації був вперше був відмічений групою дослідників ще у 1984 році (Reiser & Geiger).

Пізніше D.Klinger (2001) встановив, що у поліцейських після стрільби на ураження існує зв'язок між перитравматичною (вторинною) дисоціацією та психологічною симптоматикою.

Результати іншого дослідження (J.A.Fagan et al., 2006) вказують на те, що перитравматична дисоціація серед поліцейських є результатом участі у збройному інциденті, під час якого існувала реальна загроза для його життя або здоров'я.

Несприятливий вплив на організм екстремальних умов професійної діяльності персоналу поліції підвищує індивідуальну чутливість до психотравмуючих факторів. Звідси, бойові психічні травми виступають як остання ланка у ланцюзі різних несприятливих впливів на організм. Розлад у діяльності захисних механізмів веде до зривів у адаптації до зовнішніх умов, здатності долати труднощі, до більш легкого виникнення невротичних станів.

На думку фахівців застосування вогнепальної зброї приводить до високого рівня психічної травматизації персоналу поліції (B.P.Gersons, 2006; A.C.Davidson & S.A.Moss, 2008).

Поліцейські психологи назвали цей феномен «травма у результаті стрільби» (*post-shooting traum, PST*). Це явище пов'язано із патогенним впливом стресорів екстремальної ситуації та психотравмуючими наслідками

застосування зброї.

Результати досліджень (R.Loo, 1988; J.Cambel, 1992) показали, що поліцейські, які приймали участь у вогневому протистоянні із озброєними злочинцями, відчули наслідки стресових реакцій вже протягом перших трьох днів після цього психотравмуючого інциденту. Серед них домінуючими були проблеми зі сном (48%), фізична втома (46%), втрата апетиту (17%) та головний біль (7%); серед почуттів та емоцій - тривожність (40%), страх (34%) та екстаз (29%).

Підрозділ поліції, якій приймав участь у збройному інциденті, що супроводжувався гибеллю злочинця, через порушення психі-

чної адаптації може втратити до 20% особового складу (D. Alexander&A.Wells, 1991; N.J. Kitchiner&P.Aylard, 2001).

Обстеження цієї категорії поліцейських виявило у них значне поширення постстресових розладів. Так, понад 60% респондентів відзначали негативний вплив критичних інцидентів на їх психічний стан та наступне життя, і лише 35% не відчували негативних психологічних наслідків.

Голландський психіатр В.Gersons (1989) провів обстеження групи поліцейських Амстердама, які безпосередньо брали участь у перестрілках і застосовували табельну зброю на ураження, внаслідок чого підозрювані були поранені або вбиті. Результати показали, що у 45,9% респондентів було діагностовано клінічний варіант ПТСР. Під час інтерв'ю клінічні розлади були відзначені у 19% поліцейських; раніше - у 27% і лише 8% не мали ознак ПТСР.

За іншими даними (L. Miller, 1993) серед поліцейських Нової Зеландії, що звільнилися із поліції протягом 1985-1990 років, майже половина (45%) пішли зі служби у зв'язку із психічними розладами. При цьому основною причиною звільнення у 45,2% із них був ПТСР.

Серед поліцейських міста Санта-Ана (адміністративний центр округу Орандж, штат Каліфорнія, США), що застосовували зброю для протидії злочинцям, 86 % мали симптоматику ПТСР (B. R. Carlson, 2000).

Дослідження, проведене О.Чирнером (2009) показало, що поліцейські, які застосували табельну зброю проти цивільних осіб, постійно страждають від гострої психічної травми. Виходячи з негативних наслідків психотравмуючої події, їх можна розділити на три категорії:

- офіцери поліції, які швидко відновилися після трагічних подій та продовжили службу - 30,1%;
- поліцейські, що повернулися на службу, але виконують адміністративні або канцелярські функції - 32,3%;
- офіцери з діагнозом «важка психічна травма», для реабілітації яких потрібно тривале терапевтичне лікування і психокорекція - 38,6 %.

Результати інших досліджень (M.Atchison, 1995; C.Stephens, 1996) свідчать, що майже 90% поліцейських США, які брали участь у перестрілках та 70% тих, хто застрелив або поранив злочинця, залишають службу протягом наступних п'яти років. Ті, що зали-

шилися та продовжили службу у поліції - зловживають алкоголем або наркотиками.

На думку багатьох авторів (N.Bohl, 1995; J.T. Mitchell, G.S.Everly, 1996; J.A. Davis, 1998; B.P.Gersons, M.Olff, 2005), після застосування поліцейськими зброї, для ліквідації негативних наслідків, виникає необхідність проведення екстрених спеціальних заходів психологічного, медичного або фармакологічного характеру.

Вирішення цієї проблеми потребує проведення профілактичних заходів та відповідної психокорекції.

Окремі спеціалісти (R.A.Blak, 1990; A.Benner, V.Quinn, 1993; N.Bohl, 1995; A.Benner, 1997) вважають, що особливу увагу треба приділяти проведенню комплексних заходів по наданню психологічної допомоги поліцейським за програмою «Дебрифінг стресу критичних інцидентів» (Critical Incident Stress Debriefing, CISD). Метою таких дебрифінгів є мінімізація та купірування психічних страждань учасників психотравматичних подій.

Для цього американським психологом J.T.Mitchell (1983) було розроблено метод «дебрифінга критичного інциденту» (Critical incident stress debriefing, CISD). Мета такого дебрифінгу - знизити важкість психологічних наслідків після пережитого стресу та попередити розвиток ПТСР (D.A. Alexander, A.Wells, 1991; M.Lebigot, 2001; A. Dyregrov, 2003).

Фахівці-психологи (J.I.Bisson, M.P.Deahl, 1994; W.Anderson, D.Swenson, 1995; J.T.Mitchell, G.S.Everly, 1996) розробили спеціальні програми - Critical Incident Stress Management (CISM). Ці програми дають змогу постійно здійснювати моніторинг рівня психічної травматизації поліцейських після застосування ними вогнепальної зброї та вживати відповідні заходи.

Глава 14

Фізична підготовка та стрільба

Прийняття співробітником поліції адекватного рішення в критичній ситуації сприятимуть базові рухові навички, сформовані в процесі зайняття і тренінгів, на яких моделюються дії, що пов'язані із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і табельної вогнепальної зброї.

Особливе значення при навчанні персоналу поліції стрільбі з табельної зброї має силова підготовка. Досвід службової діяльності поліції свідчить про те, що результативність стрільби з табельної зброї цієї категорії не завжди залежить від ступеня фізичного розвитку та фізичної сили.

При стрільбі із штатної зброї необхідно диференційовано використати цю індивідуальну якість. Буде помилкою вважати, що добре розвинені силові здібності у співробітника поліції зможуть компенсувати певні недоліки у його психологічній, тактичній та інших важливих компонентах вогневої підготовки.

Узагальнюючи вітчизняний і зарубіжний досвід, можна зробити висновок про те, що для успішної та ефективної стрільби сучасний поліцейський повинен мати розвину м'язову систему. Тому для підвищення результатів та ефективності стрільби із табельної зброї слід обов'язково тренувати групи м'язів, які безпосередньо задіяні у процесі стрільби.

Необхідність спеціальної силової підготовки в практичній стрільбі очевидна. На думку ряду фахівців (М.Велла, 2007; П. Маноккиа, 2011; Z.Pelyha & V.Gut, 2014) найбільш ефективно м'язова сила розвивається в результаті дозованих тренувальних занять із штангою та гантелями.

Для цього рекомендуємо комплекс силових вправ для розвитку групи м'язів, що грають важливу роль під час стрільби. Він повинен обов'язково включати наступні вправи:

Жим штанги лежачи на горизонтальній лаві та під кутом. Ці вправи розвивають грудні, дельтовидні м'язи та трицепси.

• ***Згиання рук зі штангой стоячи.*** Це основна вправа для тренування біцепсів, яка здатна реально наростити його масу і збільшити силу.

Навантаження тут рівномірно падає на обидва пучки біцепса, м'язи внутрішньої поверхні передпліччя та плечово поясу.

Основні задіяні м'язи у вправі - це біцепси; а допоміжні - трицепси, м'язи передпліччя.

• ***Подъем гантелей вперед прямыми руками*** сприяє розвітку групи м'язів верхньої частини груди та фронтальної частини дельтовидних м'язів.

• ***Присідання із штангою на плечах.*** Присідання зі штангою - це одна з кращих вправ для розвитку сили м'язів ніг. Під час виконання цієї вправи основне навантаження приходить на чотириглаві та двоглаві м'язи стегна, сідничні м'язи та ін. Ця базова вправа задіює також м'язи спини, брюшного пресу - адже вони формують сильний і розвинений «м'язовий корсет».

Під час тренувань вправи виконуються з спортивними снарядами середньої ваги. У кожній вправі за основу береться тренувальна вага, з якою можна виконати 10-12 повторень. При такому тренуванні треба виконувати тільки 6-8 вправ за один підхід. Для кожного зайняття слід підбирати 4-8 вправ. Кожне з них виконується 3-4 рази підряд, з перервою між підходами 1,5-2 хвилини. Темп виконання вправ середній. Із зростанням сили необхідно помалу збільшувати тренувальну вагу спортивних снарядів.

Цей метод разом зі збільшенням фізичної сили і силової витривалості дає приріст м'язової маси, що створює хорошу базу для усіх подальших силових вправ.

Глава 15

Важливі професійні якості поліцейського

З точки зору психології співробітник поліції представляє собою багатофакторну структуру якостей і властивостей, що характеризують його як індивідуальність та суб'єкта професійної діяльності. Від міри прояву сукупності комплексу цих персональних властивостей, рівня узгодженості між ними - залежить успішність та ефективність діяльності поліцейського, як фахівця на теренах охорони правопорядку (таблиці 17 та 18).

Таблиця 17.

Качества полицейского, обеспечивающие успешность його профессиональной деятельности:

Здібності	Індивідуальні якості
<ul style="list-style-type: none"> • організаційні здібності; • вміння швидко мобілізуватись; • добра оперативна та довгострокова пам'ять; • швидкість реакції; • здатність швидко приймати рішення в умовах дефіциту часу; • комунікативність; • логичне мислення; • здатність аналізувати; • вміння прогнозувати розвиток ситуації. 	<ul style="list-style-type: none"> • порядочність; • спостережливість; • вміння хранити таємницю; • добра інтуїція; • дисциплінованість; • рішучість; • уміння орієнтуватися в оперативній обстановці; • фізична сила та витривалість; • добра психічна витривалість; • емоційна стійкість.

Таблиця 18.

Якості, що заважають ефективній професійній діяльності поліцейського:

Негативні якості, що несумісні з професією поліцейського	
<ul style="list-style-type: none"> • нечесність та аморальність; • неухажність; • запальність та імпульсивність; 	<ul style="list-style-type: none"> • безвідповідальність; • нездатність аналізувати, зіставляти факти, робити висновки;

<ul style="list-style-type: none">• неорганізованість;• недисциплінованість;• швидка втомлюваність;• конформізм та схильність до чужого впливу;• грубість, невихованість;	<ul style="list-style-type: none">• нерішучість, ригідність;• низький рівень фізичної і психічної витривалості;• відсутність почуття обов'язку;• слабка воля.
---	--

Литература

1. Абельцев С.Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. 207 с.
2. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник. Харків: ХНУВС, 2017. 431 с.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. -М.: Наука, 1977. 380 с.
4. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступное поведение и психические аномалии. М.: Спарк, 1998. 215 с.
5. Архипов С.Н. Основы обучения стрельбе из пистолета сотру-дников правоохранительных органов: учеб. пособие / под ред. А.И. Числова. Тюмень: Тюм. юрид. ин-т МВД России, 2007. 167 с.
6. Бабак Ф. К. Всё о пистолетах и револьверах. М., СПб: АСТ; Полигон, 2004. 415 с.
7. Баин С.В., Кабардин А.В., Кузнецов С.И. Огневая подготовка. Издательство: «Альянс», 2016. 416 с.
8. Балабанова Л.М. Судебная патопсихология. Донецк: Сталкер.1998- 429 с.
9. Бандурка А.М. Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология. Учебник. -Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.
10. Бандурка А.М., Тищенко Н.М. Административный процесс. Харьков: Изд-во НУВД, 2001. 353с.
11. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1994. С. 98 - 113.
12. Бачериков Н. Е., Бачериков А. Н. Шизофрения // Клиническая психиатрия / Под ред. Н. Е. Бачерикова. Киев: Здоров'я, 1989. С. 319-361.
13. Біленко О. І., Кириченко О. О., Павлов Д. В. Дослідження впливу матеріалу метального елементу на характеристики рикошету // Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України. 2017. С. 15-21.
14. Бозержан, Ж. Энциклопедия стрелкового спорта: пер. с фр. / Ж. Бозержан. М.: Астерль, 2006. 249 с.
15. Больдт К.Е. Руководство для изучения военного ручного огнестрельного оружия, СПб., 1857. 257 с.
16. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. 4-е изд., расширенное. М.: АСТ МОСКВА; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. 811 с.

17. Бордунова, М.В. Спортивная стрельба / М.В. Бордунова. М.: Вече, 2002. -384 с.
18. Борисов В.А. Демография. М.: NOTA BENE. 1999. 272 с.
19. Борохов А.Д., Борохов Д.З. Клиническое и социально-психологическое значение татуировок у больных наркоманией и алкоголизмом (транскультуральное лонгитудинальное исследование). Наркология. № 10. 2010. С. 59-65.
20. Быков И.Ю., Ефименко Н.А., Гуманенко Е.К. Военно - полевая хирургия национальное руководство. Москва: 2009.- 815с.
21. Бур'янов О.А., Страфун С.С., Шлапак І.П. Вогнепальні поранення кінцівок. Травматичний шок. Київ: 2015 - 31с.
22. Вайнштейн Л.М. Психология в пулевой стрельбе / Вайнштейн Л.М. М.: ФиС, 1986. 94 с.
23. Велла М. Атлас анатомии для силовых упражнений и фитнеса: пер. с англ. / Марк Велла. – М.: АСТ: Астрель, 2007. 144 с.
24. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статика, динамика, систематика: избран. труды. М.: Медицина, 1964. С. 116-252.
25. Гернет М.Н. Избранные произведения. М.: Юридическая литература, 1974.-639 с.
26. Головин Н.Н. Исследование боя. Исследование деятельности и свойств человека как бойца. СПб., 1907. 192 с.
27. Гуманенко Е.К. Военно - полевая хирургия. Москва: 2008. 763с.
28. Гуров А.И. Профессиональная преступность. М.: Юридическая литература, 1990.-301 с.
29. Ефимов Е.Б. Огневая подготовка в охранным предприятии / Е.Б. Ефимов, Ю.Н. Бурак. СП, 2001. 112 с.
30. Жук А. Б. Стрелковое оружие: Революеры, пистолеты, винтовки, пистолеты-пулемёты, автоматы. М.: Воениздат, 1992. 735 с.
31. Жуковский В., Ковалев С., Петров И. Пистолет в ближнем бою, М., ЛГ Информэйшн груп - АСТ, 2000.- 160 с.
32. Жуковский, В. Психология стрельбы / В. Жуковский, С. Ковалев, И. Петров. М.: Гелос, 2003. -159 с.
33. Зайцев О.В. Щодо схильності осіб, які мають психічні розлади, що не виключають осудності, до вчинення злочинів //Держава і право: 36. наук. праць. 2004. Вип. 18. С. 295-299.
34. Закон України «Про Національну поліцію».
35. Закон «Про поліцію» Данії (Politilovens).
36. Закон «О поліції» Польщі (Ustawy o Policji, 6 kwietnia 1990 r. № 30, poz. 179)
37. Закон «О поліції» Сербії (О полиција).

38. Закон «Про громадську безпеку і порядок» федеральної землі Гессен (Hessisches Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung, HSOG).
39. Закон «О поліції» Нідерландів (Politiewet).
40. Закон «Про сили та органи громадської безпеки» Іспанії (Organica de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad).
41. Зейгарник Б.В. Патопсихологія. М., ЕКСМО. 411 с.
42. Зелінський А.Ф. Кримінальна психологія. Київ: Юрінком Інтер, 1999. -240 с.
43. Заруцький Я.Л., Шудрак О.О. Вказівки з воєнно-польової хірургії. Київ 2014 - 395с.
44. Змановская Е.В. Девиантологія. Психологія відхиляючогося поведіння. -М.: Академія, 2004. 288 с.
45. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология / Е.П. Ильин. 2-е издание, дополненное. СПб: Питер, 2001. 464 с.
46. Каплунов А.И. Применение и использование сотрудниками милиции огнестрельного оружия. Теория и практика. СПб, 2001, с. 6.
47. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. М., 1992. 296 с.
48. Кирилов В.М. Патроны стрелкового оружия. М.: ЦНИИ информации, 1980. -372 с.
49. Классификация психических и поведенческих расстройств: клинические описания и указания по диагностике / Пер. под ред. Ю. Л. Нуллера, С. Ю. Циркина. Киев: Факт, 1999. 272 с.
50. Клаузевиц К. О войне. -М.: ЕКСМО. 2013.- 512 с.
51. Клуcман Р. Справочник по психотерапии. СПб.: Питер, 2004. 367 с.
52. Корецкий Д.А. «Кримінальна армалогія». Издательство Р. Асламова «Юридический центр Пресс», 2006. 547 с.
53. Костенко А.Н. Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения). Киев: Наукова думка, 1986. -126 с.
54. Краснушкин Е.Н. Преступники психопаты. М.: Изд-во МГУ, 1929. 34 с.
55. Криминология: Учебник / И. Я. Козаченко, К. В. Корсаков. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2011. 304 с.
56. Кудріна Т.С. Психологія мотивації: теорія та експеримент: навчальний посібник / Т.С. Кудріна. К.: Геопринт, 2006. 214 с.
57. Кудрявцев В.Н., Нерсисянц В.С., Кудрявцев Ю.В. Социальные отклонения. М., 1984. -263 с.

58. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М.: МГУ, 1969. 230 с.
59. Кулаков С.А. Основы психосоматики. СПб.: Речь, 2002. 288 с.
60. Кубланов, М.М. Основы техники стрельбы / М.М. Кубланов, И.А. Зозулина. Воронеж, 2005. 134 с.
61. Н.И.Куренков Стрельба ночью из стрелкового оружия, М., Воениздат, 1960.- 142 с.
62. Лазурский А.Ф. Классификация личностей. Л., 1924. 184 с.
63. Ларин А.Стрелковая подготовка сотрудников спецподразделений. Издательство: Фаир-Пресс, 2000. 256 с.
64. Логачев М.Г. Правові та психологічні аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї. /навчальний підручник. Психологія у професійній діяльності поліції. Харків.ХНУВС. Стр.219-227.
65. Маноккиа П. Анатомия упражнений: Тренер и помощник в Ваших занятиях / Пэт Маноккиа; пер. с англ. Т. Платоновой. М.: Эксмо, 2011. 192 с.
66. Маслак Ю.Г. Пистолет в скоротечных огневых контактах: Учебно-практическое пособие, М., Академический проект, 2003. 96 с.
67. Михеев Р.И. Уголовная ответственность лиц с психофизиологическими особенностями и психогенетическими аномалиями. Хабаровск, 1989. 96 с.
68. Мемнонов А. О применении оружия //Административный вестник. 1928,
69. №4. С. 27.
70. Морозов Г. В. Шизофрения // Судебная психиатрия: Руководство для врачей / Под ред. Г. В. Морозова. М.: Медицина, 1988. С. 96-123.
71. Мураховский В. И., Федосеев С. Л. Оружие пехоты: справочник. М.: Арсенал-Пресс, 1992. 390 с.
72. Мухин Т.Н. Общественно опасные деяния лиц с психическими аномалиями: криминалистическая характеристика и раскрытие. Минск: Изд-во Академии милиции МВД республики Беларусь, 1994. 40 с.
73. Наставленіє для стрільби ізь винтовокъ, карабиновъ и револьверовъ въ цель. – Комміسیونеръ военно-учебныхъ заведеній, Петроградъ, 1916. 384 с.
74. Нюквист А.Стрельба из ручного оружия. М.-Л., Гос. воен. изд-во, 1926, 208с.
75. Обучение скоростной стрельбе из пистолета Макарова. Методические рекомендации, К., РИО МВД Украины, 1994. 96 с.
76. Основы психофизиологии экстремальной деятельности / под ред. доктора педагог. наук, проф. А.Н. Блеера. М.: Анита Пресс, 2006. 380 с.

77. Петрова А.Е. Психологическая классификация личностей. Элементарная методика. М., 1927. 245 с.
78. Потапов А.А. Приемы стрельбы из пистолета: Практика СМЕРШа. М., ФАИР-ПРЕСС, 2002. 576с.
79. Потапов, А.А. Тактическая стрельба / А.А. Потапов. М.: ФАИР, 2008.- 544 с.
80. Прохорова М.Л. Наркотизм: социально-психологические, криминоло-физиологические и уголовно-правовые аспекты. Саратов: СГАП, 2001. 240 с.
81. Психиатрия и наркология: Учебник /В. Л. Гавенко, В. С. Битенский, А. К. Напреенко и др.; Под ред. В. Л. Гавенко, В. С. Битенского. Киев: Медицина, 2009. 488 с.
82. Попов В.Л., Шигеев В.Б., Кузнецов Л.Е. Судебно-медицинская баллистика. СПб., Гиппократ, 2002. 656 с.
83. Пятков-Мельник В.Т. Стрілецько-спортивна наука України / В.Т. Пятков-Мельник // Спортивна наука України: науковий вісник ЛДДФК - Львів, ЛДФК, 2006. 371с.
84. Ривман Д.В., Устинов В.С. Виктимология. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. 332 с.
85. Стоименов Й.А., Стоименова М.Й., Коева П.Й. Амок (Amok) // Психиатрический энциклопедический словарь. К.: МАУП, 2003. 1200 с.
86. Стрельцов С. Пистолет в ближнем бою. Оружие в системе боевого выживания А.А.Кадочникова. Краснодар. ООО «Кубаньпечать», 2001, 96 с.
87. Торопов В.А. Стрельба из пистолета в реальных условиях: учеб. пособие. СПб, 1995. 108 с.
88. Торопов В.А., Скрипов В.М. Огневая подготовка в частных охранных предприятиях, СПб. 2000 - 338 с.
89. Уразалин И.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия сотрудниками органов внутренних дел, дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08., Краснодар, 2004. 188 стр.
90. Федеральный закон ФРН «Про поліцію» (Bundespolizeigesetz, BPolG).
91. Федосеев С. Л. Русские пистолеты и револьверы. Уникальная энциклопедия. М.: Яуза: Эксмо, 2014. 352 с.
92. Флоря В. Применение огнестрельного оружия сотрудниками полиции (милиции) в пределах необходимой обороны //Закон и жизнь. Кишенев. 2010, №12. стр. 4-7.
93. Чміль М.О. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до застосування табельної вогнепальної

зброї: Автореф. канд. дис. психол. наук.— Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2007. 21 с.

94. Шайдуллин М.Ш. Предупреждение преступлений, совершаемых с использованием оружия, дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08., Москва, 2014. 182 стр.

95. Юрьев А.А. Пулевая спортивная стрельба / А.А. Юрьев. М.: Физкультура и спорт, 1973. 427 с.

96. Hessisches Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung. München: Boorberg. 2008, 1073 p.

97. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.-Warszawa: Pozycja. 2014, 47 p.

98. Gersons P. R. Patterns of PTSD among police officers following shooting incidents: A two - dimensional model and treatment implications // Journal of Traumatic Stress. V. 2, №3, 1989. pp. 247-257.

99. Scott W. Phillips. Military-Style Weapons in Policing: A Limited Test of Diffusion. //Administrative Theory and Praxis. 2016. Volume 38, pp. 168-187.

100. Seligman M. The effectiveness of psychotherapy. //American Psychologist, 1995, №29 (12), pp. 965-974.

101. Deahl M., Srinivasan, M., Jones, N., Neblett, C., & Jolly, A. Evaluating psychological debriefing: are we measuring the right outcomes? //Journal of Traumatic Stress, 2001, 14. pp. 527-528

102. Anderson G.S., Litzenberger R., Plecas D. B. Physical Evidence of Police Officer Stress. Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2002, №25: pp. 399–420.

103. Solomon R. Post-shooting trauma.// The Police Chief , 1988, pp. 40-44.

104. Gersons B. P. R. Patterns of posttraumatic stress disorder among police officers following shooting incidents: The two-dimensional model and some treatment implications. //Journal of Traumatic Stress. 1989, №2, pp.247–257.

105. Miller L. Police personalities: Understanding and managing the problem officer. //The Police Chief, 2003. №5, pp. 53-60.

106. Bisson J.I., Jenkins, P., Alexander, J., and Bannister, C. //Randomized Controlled trial of psychological debriefings for victims of acute burn trauma. //British Journal of Psychiatry, 1997, №171. pp. 78-81.

107. Van Emmerik, A.A.P., Kamphuis, J.H., Hulsbosch, A.M., Emmelkamp, P.M.G. Single session debriefing after psychological trauma: a metaanalysis. Lancet, 2002, №360, pp. 766-771.

108. Sewwell J.D. The development of a critical life events scale for law enforcement.//Journal of Police Science and Administration. 1983.

№11.pp.113-114.

109. Gudjonsson G.H., Adam K.R.C. Occupational stresses among British police officers // *The Police Journal*. 1985. Vol. 1. pp. 73-79.

110. Naeye, J., Bleijendaal R. Agressie en geweld tegen politiemensen; Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten. Politie en Wetenschap. 2008. Amsterdam: Vrije Universiteit. p.45

111. Timmer J., Pronk G. Comparing of Police Use of Violence in the EU. In *Eigensicherung und Schusswaffeneinsatz bei der Polizei: Beiträge aus Wissenschaft und Praxis* 2011, edited by C.Lorei, Frankfurt: Verlag vor Polizeiwissenschaft. pp.181–192.

112. Renden P.G., Nieuwenhuys A., Savelsbergh G.J.P., Oudejans R.D. Dutch police officers' preparation and performance of their arrest and self-defence skills: A questionnaire study. // *Applied Ergonomics*, Volume 49, 2015, pp. 8-17.

113. Hessisches Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung (HSOG). Vom 26. Juni 1990 GVBl. I S. p.284.

114. Ashworth A. J. 1975. Self-defence and the right to life. *Cambridge Law Journal* 34(2): pp.282-307.

115. Harlow, C. 1974. Self-defence: public right or private privilege? *Criminal Law Review*: pp.528-538

116. Cano, I. 1997. The use of lethal force by Police in Rio de Janeiro. Rio de Janeiro: Instituto de Estudos da Religião – ISER.

117. Sousa Santos R.L., Vieira Silva L.M., Paim J.S. et al. Mortalidade por «intervencoes legais» e condicoes de vida, Salvador, 1991 e 1994. In: Livro de Resumos. VI Congresso Brasileiro de Saúde Coletiva, Salvador. 2000. p. 571.

118. Zaluar, A. Condomínio do diabo. Rio de Janeiro: Revan-UFRJ, 1994.

119. Adorno, S. Racial discrimination and criminal justice in São Paulo. In: R. Reichamn (ed.) *Race in contemporary Brazil: from indifference to inequality*. University Park, Penn.: The Pennsylvania State University Press, 1999. p. 123-138.

120. Lee J.A. «Some structural aspects of police deviance in relations with minority groups». In: C. Shearing (ed.) *Organizational police deviance*. Toronto: Butterworths. 1981. p. 49-82.

121. Ribeiro, L. M. S. 2000. Pesquisas sobre crimes de homicídiona Bahia. In: Oliveira, N.; Ribeiro, L. M. S. et. al.(org.). *A outra face da moeda: Violência na Bahia*. Salvador: Comissão de Justiça e Paz. p. 69-95.

122. Huggins, M. K. 2000. “Urban violence and Police: Privatization in Brazil: blended invisibility”. *Social Justice*, v. 27, n. 2, p. 113-134.

123. Pellegrino, N. Grupos de extermínio, segurança e direitos humanos.

Revista de Direitos Humanos. v. 1, n. 1, 1997. p. 15-16.

124. Paes-Machado E., Tappareli G. Violênciajuvenil, infração e mortenasquadrilhas de Salvador. CadernosdoCeas, n. 165, 1996. p. 63-81.

125. Manfred Baldus: Polizeirecht des Bundesmitzwischen- und überstaatlichen Rechtsquellen. Interpol, Schengen, Europol, Grenzschutz, gemeinsame Ermittlungsgruppen, Verbindungsbeamte, Zollzusammenarbeit, Eurojust, Rechtshilfe, Grundrechtsschutz. 3. Neubearb. unterw. Aufl. Müller, Heidelberg 2005.

126. Gerhard Fürmetz: «BesondereGefährdung der Polizeibeamten – Alltägliche Gewaltgegen Polizistenimfrühen Nachkriegsdeutschland. In: Alf Lüdtke, Herbert Reinke& Michael Sturm (Hrsg.): Polizei, Gewalt und Staatim 20. Jahrhundert. VS VerlagfürSozialwiss., Wiesbaden 2011, S.131–144, . (Mit AngabenzuTodesfällenzwischen 1946 und 1954, in sbesondere in Bayern.).

127. Clemens Lorei (Hrsg.): Schusswaffeneinsatzbei der Polizei 2001. BeiträgeausWissenschaft und Praxis 2001. Tagungsband des Kongresses am 14. und 15. März 2001 in der DeutschenBibliothek in Frankfurt am Main. Verlagfür Polizeiwissenschaft, Frankfurt am Main 2001,

128. Clemens Lorei: Die unbeabsichtigte Schussabgabedurch Polizeikräfte. Eineempirisch-psychologischeAnalyse. VerlagfürPolizeiwissenschaft, Frankfurt am Main 2005.

129. Clemens Lorei (Hrsg.): Eigensicherung&Schusswaffeneinsatzbei der Polizei. BeiträgeausWissenschaft und Praxis 2006. VerlagfürPolizeiwissenschaft, Frankfurt am Main 2007, Burkhard von Urff: Schusswaffengebrauch der PolizeiimVereinigten Königreich von Großbritannien und Nordirland und in der Bundesrepublik Deutschland, Lang, Frankfurt am Main 1997

130. Miller D. How to start Shooting? / D. Miller // World Sport. 1969. V. 35, №10.-P. 14-15.

131. Martin Wagner: Auf Leben und Tod. Das Grundgesetz und der finale Rettungsschuß. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1992

132. Ayd F.J. Lexicon of psychiatry, neurology, and the neurosciences. – Williams and Wilkins. – Baltimore, 1995. – 741 p.

133. Blankfield A. Grief and alcohol // Am. J. Drug Alcohol Abuse. 1983. № 9(4). P. 435-446.

134. Horowits M.J. Depression after death of spouse // Am. J. Psychiatry. 1992. Vol. 149(4). P. 579-580.

135. Horowitz M.J., Siegel B., Holen A., Bonanno G.A., Milbrath C., and Stinson C.H. Diagnostic criteria for complicated grief disorder // Am. J. Psychiatry. – 1997. – Vol. 154(7). – P. 904-910.

136. Kim K., Jacobs S., Pathologic grief and its relationship to other

- psychiatric disorders // J. Affective Disorders. 1991. Vol. 21(4). P. 257-263.
137. Roy A., De Jong J., Lamparski D., George T., Linnoila M. Depression among alcoholics. Relationship to clinical and cerebrospinal fluid variables // Arch. Gen. Psychiatry. 1991. May, Vol. 48(5). P. 428 - 432.
138. York J.L. Progression of alcohol consumption across the drinking career in alcoholics and social drinkers // J. Stud. Alcohol. 1995. May, Vol. 56(3). P. 328-336.
139. Wikler K.C., Williams R.W. and Rakic P. Photoreceptor mosaic: Number and distribution of rods and cones in the rhesus monkey retina. The Journal of Comparative Neurology 297 (4): 499-508.
140. Schiller P.H. and Tehovnik E.J. Vision and the Visual System. Oxford University Press. 2015. p. 416.
141. Curcio C.A., Sloan K.R., Kalina R.E. Human photoreceptor topography. The Journal of Comparative Neurology 292 (4): 497-523.
142. Karger B., Joosten U. A case of "boomerang" bullet ricochet // International Journal of Legal Medicine. 2001. Vol. 115, Issue 2. pp. 70-71.
143. Delbruck, H. Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. — Berlin: Georg Stilke, 1921.
144. Reinkemeier H. Air Rifle Shootin / H. Reinkemeier, G. Buhlmann, M. Eckherdt, C. Kulla, U. Linn. Dortmund, 2004. 200 p.
145. Reinkemeier H. Ways of the Rifle / H. Reinkemeier, G. Buhlmann, M. Eckherdt. — Dortmund, 2005. 208 p.
146. Ariel G. Variable resistance vs standard resistance training (Variabler Widerstand gegemiber einem Training mit Standard - Widerstand) / G. Ariel. -New York, 1977.-P. 22-38.
147. Arnold S. Renicren und treffen / S. Arnold // Deutsche Schutzenreitung. -1972,- № 2.-S. 26-28.
148. Donath R. Ernahrung der Sportier / R. Donath, K. Schiller. Berlin: Sportverlag, 1985. P. 56-78.
149. Fairbanks W. (US Shooting team Physician). The welness programs a key to optimal training / W. Fairbanks // UIT. 1992. N 4. P.24
150. Gain W. Muskelkraft dursh Partnerubungen / W. Gain, J. Hartmann. Berlin: Sportverlag, 1986.-P. 32-34.
151. Horeneber R. Olimpic target rifle shooting (technique, tactics, training) / R. Horeneber // Ringstrabe 77. Kranzberg (Germany), 1993. 142 p.
152. Hartmann, J., Tiinnemann H. Modernes Krafttranning / J. Hartmann. -Berlin: Sportverl, 1988. -352 p.
153. Harris P. Fnn teacher inservice education in public school districts in wiscosin / P. Harris. Milwauke, 1982. P. 51.
154. Heath E. G. Grey goose wing / E. G. Heath // New York Graphic Society, 1972.-P. 56-61.

155. Jacson D.W. Stress reactions involving the pars interarticularis in young athletes / D.W. Jacson I.T. Wiltse, R.D. Dingerman // American Journal of Sports Medicine. New York, 1982. P. 60- 67.
156. Kudmovsky, I. Regarding the effect of various internal factors on sighting / I. Kudrnovsky // International Shooting Sport. 1975. №1. P. 18- 19.
157. Laidlaw, A. Space - Age Shooting / A. Laidlaw // Popular Mechanics. 1983. -December. PP. 81-82; 128-129.
158. Lose H. Der Weltmeister Moriz Minder / H. Lose // Deutsche Schutzenzeitung.- 1981.- Mlo. S. 18-19.
159. Mataka T. On the new force plate study / T. Mataka // Biomechanics V- B. -Baltimore; London; Tokyo, 1975. pp. 426-432.
160. 267. Micheli T.J. Strength Training in the young athlete / T.J. Micheli // Competitive Sports for children and youth: an overview of research and issues. — Telinois, 1986. P. 41.
161. Nashner L.M., Peters J.F. Dynamic Posturography in the diagnosis and Management of Dizziness and balance Disorders //Neurologic Clinics. 1990. -V.8, № 2. P. 331-349.
162. Pulem B. Successful shooting / B. Pulem. Washington. 1981. 128 p.
163. Punkenhofer R. Noch einmal von Schreckgespenst Siitonen-Schritt / R. Punkenhofer // Sportpraxis. 1986. №1. P. 45- 46.
164. 273. Reinkemeier, H. Ways of the Rifle / H. Reinkemeier, G. Buhlmann, M. Eckherdt. Dortmund, 2005. 208 p.
165. Reinkemeier H. External shooting position: upper part of the body II / H. Reinkemeier // ISSF NEWS. 2001. №4. P. 10-12.
166. Wabnitz W. Ruckschlase //Deutsche Schutzen Zeitung. 2001. №8. P. 55.
167. Weinberg R. Strategies for building self- efficacy in sport: a comparative analysis of Australian and American coaches / R. Weinberg, R. Grov, A. Jackson // The sport psychologist. 1992. V.6. P. 3-13.

Логачев Микола Георгійович

**ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ**

Навчальний посібник